

**ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ДРАБЧУК НАТАЛІЯ ЮРІЇВНА

УДК 332.155 : 332.33 : 631.11

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ
РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ РЕГІОНУ**

Спеціальність 051 – економіка
Галузь знань 05 – суспільні та поведінкові науки

Подається на здобуття ступеня: доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Наталія Драбчук**

Науковий керівник:
Баланюк Іван Федорович,
доктор економічних наук,
професор

Івано-Франківськ – 2023

АНОТАЦІЯ

Драбчук Н. Ю. Економічна ефективність використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії в галузі знань 05 – “Соціальні та поведінкові науки” за спеціальністю 051 “Економіка”. – Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, Івано-Франківськ, 2023.

У дисертаційній роботі досліджено теоретико-методологічні та прикладні аспекти економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону. Встановлено, що зростання взаємозалежності та інтеграції аграрного сектору в глобальну економічну мережу потребує інноваційного економічного розвитку сільськогосподарських підприємств, важливе місце в якому належить підвищенню ефективності використання земельних ресурсів.

Виокремлено особливості землі як головного засобу виробництва в сільському господарстві. На відміну від усіх інших засобів виробництва, які створені людиною, земля є природним ресурсом, створеним без впливу людини; земля немає трудової вартості, бо є творінням природи, проте має ціну, яку вона отримує в результаті впливу на неї людини; незамінність землі як природного тіла; просторова обмеженість землі або неможливість її штучного відтворення; постійність місця розташування; відсутність фізичного й морального зносу як засобу виробництва; родючість.

Правомірне користування земельними ресурсами відбувається згідно з правовим режимом, який визначено як сукупність правових норм, які регулюють відносини, пов'язані з володінням, користуванням, охороною, відновленням і використанням земельних ділянок; складається із трьох рівнів - державного, галузевого й рівня підприємства.

Обґрунтовано важливість ресурсного потенціалу та його структури в економічній діяльності сільськогосподарського підприємства, що відображає складові економічних ресурсів підприємства, необхідних для забезпечення продуктивної діяльності та досягнення певного економічного ефекту. Запропоновано структуру ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, яка включає природно-ресурсний, виробничо-майновий, фінансово-інвестиційний, інтелектуально-трудоий, інформаційно-інноваційний потенціали та нематеріальні активи. Ключовим елементом ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства є земля, від якої залежить можливість використання та створення всіх інших елементів, тому роль землі в системі аграрного виробництва є надзвичайно важливою.

Запропоновано авторський підхід до розгляду поняття економічної ефективності використання земельних ресурсів як відношення результату діяльності до понесених витрат, певну комбінацію ресурсів і комплекс заходів, збільшення продуктивності праці для досягнення певних цілей. Це дало змогу визначити економічну ефективність використання земельних ресурсів як поняття, яке відображає максимальну вигоду, яку може одержати сільськогосподарське підприємство в результаті своєї фінансово-господарської діяльності, з урахуванням можливих мінімальних витрат, утворених у результаті впливу зовнішніх (кліматичні та соціальні умови) та внутрішніх чинників (витрати ресурсів і праці) на її здійснення за аналізований період.

Встановлено, що економічна ефективність тісно пов'язана з соціальною та екологічною ефективністю, взаємозв'язок між ними дозволяє підприємству досягти максимальної ефективності у своїй діяльності. Економічна ефективність оцінюється різними показниками, зокрема тими, що є найбільш оптимальними для сільського господарства загалом, натуральні, вартісні та специфічні.

Обґрунтовано, що для успішного проведення досліджень щодо ефективного використання ресурсів у сільськогосподарських підприємствах потрібне визначення та врахування низки методологічних засад, виокремлення й використання загальних і специфічних методів дослідження, принципів і підходів,

які сприятимуть достовірності одержаних результатів. Важливим інструментом методики стратегічного планування ефективного землекористування в сільськогосподарських підприємствах є SWOT-аналіз, тому запропоновано кроки проведення SWOT-аналізу економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарського підприємства.

Аналіз сучасного стану землекористування сільськогосподарських підприємств свідчить, що структура земельного фонду району за п'ятнадцять років не зазнала значних змін, проте великий відсоток площі сільськогосподарських угідь у структурі земельного фонду Івано-Франківщини характеризує високий показник сільськогосподарської освоєності та дозволяє виділити потенціал розвитку сільського господарства в ньому. Щодо структури сільськогосподарських угідь, то найбільша питома вага в структурі припадає ріллі, що вказує на значну частку землеробства в регіоні та його розвиток. За останні 15 років прослідковується тенденція до збільшення питомої ваги посівної площі у складі земель, які обробляються сільськими господарствами. Встановлено: кількість сільськогосподарських підприємств регіону має вплив на розвиток аграрного сектору та економіки регіону загалом, у 2020 р. зареєстровано 749 підприємств, більшість з яких є дрібноземельними. За аналізований період відбувалося зростання обсягів виробництва культур у сільськогосподарських підприємствах регіону, за винятком буряка цукрового фабричного та овочевих культур. Аналіз частки виробництва культур сільськогосподарськими підприємствами у структурі господарств всіх категорій засвідчив їх зростання, що є позитивною тенденцією в розвитку агропромислового комплексу регіону та країни загалом.

У рамках дослідження проведено аналіз природно-ресурсного потенціалу земельних ресурсів із використанням показника площі територіальної громади та площі угідь сільськогосподарських підприємств, який показав, що ефективність використання земельних ресурсів залежить від географічно-кліматичного розташування сільськогосподарського підприємства, тому й спостерігається така

сконцентрованість підприємств на території Коломийського району та її відсутність у Косівському районі.

За нинішніх умов ведення сільського господарства популярним стало вирощування високоліквідних культур, тому площі земельних угідь, що раніше використовувалися для посіву кормових культур, засівають продовольчими зерновими та технічними культурами, які користуються більшим попитом, а особливо експортом.

Проведений аналіз рівня економічної ефективності використання землі в сільськогосподарських підприємствах засвідчив тенденцію до зростання обсягів валової продукції сільського господарства. Критерієм ефективного землекористування в регіоні є середній обсяг сільськогосподарської продукції, що виробляється на одну особу, який за аналізований період збільшився і вказує на те, що сільське господарство виробляє більше продукції з меншим обсягом ресурсів і праці, що є позитивним для економіки та сталого розвитку. У результаті дослідження виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами в розрізі основних культур встановлено збільшення валового збору, за винятком буряка та овочевих культур; збільшення урожайності, за винятком овочевих культур, що вказує на успішність заходів, які були вжиті з метою підвищення врожайності культур. Найбільше розширення площі збору врожаю спостерігається для соняшника, що пов'язано з великим запитом експорту. За умови зменшення витрат на виробництво та значного збільшення прибутку спостерігається тенденція до збільшення рентабельності операційної діяльності та всієї діяльності. Дані позитивні зміни характеризують здатність сільськогосподарських підприємств регіону одержувати прибуток від своєї діяльності в результаті ефективного використання ними земельних ресурсів.

Досліджено інтенсифікацію сільськогосподарського землекористування в результаті аналізу матеріально-речового складника інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві, виявлено високий показник ступеня розораності та встановлено, що найбільш витратною культурою у вирощуванні є цукровий буряк, менш інтенсивно вкладаються

грошові кошти у вирощування соняшника, ріпака й пшениці. Виявлені під час дослідження відмінності в матеріально-речовому складнику вплинули на зміни в показниках результативності інтенсифікації та рівні землекористування. Результативний складник інтенсифікації використання земельних ресурсів відображено показником урожайності, який, зважаючи на величину виробничих витрат, найвищим був за умови вирощування цукрового буряка. Рівень рентабельності виробництва в сільськогосподарському підприємстві має позитивну тенденцію за аналізований період, адже не було збиткових результатів діяльності. За аналізовані роки відбувалося розширення посівних площ, збільшення обсягів виробництва й реалізації, відповідно збільшувався прибуток, як результат відбувалося збільшення коефіцієнта окупності всіх виробничих витрат за прибутком. Статистико-математичний аналіз засвідчив наявність позитивної тенденції до підвищення економічної ефективності інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві.

Доведено, що одним із напрямків розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств є удосконалення відповідного економічного механізму використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств виокремленням таких складових: агроекономічне землекористування, цифрові технології, альтернативні системи вирощування, альтернативні моделі управління землею, агротуризм та диверсифікація, розвиток інфраструктури, налагодження взаємодії яких спрямовується на забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств та одержанні значних переваг над конкурентами.

У дослідженні обґрунтовано, що ефективне використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами має суттєвий вплив на розвиток Івано-Франківської області. Основна сутність цього впливу полягає в максимізації використання потенціалу земель для досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей і забезпечується зростанням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, економічним зростанням регіону у зв'язку із збільшенням валового внутрішнього продукту, розвитком супутніх галузей

інфраструктури та послуг, туризму та агротуризму, створенням нових робочих місць, залученням інвестицій у сільськогосподарський сектор та регіон, підвищенням рівня життя місцевого населення, забезпеченням продовольчої безпеки та збереженням навколишнього середовища регіону. Урахування й розвиток таких факторів дасть змогу вийти соціально-економічній сфері регіону на новий рівень.

Ключові слова: ефективність, землекористування, сільськогосподарські підприємства, ресурсний потенціал, земля, земельні ресурси, інтенсифікація, економічний механізм, розвиток.

SUMMARY

Drabchuk N. Y. Economic efficiency of the use of land resources in agricultural enterprises of the region. – Qualifying scientific work on the manuscript rights.

The dissertation for obtaining the degree of Doctor of Philosophy in the field of knowledge 05 – “Social and behavioural sciences” in the specialty 051 – “Economy. – Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, 2023.

The dissertation work research has been focused on the theoretical and methodological as well as applied aspects of economic activities in the use of land resources in agricultural enterprises of the region. It has been determined that the growth of interdependence and integration of the agricultural sector into a global economic network needs innovative economic development within agricultural enterprises where the increase in effective use of land resources makes up an important part.

Emphasis has been placed on the peculiarities of land as key means of production in agriculture, as opposed to all other means of production, created by mankind, land is a natural resource created without human involvement; land does not have labour costs, as it remains the creation of nature, but has a price, pertained to the influence of man; invariability of land, as natural object, space limitation of land, or impossibility of its

artificial reproduction; its constant location, absence of its obsolescence and physical deterioration as means of production; fertility.

Legitimate use of land resources takes place in compliance with the legal regime determined as the aggregate of legal norms governing the relationship connected with the possession, use, protection, recreation and take-up of land plots; and it is composed of three levels, meaning state, industry and enterprise.

The importance of the resource potential and its structure in economic activities of agricultural enterprises that are reflecting the components of economic resources of such enterprises necessary for preservation of production activities and achievement of full economic effect has been justified. The resource potential structure of agricultural enterprises has been offered; it includes natural resource potential, production and property potential, financial and investment potential, intellectual and labor potential, information and innovation potential and non-material assets. Land is the key element of the resource potential of agricultural enterprises, dependent on which is the possibility of usage and creation of all other elements, thus, the role of land in the system of agricultural production is vital.

The author's approach to the consideration of the concept of economic efficiency of the use of land resources as a ratio of the result of activity to the incurred costs, a certain combination of resources and a set of measures, increasing labor productivity to achieve certain goals has been offered. This made it possible to determine the economic efficiency of the use of land resources as a concept reflecting the maximum benefit that an agricultural enterprise can receive as a result of its financial and economic activity, taking into account possible minimum costs, formed as a result of the influence of external (climatic and social conditions) and internal factors (resource and labor costs) on its implementation within the analyzed period.

It has been established that economic efficiency is closely related to social and environmental efficiency, their close relationship allows the enterprise to achieve maximum efficiency in its activities. Economic efficiency is evaluated using various indicators, in particular, the indicators that are most preferable for agriculture in general; mainly natural, value and specific indicators.

It has been substantiated that conducting a successful research on effective use of resources in agricultural enterprises requires defining and taking into account a number of methodological principles, distinguishing and using general and specific research methods, principles and approaches that will contribute to the reliability of the results obtained. The steps of conducting a SWOT analysis of the economic efficiency of the use of land resources of an agricultural enterprise have been suggested.

Analysis of the current status of the land use by the agricultural enterprises testifies that the structure of the land fund of the district has not undergone any changes in fifteen years, however, a large percentage of the territory of the agricultural land in the structure of the land fund of Ivano-Frankivsk region is characterised by a high rate of agricultural development and permits to highlight the potential of agricultural development in it. Regarding the structure of agricultural land, the largest specific weight in the structure belongs to arable land, which indicates a high share of agriculture in the region and its development. Over the past 15 years, there has been a trend towards an increase in the specific weight of the sown area as part of the land cultivated by agricultural enterprises. It has been determined that the number of agricultural enterprises in the region has an impact on the development of the agricultural sector and the economy of the region in general, 749 enterprises were registered in 2020, most of which are small-scale enterprises. During the analyzed period, there was an increase in the volume of production of crops in agricultural enterprises of the region, with the exception of sugar beet and vegetable crops. After analysis the share of crop production by agricultural enterprises in the structure of farms of all categories, their growth has been determined, which is a positive trend in the development of the agro-industrial complex of the region and the country in general.

Within the framework of the research, an analysis of the natural resource potential of land resources has been carried out using the indicator of the area of territorial community and of land area of agricultural enterprises which showed that the efficiency of the use of land resources depends on the geographical and climatic conditions of the location of the agricultural enterprise, that is why the concentration of

enterprises in the territory of Kolomyia district and its absence in Kosiv district is observed.

Under the current conditions of farming, cultivation of highly liquid crops has become popular, therefore, the area of land previously used for seeding fodder crops is seeded with food crop grains and technical crops, which are in greater demand, and particularly for export.

The analysis of the level of economic efficiency of land use carried out in agricultural enterprises witnessed a trend towards growth in volumes of gross agricultural products. An average volume of agricultural products produced per person, which increased during the analyzed period is the criterion of effective land use in the region and indicates that agriculture produces more products with less resources and labor, which is positive for the economy and sustainable development. The study of the manufacture of products by agricultural enterprises from the main crops perspective shows an increase in the gross collection, with the exception of beets and vegetable crops; increase in productivity, with the exception of vegetable crops, indicating successful measures taken to increase the yield of crops. The largest expansion of the harvest area is for sunflower, which is associated with a large export demand. With a reduction in production costs and a significant increase in profit, there is a tendency to increase the profitability of operating activities and all activities. These positive changes characterize the ability of the region's agricultural enterprises to make a profit from their activities due to their effective use of land resources.

Relying on the analysis of the material component of the intensification of the use of land resources in an agricultural enterprise, the investigation of the intensification of agricultural land has been carried out, and showed a high degree of plowing, sugar beet to be the most expensive crop in cultivation, money is less intensively invested in the cultivation of sunflower, rapeseed and wheat. The differences in the material component revealed during the research influenced changes in the indicators of intensification effectiveness and the level of land use. The effective component of the intensification of the use of land resources is reflected by the productivity indicator, which, taking into account the amount of production costs, was the highest under the condition of sugar

beet cultivation. The level of profitability of production in the agricultural enterprise has a positive trend for the analyzed period, because unprofitable results of activity were absent. During the analyzed years, there was an expansion of the cultivated areas, an increase in the volume of production and sales, accordingly, the profit increased, as a result, there was an increase in the rate of return of all production costs in terms of profit. The statistical and mathematical analysis confirmed the presence of a positive tendency to increase the economic efficiency of the intensification of the use of land resources in the agricultural enterprise.

It has been proven that the improvement of the corresponding economic mechanism of the use of land resources of agricultural enterprises is one of the areas of activity development of agricultural enterprises, which includes: agro-economic land use, digital technologies, alternative cultivation systems, alternative land management models, agritourism and diversification, infrastructure development aimed at ensuring efficient operation of agricultural enterprises and obtaining significant advantages over competitors.

It has been justifiably proven that the effective use of land resources by the means of agricultural enterprises has a substantial influence on the development of Ivano-Frankivsk region. The main essence of this influence is to maximize the use of land potential to achieve economic, social and environmental goals and is ensured by the growth of production volumes of agricultural products, economic growth of the region in connection with the increase in gross domestic product, development of related industries of infrastructure and services, tourism and agritourism, creation of new job opportunities, attraction of investments in the agricultural sector and the region, the improvement of the standard of living of the local population, providing food safety and preservation of the environment of the region. Taking into consideration and developing the above factors will allow socio-economic sphere of the region to reach a new and higher level of development and prosperity.

Key words: efficiency, land use, agricultural enterprises, resource potential, land, land resources, intensification, economic mechanism, development.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті в наукових фахових виданнях України:

1. Баланюк І. Ф., Драбчук Н. Ю. Економічна ефективність використання земельних ресурсів: теоретичний аспект. *Інноваційна економіка*. 2018. №9-10[77]. С. 114–119. (0,58 д.а.). *Особистий внесок автора: обґрунтовано сутність економічної ефективності та досліджено зв'язок між основними видами ефективності земельних ресурсів (0,48 д.а.).*

URL: <http://inneco.org/index.php/innecoua/article/view/343>

2. Іванів С. І., Драбчук Н. Ю. Впровадження сільського зеленого туризму у фермерських господарствах як один із напрямків ефективного використання їх ресурсного потенціалу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. № 16. Т. 2. С. 210–220. (1,3 д.а.). *Особистий внесок автора: обґрунтовано основні переваги агротуризму для фермерських господарств (0,65 д.а.).*

DOI: [10.15330/apred.2.16.210-220](https://doi.org/10.15330/apred.2.16.210-220)

URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/10181>

3. Драбчук Н. Ю. Земля як ключовий елемент ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств територіальних громад Івано-Франківської області. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. № 17. Т. 1. С. 105–114. (1,0 д.а.).

DOI: [10.15330/apred.1.17.105-114](https://doi.org/10.15330/apred.1.17.105-114)

URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/12515>

4. Драбчук Н. Ю. Удосконалення економічного механізму використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 10(24). С. 421–429. (0,1 д.а.).

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10\(24\)-421-429](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10(24)-421-429)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/6132>

Статті в наукових іноземних виданнях:

5. Драбчук Наталія. Методологія дослідження економічної ефективності використання земельних ресурсів. *European Journal of Economics and Management*. 2020. Vol. 6, Issue 2. p. 141–149. (1,03 д.а.).

DOI: [10.46340/eujem.2020.6.2.17](https://doi.org/10.46340/eujem.2020.6.2.17)

URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2020/eujem_2020_6_2/19.pdf

Публікації за матеріалами конференцій:

6. Драбчук Н. Ю. Основні показники економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах. *Наука і освіта в інтелектуально-інноваційному розвитку суспільства*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Бережани, 16-17 травня, 2019 р.). Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2019. С. 88–90. (0,18 д.а.).

7. Драбчук Н. Ю. Правовий режим земельних ресурсів. *Перспективні форми організації господарської діяльності на селі*: Збірник матеріалів Сімнадцятого Конгр. вчен. економістів-аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Київ, 30 травня, 2019 р.). Київ: ННЦ “ІАЕ”, 2019. С. 380–382. (0,15 д.а.).

8. Драбчук Н. Ю. Сучасний стан використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області. *Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (22-24 травня 2019 р.). Львів: Ліга-Прес, 2019. С. 105–107. (0,12 д.а.).

9. Драбчук Н. Ю. Економічно-екологічний механізм ефективності використання земельних ресурсів: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку агро- та електроінженерії*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Бережани, 10 квітня, 2019 р.). Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2020. С. 20–22. (0,19 д.а.).

10. Драбчук Н. Ю., Баланюк І. Ф. Нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь у Івано-Франківській області. *Національні і світові*

тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (присвяченої 60-річчю кафедри обліку і оподаткування ОДАУ). Одеський державний аграрний університет. (м. Одеса, 21 травня, 2020 р.). Одеса: “ВМВ-Принт”, 2020. С. 159–160. (0,12 д.а.).
Особистий внесок автора: проаналізовано нормативну грошову оцінку сільськогосподарських угідь в Івано-Франківській області (0,1 д.а.).

11. Драбчук Н. Ю., Баланюк І. Ф. Зарубіжний досвід управління земельними ресурсами. *Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: ТОВ “ЦП КОМПРИНТ”, 2020. С. 68–70. (0,2 д.а.). *Особистий внесок автора: наведено зарубіжний досвід у сфері управління земельними ресурсами (0,17 д.а.).*

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ	24
1.1. Земля як ключовий елемент ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств	24
1.2. Сутність економічної ефективності використання земельних ресурсів..	39
1.3. Методологія дослідження ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах.....	54
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ РЕГІОНУ.....	75
2.1. Сучасний стан землекористування сільськогосподарських підприємств	75
2.2. Рівень економічної ефективності використання землі в сільськогосподарських підприємствах	93
2.3 Інтенсифікація сільськогосподарського землекористування.....	109
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ	127
3.1. Прогнозування виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах регіону	127
3.2. Удосконалення економічного механізму використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах.....	145
3.3. Вплив ефективного використання земельних ресурсів на розвиток регіону.....	157
ВИСНОВКИ.....	171
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	177
ДОДАТКИ.....	191

ВСТУП

Актуальність теми. Зростання взаємозалежності та інтеграції аграрного сектору в глобальну економічну мережу зумовлює пошук нових економічно обґрунтованих підходів, які сприятимуть підвищенню ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону. Зокрема, аграрні підприємства потребують постійного пошуку нових напрямків, шляхів і методів, що дозволять забезпечити раціональне та ефективне використання земельних ресурсів, підвищити урожайність, зберегти родючість ґрунтів і зменшити негативний екологічний вплив. Конкурентне середовище, науково-технічний прогрес та вимоги споживачів, які постійно зростають, спонукають сільськогосподарські підприємства вдосконалювати свої підходи до землекористування, щоб забезпечити стійкий розвиток й успішну конкуренцію на ринку.

Економічний розвиток і конкурентні переваги сучасного сільськогосподарського підприємства зумовлені раціональним плануванням землекористування, урахуванням родючості ґрунтів, використанням сучасних методів обробітку, розумним розподілом площ під різні культури, завдяки яким досягається оптимальна продуктивність та ефективність. Питання ефективного використання земельних ресурсів на всіх рівнях діяльності сільськогосподарського підприємства є актуальним, якщо брати до уваги його великий вплив на економіку, екологію та суспільство. Ефективне землекористування аграріями в сучасних умовах господарювання є необхідним і здійснюється шляхом вдосконалення підходів обробітку землі із врахуванням економічних, технологічних, соціальних й екологічних потреб сільськогосподарського підприємства, споживачів і навколишнього середовища.

Відтак розв'язання проблеми забезпечення ефективного використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону потребує теоретичного й методологічного обґрунтування його економічної ефективності,

оцінки наявного рівня землекористування та економічного механізму залежно від специфіки діяльності підприємства.

Теоретичні та прикладні аспекти дослідження економічної ефективності, сільськогосподарського землекористування та ресурсного потенціалу висвітлено в працях учених, зокрема: Андрійчука В., Амбросова В., Баланюка І., Благуна І., Голика М., Гуменюк М., Дем'яненка С., Збарського В., Кошкалди І., Лебеденко О., Левандівського О., Левченко Ю., Малого І., Мартина А., Мацибори В., Мочерного С., Наумова О., Паньківа З., Пуцентейла П., Россохи В., Саблука П., Савенко Н., Сас Л., Свиноуса І., Чалого А., Черевка Г., Яціва І. та ін.

Наукові напрацювання вчених є надзвичайно важливими, адже їхні дослідження й розробки є фундаментом для подальшого розвитку науки й знань. Проте, наявні дослідження зосереджені на розгляді ефективного землекористування підприємствами аграрної сфери як однієї зі складових ресурсного потенціалу всього земельного фонду країни. Потребують більшої уваги дослідження питання економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами окремих регіонів, вплив цього ефективного землекористування на фінансово-господарську діяльність підприємства та розвиток регіону із врахуванням економічних, соціальних й екологічних аспектів і їх взаємозв'язку. Вирішення цих питань зумовило актуальність обраної теми й необхідність проведення додаткового дослідження в цьому напрямі.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом наукових досліджень Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, зокрема співвиконавець тем НДР кафедри обліку і оподаткування, а саме: “Розробка організаційно-економічного механізму удосконалення функціонування виробничо-господарських структур регіону” (№ 0111U000875, керівник Баланюк І. Ф.), у межах якої автором розроблені пропозиції щодо обґрунтування ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах.

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження є обґрунтування теоретичних і методичних засад, розробка практичних рекомендацій щодо забезпечення економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону.

Відповідно до обраної мети дослідження було поставлено такі *завдання*:

- розкрити сутність землі як ключового елемента ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств;
- з'ясувати сутність економічної ефективності використання земельних ресурсів;
- обґрунтувати методологію дослідження ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах;
- встановити сучасний стан землекористування сільськогосподарських підприємств;
- оцінити рівень економічної ефективності використання землі в сільськогосподарських підприємствах;
- дослідити інтенсифікацію сільськогосподарського землекористування;
- здійснити прогнозування виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах регіону;
- розробити пропозиції щодо вдосконалення економічного механізму використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах;
- обґрунтувати вплив ефективного використання земельних ресурсів на розвиток регіону.

Об'єктом дослідження є економічні процеси використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних, методичних і практичних аспектів забезпечення ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах.

Методи дослідження. Теоретичною та методологічною основою дослідження є діалектичний метод пізнання, що ґрунтується на фундаментальних

положеннях економічної теорії та застосовує наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених, які стосуються проблем використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах.

У дисертаційній роботі використано методи: теоретичного узагальнення – з метою підсумування напрацювань вчених у галузі економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами; систематизації – для впорядкування зібраної інформації про землекористування; дедукції, аналізу – для вивчення окремих етапів і процесів використання земельних ресурсів; індукції, синтезу – з метою узагальнення інформації про економічну ефективність; абстракції – для зосередження тільки на використанні земельних ресурсів, без урахування несуттєвих факторів; порівняння та деталізації – для оцінки показників ефективності використання земельних ресурсів; відносні величини та ряди динаміки – для аналізу умов і заходів з використання земельних ресурсів; групування – з метою об'єднання економічних показників у групи за певними спільними ознаками для виявлення між ними взаємозв'язків і порівняння показників оцінки ефективності землекористування; статистико-економічний – для аналізу структурних змін у використанні земельних ресурсів, ефективності їх використання, для вивчення масових явищ і процесів; економіко-математичний – з метою застосування прийомів математичної статистики для визначення типу зміни явищ економічної ефективності та достовірності одержаних середніх величин економічних показників; графічний – для відображення даних дослідження у вигляді таблиць і рисунків для зрозумілості та наочності; монографічний – для поглибленого вивчення організації, розвитку та вдосконалення використання земельних ресурсів окремих сільськогосподарських підприємств.

Інформаційною базою дисертаційної роботи є законодавчі та нормативно-правові документи органів державної влади, офіційні дані Державної служби статистики України, Головного управління статистики в Івано-Франківській області, наукові праці вітчизняних і зарубіжних учених з досліджуваної

проблематики, фінансово-статистична звітність досліджуваного підприємства, а також особисті спостереження автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в розробленні та обґрунтуванні теоретичних, методологічних і прикладних аспектів економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах. Одержані наукові результати в процесі дослідження визначають наукову новизну дисертації, зокрема

удосконалено:

– трактування поняття “правовий режим землекористування”, яке, на відміну від тих, що існують, позиціонується як сукупність правових норм, які регулюють відносини, пов'язані з володінням, користуванням, охороною, відновленням і використанням земельних ділянок. Даний режим встановлює права та обов'язки власників, орендарів, користувачів та інших суб'єктів земельних відносин;

– структуру ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств із врахуванням таких елементів: природно-ресурсний, виробничо-майновий, фінансово-інвестиційний, інтелектуально-трудоий, інформаційно-інноваційний і нематеріальні активи, що є необхідними для забезпечення продуктивної діяльності та досягнення певного економічного ефекту;

– методологічний інструментарій дослідження ефективного використання земельних ресурсів, до якого належать методологічні засади, методи, підходи й принципи, який сприяє науково-обґрунтованому розгляду цього процесу та розширює можливості системної оцінки напрямів підвищення економічної ефективності землекористування;

– економічну модель прогнозування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції аграрними підприємствами, здійснену за допомогою комп'ютерної програми STELLA із врахуванням впливу факторів виробничо-господарської діяльності, зокрема посівної площі сільськогосподарських культур, кількості сільськогосподарських підприємств, внесення мінеральних добрив на 1 гектар посівних площ та урожайність

сільськогосподарських культур. Параметри прогнозу, одержані за допомогою програми STELLA, можуть бути важливим інструментом під час планування виробництва сільськогосподарської продукції в майбутньому;

– концептуальні підходи до визначення змісту економічного механізму використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах, складовими якого є агроекономічне землекористування, цифрові технології, альтернативні системи вирощування, альтернативні моделі управління землею, агротуризм і диверсифікація, розвиток інфраструктури, налагодження узгодженої взаємодії яких забезпечить ефективну діяльність сільськогосподарських підприємств та одержання значних переваг над конкурентами;

– особливості розвитку регіону під впливом ефективного використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, що характеризується зростанням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, економічним зростанням регіону у зв'язку із збільшення валового внутрішнього продукту, розвитком супутніх галузей інфраструктури та послуг, туризму та агротуризму, створенням нових робочих місць, залученні інвестицій у сільськогосподарський сектор і регіон, підвищенням рівня життя місцевого населення, забезпеченням продовольчої безпеки та збереженням навколишнього середовища регіону. Врахування й розвиток таких факторів впливу дасть змогу вийти соціально-економічній сфері регіону на новий рівень;

набули подальшого розвитку:

– підхід до розкриття економічного змісту категорії “економічна ефективність використання земельних ресурсів”, яке розуміємо як максимальну вигоду, яку може одержати сільськогосподарське підприємство в результаті своєї фінансово-господарської діяльності з урахуванням можливих мінімальних витрат, утворених у результаті впливу зовнішніх (кліматичні та соціальні умови) та внутрішніх чинників (витрати ресурсів і праці) на її здійснення за аналізований період;

– установлення взаємозв'язку між основними видами ефективності використання земельних ресурсів, а саме: економічної, соціальної й екологічної,

що дало змогу обґрунтувати їх залежність на основі одержаного підприємством прибутку та його використання для досягнення найбільшої ефективності своєї фінансово-господарської діяльності;

– визначення, обґрунтування та систематизація критеріїв і показників, які характеризують формування економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону, зокрема йдеться про оцінку сучасного стану землекористування підприємствами, що дає змогу комплексно й всебічно оцінити зазначений процес у сільськогосподарських підприємствах;

– обґрунтування характерного ряду сильних і слабких сторін сільськогосподарських підприємств регіону, а також можливостей і загроз, які необхідно застосовувати під час прогнозів майбутнього розвитку землекористування підприємствами на основі SWOT-аналізу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні теоретико-методологічних і прикладних рекомендацій, одержаних у дисертаційному дослідженні, у практику сільськогосподарських підприємств та органів державної влади, що сприятиме вдосконаленню використання земельних ресурсів і підвищенню рівня економічної ефективності їх використання.

Окремі результати виконаного дисертаційного дослідження знайшли своє практичне застосування під час формування Стратегії розвитку Івано-Франківської області на 2021-2027 роки та Плану заходів з її реалізації на 2021-2023 роки (довідка № 274/01-14/01 від 31.12.2021 р.) департаменту агропромислового розвитку Івано-Франківської обласної державної адміністрації.

Одержані в процесі дисертаційного дослідження висновки та пропозиції щодо вдосконалення матеріально-речового складника інтенсифікації використання земельних ресурсів, аналітичні дані й розрахунки використано під час розробки перспективного плану розвитку господарства приватним фермерським господарством “Поточище” Коломийського району Івано-Франківської області (довідка № 94 від 22.05.2023 р.).

Основні теоретичні та методичні результати, що підготовлені в дисертаційній роботі використовуються в навчальному процесі кафедрою обліку й оподаткування Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника під час розробки робочих програм, методичних матеріалів і практичних завдань з дисципліни “Основи бізнесу” довідка № 03.04-29/07 від 08.06.2023 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Наукові розробки, результати, висновки й пропозиції, що виносяться на захист, самостійно одержані автором. Із наукових праць, які опубліковані у співавторстві, використано лише ті ідеї та положення, які є результатом власних досліджень автора.

Апробація результатів дисертації. Результати досліджень та основні положення роботи оприлюднені й обговорені на міжнародних, всеукраїнських і регіональних науково-практичних конференціях, зокрема “Наука і освіта в інтелектуально-інноваційному розвитку суспільства” (Бережани, 2019 р.); “Перспективні форми організації господарської діяльності на селі” (Київ, 2019 р.); “Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств” (Львів, 2019 р.); “Актуальні проблеми та перспективи розвитку агро- та електроінженерії” (Бережани, 2020 р.); “Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю” (Одеса 2020 р.); “Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення” (Київ, 2020 р.).

Обсяг і структура дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Наукова робота містить 13 таблиць, 28 рисунків, 4 додатки. Список використаних джерел налічує 135 найменувань на 14 сторінках. Додатки займають 11 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ

1.1. Земля як ключовий елемент ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств

Земля є одним із найстаріших і найважливіших економічних ресурсів. Здавна людина використовувала землю для власних потреб, наприклад, вирощування продуктів харчування, отримання сировини для виробництва одягу та інших товарів, будівництво житла та інфраструктури тощо.

У різні історичні епохи роль землі в економіці була також різною. У середньовіччі земля була основою сільського господарства та власністю феодалів, які збирали земельний податок із кріпаків, що мешкали на їх землях. У період індустріалізації земля втратила свою первісну роль як головного ресурсу, але залишилася важливою для сировинного забезпечення промисловості. У сучасному світі земля продовжує відігравати важливу роль як ресурс для виробництва їжі, а також як об'єкт інвестицій і спекуляцій на фінансових ринках.

На сьогодні земля є найголовнішим засобом у виробничій, торгівельній і комерційній діяльності, а також – це основний фактор розвитку сільського господарства. Україна є аграрною державою, і сільське господарство є важливим сектором національної економіки, який забезпечує утворення бюджету та орієнтир на експорт продукції, яка може конкурувати на міжнародному ринку.

Залежно від галузі національної економіки, земля може використовуватися неоднаково та мати різне значення в процесі функціонування. У промисловості, транспорті, будівництві земля є лише територіальною, просторовою базою, тому основна увага приділяється площі земельних ділянок, їхньому рельєфу, віддаленості від джерел постачання сировини й центрів реалізації продукції, наявності комунікацій. У добувній промисловості значення земельних ресурсів зростає, оскільки, крім територіальної бази, у їхніх надрах сконцентровані всі

корисні копалини, і надзвичайно велике, незамінне значення мають земельні ресурси, складовою та невід'ємною частиною яких є ґрунти, у сільському і лісовому господарстві, де вони є головним засобом і предметом праці [1, с. 7].

Обробляючи землю, людина впливає на її якість, при цьому змінюючи склад ґрунту, покращуючи його, створюються необхідні земельні ресурси, які дозволять виростити ту чи іншу сільськогосподарську культуру, у цьому випадку земля виступає предметом праці. Як засіб праці вона постає тоді, коли людина, обробляючи ґрунт, використовує її механічні, фізичні, хімічні та інші властивості, впливає на культурну рослину, забезпечує тим самим необхідні умови для її росту та розвитку [2, с. 89].

Як головний засіб виробництва в сільському господарстві доцільно виділяти такі особливості землі:

– на відміну від усіх інших засобів виробництва, які створені людиною, земля є природним ресурсом, і на її створення людина не впливала. Земля в її природному вигляді була сформована більше 4 мільярдів років тому шляхом низки природних процесів, що саме по собі є умовою людського існування. Земля є результатом роботи природи й впливу навколишнього середовища, або, іншими словами, результатом багатовікового процесу утворення ґрунтів;

– земля немає трудової вартості, бо є творінням природи, проте має ціну, яку вона отримує в результаті впливу на неї людини, стаючи при цьому певним товаром, який несе користь для суспільства і забезпечує його потреби;

– незамінність землі як природного тіла жодним іншим засобом. Більшість засобів виробництва в сільському господарстві є замінними, а без землі процес виробництва продукції не відбудеться взагалі [3, с. 42];

– просторова обмеженість землі, тобто неможливість її штучно розширити чи відтворити. Людина може лише більш повно використовувати наявні ресурси земельної площі, а також підвищувати ступінь використання земель за рахунок інтенсифікації сільськогосподарського виробництва [4, с. 126];

– землі властива постійність місця розташування, тобто земельну ділянку не можна перенести від одного господарства до іншого [5]. Проте верхні шари ґрунту можливі в транспортуванні до іншої місцевості, але на родючість цих земельних ресурсів впливатиме навколишнє середовище;

– у процесі виробництва земля не зношується, а навпаки, у разі її раціонального використання та внесенні добрив постійно поліпшується, на відміну від усіх інших засобів виробництва, які зазнають фізичного й морального зносу, внаслідок чого стають непридатними для подальшого використання, то землю можна вважати “вічним засобом виробництва” [6, с. 80].

Доцільно виділити ще одну особливість землі – її родючість, адже однакові за розміром ділянки, але різні за наявністю поживних речовин, структурою ґрунту, кислотністю, вмістом води та інших екологічних факторів даватимуть різну кількість урожаю.

В Україні сільське господарство є важливою галуззю економіки, яка забезпечує значну частину експорту та виробництва продовольства. За даними Державної служби статистики України, на початок 2021 року за основним цільовим призначенням більше 70% від загальної площі земельного фонду України становили землі сільськогосподарського призначення, які використовуються з такою метою [7]:

– виробництво сільськогосподарської продукції, зокрема зернових та олійних культур, овочів та фруктів, тваринництва та інших галузей аграрної сфери;

– здійснення сільськогосподарської науково-дослідної та навчальної діяльності. Зокрема діє ряд науково-дослідних установ, які займаються розробкою нових технологій і методів у галузі сільського господарства. Також в Україні діють вищі навчальні заклади, що готують фахівців у галузі сільського господарства. Університети та інші вищі навчальні заклади з сільського господарства проводять науково-дослідну та навчальну діяльність у різних напрямках, включаючи підвищення рівня виробництва та якості продукції,

збільшення ефективності використання земельних ресурсів, захист рослин від хвороб і шкідників, інтенсивні технології вирощування рослин і тварин, інформаційні технології в аграрному секторі та багато іншого. Ці дослідження та знання забезпечують розвиток інновацій у галузі сільського господарства, що дозволяє підвищувати продуктивність і конкурентоспроможність аграрного сектору України;

– розміщення відповідної виробничої інфраструктури. Важливим механізмом для забезпечення ефективного збуту продукції та зменшення втрат у процесі транспортування і зберігання є інфраструктура оптових ринків сільськогосподарської продукції. Розміщення такої інфраструктури здійснюється з урахуванням логістичних та економічних факторів, щоб забезпечити максимальну ефективність і досягнення цілей розвитку сільського господарства.

Категорії земель сільськогосподарського призначення визначаються залежно від їх використання, тому прийнято виділяти наступні:

– землі сільськогосподарського використання (основна категорія), які можуть використовуватися для вирощування рослин, тваринництва, пасіки, садівництва та інших сільськогосподарських потреб;

– землі, які використовуються для утримання тварин, зокрема пасовища та зелені насадження для випасання худоби;

– землі садівництва, на яких можуть вирощуватися фрукти, ягоди, горіхи та інші садові культури;

– землі, призначені для орних земель, тобто земель, які використовуються для вирощування сільськогосподарських культур;

– землі, призначені для заростання лісом і збереження рідкісних та ендемічних видів рослин і тварин.

Земельні ділянки, які є основою для вирощування різноманітних культур і ведення тваринництва, а також ті, які забезпечують виробництво сільськогосподарської продукції, прийнято називати сільськогосподарськими угіддями. До них належать: рілля (земельні ділянки, де вирощують однорічні

сільськогосподарські культури, такі як: зернові, овочеві, технічні та інші), багаторічні насадження (вирощують багаторічні рослини, наприклад, фруктові, ягідні та декоративні культури), сіножаті (вирощують трав'яне насіння як корм для тварин), пасовища (зростає трав'яне насіння для випасання тварин) та перелоги (залишаються незасіяними на один або кілька років, щоб відновити родючість ґрунту).

Землі сільськогосподарського призначення можуть передаватися у власність та надаватися в користування. У разі передачі у власність земельна ділянка стає власністю особи, яка її придбала. У разі надання в користування право користування земельною ділянкою зберігається у власника землі, але передається особі, яка має право користування цією земельною ділянкою на певний строк та з певними умовами використання.

Землі сільськогосподарського призначення можуть бути надані в користування, наприклад, для здійснення сільськогосподарської діяльності чи для будівництва сільськогосподарських об'єктів. Для отримання права користування земельною ділянкою потрібно звернутися до органів виконавчої влади з питань земельних ресурсів та земельних відносин з відповідним запитом. Згідно із Земельним Кодексом України [8], користувачами землями сільськогосподарського призначення можуть бути:

- громадяни, для ведення особистого селянського господарства, садівництва, городництва, сінокосіння та випасання худоби, ведення товарного сільськогосподарського виробництва[8];
- сільськогосподарські підприємства, для ведення товарного сільськогосподарського виробництва[8];
- сільськогосподарські науково-дослідні установи та навчальні заклади, сільські професійно-технічні училища та загальноосвітні школи, для дослідних і навчальних цілей, пропаганди передового досвіду ведення сільського господарства[8];

– несільськогосподарські підприємства, установи та організації, релігійні організації та об'єднання громадян, для ведення підсобного сільського господарства [8].

Правомірне користування земельними ресурсами, що передаються у власність, та організація земельних відносин щодо них відбувається згідно з правовим режимом землекористування. Метою правового режиму земель є забезпечення стійкого розвитку економіки та збереження природних ресурсів. Раціональне використання землі є важливою умовою розвитку аграрного сектору, забезпечення продовольчої безпеки та економічного зростання країни в цілому. Водночас правова охорона землі спрямована на збереження природних екосистем та забезпечення екологічної безпеки.

У ринкових умовах та конкурентному середовищі державне регулювання та контроль щодо використання земельних ресурсів стають важливими інструментами забезпечення ефективного використання землі та розвитку сільськогосподарських підприємств. Держава виступає як регулятор, який встановлює правила гри та забезпечує їх дотримання.

Правове регулювання використання земельних ресурсів є важливим аспектом земельного законодавства багатьох країн. Питанню правового регулювання використання земельних ресурсів та його особливостей у своїх роботах приділяли увагу багато вітчизняних науковців.

На думку Гуревського В. К., правовий режим земель включає в себе встановлені правовими нормами порядки та умови використання земель за їх цільовим призначенням, охорону прав власників та землекористувачів, державне управління земельними ресурсами, контроль за раціональним використанням землі та дотриманням земельного законодавства, проведення землеустрою та моніторингу землі [9, с. 65].

Гребенюк М. В. вказує на те, що правовий режим земель визначає не тільки порядок набуття земель у власність або оренду, але й умови користування земельними ділянками, укладення угод щодо відчуження земельних ділянок, а також права та обов'язки землевласників і землекористувачів [10, с. 42].

На думку Чорного М. Д., правовий режим земель становить встановлений нормами права порядок набуття земель сільськогосподарського призначення у власність або користування для ведення товарного виробництва, цільового та раціонального користування й охорони земельних ділянок, укладення угод щодо відчуження земельних ділянок, контролю за дотриманням земельного законодавства та притягнення винних до відповідальності за його порушення [11, с. 23].

На нашу думку, найбільш повним і змістовним визначенням поняття правового режиму земель сільськогосподарського призначення є тлумачення Андрейцева В. І., який трактує правовий режим земель як встановлений нормативно-правовий порядок, який визначає поведінку суб'єктів земельних правовідносин щодо земель, земельних ділянок як щодо об'єктів права власності, управління, користування, відтворення, збереження та охорони з метою їх раціонального використання і задоволення різноманітних потреб зацікавлених осіб, захисту їх земельних прав [12, с. 158]. Це визначення включає не лише права власників та землекористувачів, а й охоплює питання управління землею, раціональне використання та охорону земельних ресурсів. Також воно підкреслює, що земля є об'єктом прав власності, управління, користування та охорони і що відповідальність за забезпечення раціонального використання земель і захист земельних прав покладається на суб'єктів земельних правовідносин. Таким чином, тлумачення Андрейцева В. І. дозволяє розуміти правовий режим земель як комплексний нормативно-правовий порядок, що регулює всі аспекти земельних відносин.

Під правовим режимом, на наш погляд, слід розуміти поєднання засобів, способів, методів і форм, що забезпечують порядок володіння, користування і розпорядження земельними ресурсами [13, с. 381]. Правовий режим землекористування – це сукупність правових норм, які регулюють відносини, пов'язані з володінням, користуванням, охороною, відновленням і використанням земельних ділянок. Цей режим встановлює права та обов'язки власників, орендарів, користувачів та інших суб'єктів земельних відносин.

Державний рівень

Конституція України [14]
 Земельний кодекс України[8]
 Господарський кодекс України[15]
 Податковий кодекс України[16]
 Закон України “Про охорону земель”[17]
 Закон України “Про державний контроль
 за використанням та охороною земель”[18]
 Закон України “Про основні засади державного нагляду (контролю)
 у сфері господарської діяльності”[19]
 Закон України “Про землеустрій”[20]
 Закон України “Про державний земельний кадастр”[21]
 Закон України “Про оцінку земель”[22]
 Закон України “Про оренду землі”[23]
 Закон України “Про фермерське господарство”[24]

Галузевий рівень

Постанови Кабінету Міністрів України
 та інших Міністерств України
 Програми розвитку агропромислового комплексу та сільських територій
 відповідного регіону чи територіальної громади

Рівень підприємства

Внутрішньо-розпорядчі документи та нормативи про використання
 земельних ресурсів на сільськогосподарському підприємстві:
 Положення про управління земельними ресурсами
 Інструкції про ведення обліку землі
 Інструкції про використання земельних ресурсів
 Інструкції про використання землі під конкретні культури
 Правила збереження та відновлення родючості ґрунту
 Положення про ведення агрохімічного обліку

**Рис. 1.1. Нормативно-правове регулювання використання земельних
 ресурсів сільськогосподарськими підприємствами***

*Джерело: розроблено автором.

Законодавча база з регулювання землекористування сільськогосподарськими підприємствами в Україні, наведена на рис. 1.1, юридична відповідальність за порушення земельного законодавства є важливим механізмом захисту прав належних власників і землекористувачів, а також забезпечує дотримання правил землекористування та запобігає шкідливому впливу на довкілля.

Правовий режим землекористування передбачає широкий спектр заходів і правил, що регулюють відносини, пов'язані з володінням, користуванням, охороною та використанням земельних ресурсів, з метою забезпечення ефективного використання цих ресурсів і захисту прав суб'єктів земельних відносин.

У період реорганізації земельних відносин в Україні для ефективного й конкурентоспроможного функціонування сільськогосподарських підприємств однією з ключових проблем є розвиток земельного ресурсного забезпечення. Від вирішення вище наведеної проблеми залежить подальший розвиток сільськогосподарських підприємств та агропромислового комплексу країни в цілому. Важлива роль землі як ключового елемента ресурсного потенціалу в економіці сільськогосподарських підприємств, галузей, територіальних громад і держави зумовлює необхідність її вивчення.

Ресурсний потенціал сільськогосподарського підприємства відіграє одну з головних ролей ефективної роботи аграрного сектору, адже він є засобом, за допомогою якого можливе отримання максимального прибутку та підвищення конкурентоспроможності підприємства на сучасному ринку [25, с. 107].

Питанню визначення ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств і його складових приділено достатньо уваги вітчизняними науковцями, однак огляд праць свідчить про те, що проблематика не повним чином розкрита та потребує подальших досліджень.

Варто звернути увагу, що єдиної точки зору щодо тлумачення категорії “ресурсний потенціал” в економічній літературі поки що немає. Амбросов В. Я. пропонує поняття “ресурсний потенціал” розглядати як сукупність наявних

ресурсів, необхідних для забезпечення процесу виробництва. Стосовно сільськогосподарських підприємств склад цих ресурсів корегується з урахуванням того, що головним засобом тут є земля [26, с. 74].

На думку Гладія М. В., ресурсний потенціал - це сукупна, інтегральна продуктивність промислових і природних засобів виробництва, а також трудових ресурсів, які відображаються показниками виходу валової і товарної продукції на одиницю земельної площі [27, с. 8].

Іванюта В. Ф. ресурсний потенціал аграрних підприємств розглядає як сукупність таких його видів: природно-земельний, біологічний, трудовий, виробничий та фінансовий [28].

Краснокутська Н. С. вважає, що ресурсний потенціал підприємства повинен включати такі складові: технічні, кадрові, фінансові, організаційні, технологічні, просторові, інформаційні та ділову репутацію [29, с. 219].

На думку Мойси М. Я., ресурсний потенціал – це сукупність земельних, матеріальних, трудових, фінансових ресурсів та економічного інтересу, які є об'єктивно необхідними передумовами здійснення аграрного виробництва [30, с. 88].

Росоха В. В. вважає, що до ресурсного потенціалу належить сукупність взаємозв'язаних ресурсів, зокрема – земельних, матеріально-технічних, трудових, фінансових [31, с. 92].

Саблук П. Т. економічний зміст ресурсного потенціалу визначає як комплексну категорію, яка є основою матеріального відтворення в гармонійному поєднанні з продуктивними силами і виробничими відносинами, що збалансовує кількісні (технологічні) та якісні співвідношення ресурсів і тим самим визначає як саму технологію виробництва, так і параметри (розміри) організаційно-правової форми господарювання [32, с. 67].

Ресурсний потенціал і його структура є важливими аспектами економічної діяльності сільськогосподарських підприємств. Сутність ресурсного потенціалу полягає в сукупності ресурсів, якими володіє або які знаходяться під контролем підприємства та використовує їх для забезпечення своєї продуктивної діяльності.

Структура ресурсного потенціалу є досить складною економічною категорією, оскільки вона відображає складові економічних ресурсів підприємства, необхідних для забезпечення продуктивної діяльності та досягнення певного економічного ефекту. Крім того, структура ресурсного потенціалу може бути використана для аналізу ефективності використання ресурсів та планування подальшого розвитку підприємства. Тому пропонуємо структуру ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств, яка наведена на рис. 1.2 і включає наступні елементи:

– природно-ресурсний потенціал сільськогосподарського підприємства складається з низки факторів, що визначають його можливості здійснення сільськогосподарської діяльності. До цих факторів належать: земельні ресурси, що включають площу, якість і ґрунтовий покрив, які визначають можливість вирощування різних культур, включаючи зернові, овочі, фрукти, ягоди та інші; водні ресурси, які включають наявність водних об'єктів, які можуть використовуватися для зрошення, поливу та іншої діяльності; кліматичні умови, які визначають вирощування різних культур і можливість отримання врожаю; рослинні та тваринні ресурси, які визначають можливість розвитку тваринництва та рослинництва;

– виробничо-майновий потенціал включає сукупність виробничих ресурсів та об'єктів, що використовуються для виробництва сільськогосподарської продукції і представлений наступними елементами: виробничі приміщення та споруди, такі, як: склади, сінники, амбари, господарські будівлі тощо; виробничі машини та обладнання, необхідні для виробництва продукції, такі, як: трактори, комбайни, сівалки, розпилувачі тощо; тваринницький потенціал, що складається з різних видів тварин, які використовуються для виробництва молока, м'яса, яєць тощо; запаси насіння, кормів, палива, добрив та інших матеріалів, необхідних для проведення виробничих процесів;

Природно-ресурсний	<ul style="list-style-type: none"> • земельні ресурси; • водні ресурси; • повітряно-кліматичні умови; • рослинні та тваринні ресурси.
Виробничо-майновий	<ul style="list-style-type: none"> • виробничі приміщення; • техніка (виробничі машини та обладнання); • оборотні запаси.
Фінансово-інвестиційний	<ul style="list-style-type: none"> • фінансові ресурси (власні чи залучені грошові ресурси); • залучений капітал; • фінансові вкладення; • прибуткові інвестиції.
Інтелектуально-трудоий	<ul style="list-style-type: none"> • кваліфікація та кількість працівників; • інноваційні технології та знання; • ступінь використання інформаційних технологій; • рівень організації робочих процесів; • розробка та впровадження нових ідей та проєктів.
Інформаційно-інноваційний	<ul style="list-style-type: none"> • ІТ-інфраструктура; • інформаційні системи управління; • інформаційні ресурси; • інноваційні технології; • навчання та розвиток персоналу; • розробка та впровадження нових продуктів.
Нематеріальні активи	<ul style="list-style-type: none"> • інтелектуальна власність; • торгові марки; • бренди; • авторські права; • патенти; • ноу-хау; • досвід та знання співробітників; • відносини зі споживачами та постачальниками.

**Рис. 1.2. Структура ресурсного потенціалу
сільськогосподарських підприємств***

*Джерело: розроблено автором.

– фінансово-інвестиційний потенціал визначається наявністю фінансових ресурсів, можливістю залучення капіталу, ефективністю управління коштами та високою дохідністю інвестицій. До фінансових ресурсів належать грошові доходи

й надходження, якими розпоряджається підприємство відповідно до своїх зобов'язань перед державою, кредитною системою, постачальниками, страховими органами, іншими підприємствами й фізичними особами, працівниками підприємства, а витрачається на розвиток господарської діяльності [33, с. 145]. Щодо інвестиційної частини потенціалу, то її прийнято узагальнювати із даних: рентабельність підприємства, яка характеризує ефективність управління та використання фінансових ресурсів; фінансова стійкість, яка оцінюється за наявністю забезпечення платежів і боргів підприємства; рівень ліквідності, який відображає можливість підприємства забезпечити своєчасну оплату зобов'язань; рівень ризику інвестування в підприємство;

– інтелектуально-трудоий потенціал сільськогосподарського підприємства складається з людських ресурсів, знань, навичок і технологічної бази, що дозволяють підприємству досягати поставлених цілей та зберігати конкурентну перевагу. Основними складовими даного потенціалу є кваліфікація та кількість працівників, від рівня яких залежить ефективне використання інтелектуального потенціалу підприємства; наявність інноваційних технологій і знань, які дозволяють досягати кращих результатів виробництва; ступінь використання інформаційних технологій, що дозволяє збільшувати ефективність виробництва та підвищувати якість продукції; рівень організації робочих процесів забезпечує зменшення витрат часу та ресурсів на виробництві, що надає підприємству конкурентну перевагу; розробка та впровадження нових ідей і проєктів є джерелом інновацій та розвитку підприємства;

– інформаційно-інноваційний потенціал включає в себе знання, технології та інформаційні ресурси, які дозволяють забезпечити ефективне використання ресурсів у процесі виробництва, управління та розвитку сільськогосподарського підприємства в умовах сучасного конкурентного ринкового середовища. Його основними складовими є ІТ-інфраструктура, яка включає наявність та використання нової комп'ютерної техніки, сучасного програмного забезпечення і швидкісних мережевих з'єднань для забезпечення обміну даними між підрозділами підприємства; інформаційні системи управління забезпечують

ефективне планування та управління ресурсами підприємства, зокрема використанням електронних таблиць і спеціального програмного забезпечення для управління виробничим процесом; інформаційні ресурси відображають наявність даних про аграрну галузь і забезпечують підприємство інформацією про зміни законодавчої бази, ринкові тенденції, нові технології та інші актуальні дані, необхідні для ефективного управління; інноваційні технології полягають у пошуку та створенні новітніх технологій і методів виробництва, які дозволяють підприємству підвищити продуктивність і якість продукції; навчання та розвиток персоналу дозволяє підвищити кваліфікацію та знання персоналу для ефективного впровадження новітніх технологій та інновацій у діяльність підприємства; розробка та впровадження нових продуктів на основі інноваційних технологій і знань, що дозволяє підприємству збільшувати свій асортимент і займати нові конкурентоспроможні позиції на ринку, а також вихід на міжнародні ринки;

– нематеріальні активи є важливою складовою потенціалу сільськогосподарського підприємства і включають такі елементи: інтелектуальна власність, торгові марки, бренди, авторські права, патенти, ноу-хау, досвід та знання співробітників. Одним з найважливіших елементів нематеріальних активів є інтелектуальна власність, яка включає патенти на нові технології, винаходи, які полегшують виробництво, торгові марки, які дозволяють продуктам сільськогосподарського підприємства відрізнятися від конкурентів, авторські права на логотипи та етикетки, а також на вебсайти та соціальні мережі, які просувають продукцію; досвід і знання співробітників також є важливим ресурсом для сільськогосподарського підприємства, адже це може бути досвід у вирощуванні різних культур, обробці ґрунту, використанні сучасного обладнання та технологій. Такі знання можуть бути передані від одного покоління до іншого та дозволяють підприємству досягати кращих результатів у своїй діяльності. Також до нематеріальних активів сільськогосподарського підприємства можуть належати й такі елементи, як: відносини зі споживачами та постачальниками, репутація, імідж і бренд компанії, що дозволяє збільшувати довіру споживачів і підвищувати конкурентну позицію підприємства.

Усі наведені елементи ресурсного потенціалу діють у сукупності та визначають виробничі потужності й можливості сільськогосподарського підприємства, а також позиції щодо його стратегічного розвитку. Існують пропорції та певна взаємозалежність між цими елементами, і їх порушення призводить до послаблення й невикористання виробничого потенціалу в повному обсязі.

Проте, потрібно врахувати те, що ключовим елементом ресурсного потенціалу сільськогосподарського підприємства все-таки є земля, від якої залежить можливість використання та створення всіх інших елементів. Тому роль землі в системі аграрного виробництва є надзвичайно важливою.

Важливість землі у сільському господарстві полягає в тому, що вона виступає головною продуктивною силою, без залучення якої неможливе сільськогосподарське виробництво.

Окрім вище наведеного значення землі в системі аграрного виробництва, є ще й інші не менш важливі її фактори: земля виконує важливу функцію в системі аграрного виробництва, забезпечуючи продуктивність ґрунту, необхідного для вирощування рослин, іншими словами, від родючості землі залежить врожайність та якість продуктів; забезпечення життєдіяльності тварин: земля є джерелом кормів для тварин, що утримуються в сільському господарстві; відновлюваність: земля може бути відновлена за допомогою різноманітних методів, правильне використання ґрунту та відповідна агротехніка можуть сприяти його відновленню та підвищенню продуктивності; регулювання клімату: земля впливає на кліматичні умови регіону, у якому вона розташована. Рослини, вирощені на землі, поглинають вуглекислий газ і виділяють кисень, що сприяє очищенню повітря та підтримує екологічну рівновагу.

1.2. Сутність економічної ефективності використання земельних ресурсів

Сучасні сільськогосподарські підприємства та аграрний сектор України потребують вдосконалення теоретичних підходів щодо економічної ефективності, яка відображає відношення між результатами діяльності та ресурсними витратами. Розуміння цієї категорії на всіх рівнях управління сільськогосподарськими підприємствами є важливим для досягнення високої прибутковості та конкурентоспроможності на ринку. Отже, необхідно розвивати економічно обґрунтовані теоретичні підходи, які дозволять належним чином визначати та оцінювати економічну ефективність сільськогосподарських підприємств, а також використовувати аналітичні інструменти для аналізу продуктивності, рентабельності та ефективного використання ресурсів.

Дослідження питання економічної ефективності є предметом інтересу для багатьох економістів. Існує декілька підходів до розуміння сутності економічної ефективності, і одним з них є визначення її як відношення між отриманими результатами та понесеними витратами: Андрійчук В. Г. [34, с. 18], Савенко Н. В. [35, с. 154], Слюсаренко О. О. [36, с. 60]. В одному з досліджень висвітлено економічну ефективність як концепцію, яка стосується вдалої комбінації ресурсів, а саме Шнипка О. В. [37, с. 23]. У праці Дем'яненка С. І. розглядається економічна ефективність як співвідношення між ціною і собівартістю [38, с. 28]. Іншої думки дотримувався Гольберг Г. [39, с. 132], який розглядав сутність економічної ефективності за аналогією з ефективністю в природничих науках.

Проте, незважаючи на велику кількість наукових досліджень тлумачення поняття “економічна ефективність”, немає характеристики даного поняття для окремої сфери та виду господарської діяльності, що зумовило актуальність і необхідність проведення додаткового дослідження в цьому напрямі.

Ефективність – інтегрована економічна категорія, яка відображає виробничі відносини щодо економії сукупних затрат уречевленої та живої праці на отримання кінцевого позитивного результату. Категорія “ефективність” на рівні

підприємства характеризує зв'язок між величиною одержаного результату від його діяльності та кількістю інвестованих або витрачених у виробництві ресурсів. Підвищення ефективності можна досягти шляхом використання меншої кількості ресурсів для створення такого результату або за використання такої самої кількості ресурсів чи більшого випуску з відносно меншою кількістю ресурсів для створення більшого результату [7, с. 40].

Економічна ефективність з погляду керівників сільськогосподарських підприємств - найбільш важлива характеристика діяльності підприємства, якій необхідно приділяти велику увагу [41, с. 115].

Для більш ґрунтовного дослідження основних теоретичних аспектів економічної ефективності використання земельних ресурсів насамперед є доцільним розглянути сутнісний зміст категорії “економічна ефективність” [41, с. 115].

Визначення сутності та змісту категорії “економічна ефективність” зумовлене тим, що трактування даного питання в сучасному розвитку ринкових відносин є ключовим аспектом організаційно-економічної діяльності сільськогосподарського підприємства. Існує багато варіантів підходів щодо визначення сутності економічної ефективності. Це зумовлено в першу чергу тим, що для розгляду даного питання подається відповідна інформація для різних користувачів, для різних цілей і потреб, а також з різних точок зору. Досліджуючи праці вчених, можна побачити, що не існує єдиного підходу та думки щодо сутності цієї складної категорії [41, с. 115].

На думку Андрійчука В. Г., економічна ефективність становить відношення між отримуваними результатами виробництва, тобто продукцією й матеріальними послугами, з одного боку, і витратами праці та засобів виробництва, з іншого боку [42, с. 12].

Ми погоджуємося з цією думкою, адже автор включає всі аспекти витрат, що було здійснено, а це дозволить більш якісно та точно визначати економічну ефективність [41, с. 115].

Савенко Н. В. вважає, що економічна ефективність – це результат виробничої діяльності, що виражається у вигляді співвідношення між підсумками господарської діяльності та витратами ресурсів [35, с. 154].

Вище наведене твердження доцільно використовувати для визначення економічної ефективності земельних ресурсів, адже воно дозволить визначити, чи раціональним є використання даного земельного ресурсу тим або іншим способом, водночас враховуватимуться всі витрати, що понесені сільськогосподарським підприємством для створення кінцевого продукту протягом цілого операційного періоду (догляд за землею, збагачення мінеральними ресурсами та добривом, оплата праці, знос основних засобів та ін.) [41, с. 115].

Мочерний С. В., Єрохін С. А, Каніщенко Л. О. у своїй праці трактують економічну ефективність як досягнення найбільших результатів за найменших витрат живої та уречевленої праці [43, с. 282]. Відповідно, виходячи з цього тлумачення, економічна ефективність є певною результативністю діяльності підприємства, проте авторами вказується на витратність праці, проте упущено витратність ресурсів, які містяться у складі кінцевого продукту і є його основою [41, с. 115].

Шнипко О. В. характеризує економічну ефективність як комбінацію ресурсів, що дає змогу досягти максимального випуску товарів з найменшими витратами. Такий висновок базується на тому, що суперництво між підприємствами за економічно вигідних умов виробництва та реалізації продукції з метою одержання максимального прибутку спонукає виробників до більш раціонального використання основних фондів [37, с. 34]. Відповідно, виходячи з цього тлумачення, економічна ефективність містить у собі розуміння фінансової грамотності щодо управління підприємством, адже автор враховує не тільки раціональне використання ресурсів, до чого схиляється більшість авторів, а виділяє основні фонди, які становлять значну частину капіталу підприємства. Вважаємо, що розуміння ефективності через використання основних фондів є

важливим, адже їх стан і продуктивність значно впливатимуть на якість кінцевих продуктів і прибуток підприємства [41, с. 115].

Мельник Л. Г., Корінцева О. Л. розглядають економічну ефективність через комплекс господарських заходів: впровадження нової техніки; інвестиційний проєкт; укладання комерційної угоди; реалізація господарського рішення; утілення екологічних ініціатив; проведення соціальних заходів, спрямованих на підвищення добробуту людей, поліпшення інфраструктури, формування культурних цінностей тощо [44, с. 246]. У своєму трактуванні вище наведені автори використовують певний комплекс господарських процесів, який дозволить визначати економічну ефективність з багатьох ракурсів: інвестиції, ноу-хау, екологія та добробут суспільства й навколишнього середовища, що є важливим для конкурентоспроможності підприємства на сучасному ринку [41, с. 116].

Дем'яненко С. І. зазначає, що економічна ефективність – це співвідношення між ціною продукції, її собівартістю та якістю, яке в умовах ринку має певні закономірності: зростання якості продукції призводить як до збільшення виробничих витрат, так і до підвищення ціни [38, с. 28].

На думку Слюсаренка О. О., економічна ефективність виступає найважливішим показником результативності діяльності підприємства, який є зіставленням результатів цієї діяльності з витратами на її здійснення, а також визначається відношенням результатів до витрат [36, с. 60]. Згідно з наведеним твердженням, ефективність охарактеризована через поняття результативності, яка має цільову природу й входить до сфери оцінювання одержаних результатів від реалізації управлінських рішень чи діяльності за певний період часу. У той час ефективність застосовують, щоб охарактеризувати доцільність використання виробничих ресурсів для досягнення поставленої мети [41, с. 116].

Голик М. А. виділяє поняття економічної ефективності для специфіки сільського господарства, яке полягає у виробництві максимальної кількості високоякісної продукції з одиниці сільськогосподарських угідь чи від однієї голови худоби за найменших витрат ресурсів з метою найповнішого задоволення потреб населення в продуктах харчування і промисловості, у сировині [45, с. 18].

Ми погоджуємося з думкою Голика М. А., який у своїй роботі надає важливе розуміння економічної ефективності в контексті сільського господарства, звертаючи увагу на його особливості. Його твердження є значним у нашому дослідженні, оскільки воно розкриває сутність поняття “економічна ефективність” з урахуванням специфіки діяльності сільського господарства.

Наумов О. Б. вважає, що економічна ефективність полягає в зростанні виробництва матеріальних благ необхідної якості в разі зменшення затрат живої й уречевленої праці в розрахунку на одиницю продукції, інакше кажучи, підвищення продуктивності суспільної праці [46, с. 40].

Череп А. В. і Стрілець Є. М. розуміють ефективність як співвідношення між досягнутим ефектом і витратами або ресурсами, що були витрачені для його досягнення. Цей підхід часто називають витратним (або затратним). Сутність “затратного” підходу полягає в тому, що економічна ефективність – це співвідношення результатів діяльності й затрат [47].

Деякі економісти пояснюють сутність економічної ефективності, порівнюючи її з ефективністю в природничих науках. За такого підходу економічну ефективність розглядають як технічну ефективність. Це означає, що фокус зосереджений на оптимальному використанні ресурсів для досягнення максимальних результатів, подібно до принципів ефективного функціонування машин або систем в науках про природу. У зв'язку з цим Гольберг Г. підкреслював, що визначення технічної ефективності в більшості фізичних, хімічних і біохімічних процесів здійснюється через одновимірність і точність виміру величин, що характеризують витрати й результати. Процеси господарські докорінно відрізняються від процесів технологічних. Витрати й результати не можна розглядати як величини безумовно одновимірні, а завдання визначення ефективності тут набагато складніше [39, с. 132].

Тенденція ефективності полягає в потребі постійного збільшення результату як основи прогресу. Ця ідея була розвинена в роботах економістів у 70-х роках. Наприклад, Бор М. З. пише, що ефективність якого-небудь процесу означає його результативність, що досягається на основі використання природних умов,

доцільного та цілеспрямованого поєднання чинників, що створюють ефект, проте це не означає, що ефективність виробництва потрібно розуміти тільки як категорію вимірювального й кількісного порядку, через яку зіставляються витрати з результатами. Ефективність, передусім, є економічною категорією, одним з виражень виробничих стосунків у суспільстві та формується під впливом характеру цих стосунків. Тому можна зробити висновок про відсутність тотожності між технічною й економічною ефективністю, оскільки економічна ефективність має завжди соціальну суть на відміну від технічної [48, с. 46].

Після аналізу думок економістів щодо сутності економічної ефективності виявлено, що вона є багатоваріантним і складним економічним поняттям, під яким вони розуміють, по-перше, відношення результату діяльності до понесених витрат; по-друге, певну комбінацію ресурсів і комплексу заходів; по-третє, збільшення продуктивності праці для досягнення певних цілей [41, с. 118]

У найбільш загальному вигляді економічна ефективність є кількісним співвідношенням двох величин – результатів господарської діяльності та виробничих витрат. Суть проблеми підвищення ефективності виробництва полягає в збільшенні економічних результатів на кожен одиницю витрат у процесі використання наявних ресурсів. Підвищення ефективності виробництва може досягатися як за рахунок економії поточних витрат (споживаних ресурсів), так і шляхом кращого використання активного капіталу та нових вкладень у капітал вживаних ресурсів. Таким чином, наявність різних концепцій щодо сутності ефективності зумовлена різними теоретичними позиціями з приводу її аналізу, виділенням якогось одного аспекту із вирішення загальної проблеми [41, с. 116]. Дедалі більше науковців вважають, що приріст прибутку відображає результат реалізації продукції та послуг, а в якості витрат, що зумовили цей приріст, доцільно застосовувати вартість використаних ресурсів, які визначають виробничий потенціал [49, с. 82]. Результати економічної ефективності підприємства залежать від фінансового стану, а також від наявності певних організаційних, управлінських, соціальних, технологічних та інших переваг.

Поняття “економічна ефективність” тісно пов’язане з іншими видами ефективності, які доповнюють і розкривають аспекти фінансово-господарської діяльності аграрного підприємства, що не наводяться безпосередньо в економічній, мається на увазі соціальну та екологічну ефективність [41, с. 116].

Економічна ефективність означає виробництво певного (будь-якого) обсягу продукції з мінімальними витратами відповідних ресурсів. В американській літературі цей показник називається продуктивністю. Економічна ефективність – узагальнена економічна категорія, яка характеризується високою результативністю використання живої й уречевленої праці та показує кінцевий корисний результат від застосування всіх виробничих ресурсів й визначається порівнянням одержаних результатів і витрат виробничих ресурсів [50].

Соціальна ефективність полягає у збільшенні кількості нових робочих місць і рівня зайнятості людей, поліпшенні умов праці та побуту, стану довкілля, безпеки життя тощо. Соціальні наслідки виробництва можуть бути не лише позитивними, а й негативними (безробіття, посилення інфляції, погіршення екологічних показників). Соціальна ефективність є, по суті, похідною від економічної ефективності. Вона, за однакових інших умов, буде тим вищою, чим вищого рівня економічної ефективності досягнуто [50].

Екологічна ефективність відображає відповідність витрат й екологічних результатів інтересам суспільства, порівняння економічного ефекту й витрат на природоохоронні заходи [50].

Між вище наведеними видами ефективності існує певний взаємозв’язок, приклад якого наводимо на основі земельних ресурсів сільськогосподарського підприємства (рис. 1.3) [41 с. 116].

Економічна ефективність земельних ресурсів полягатиме в пошуку шляхів одержання максимального прибутку, який підприємство зможе використати для покращення соціальної та екологічної ефективності, а не тільки для процесу діяльності сільськогосподарського підприємства [41, с. 116].

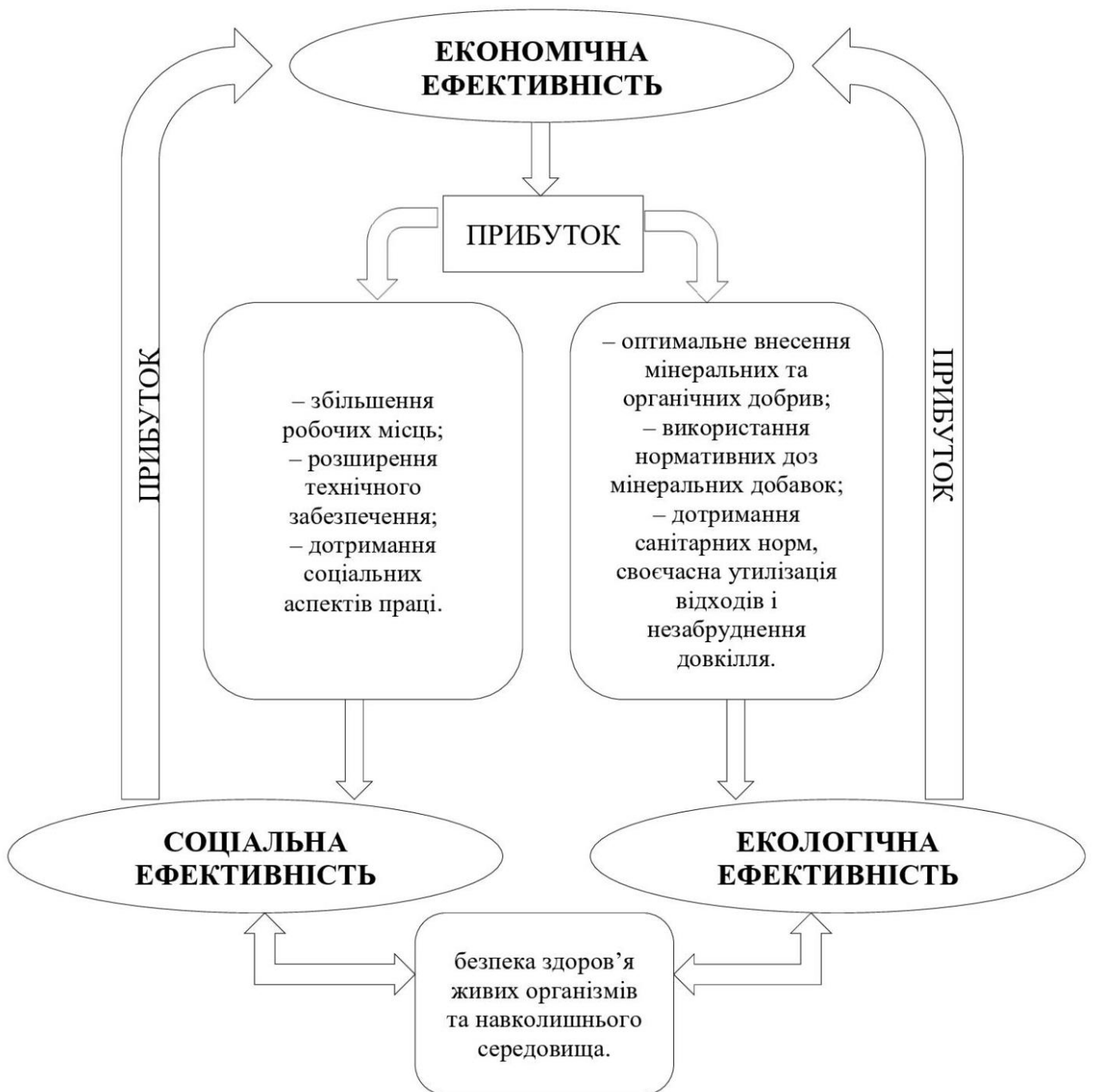

Рис. 1.3. Зв'язок між основними видами ефективності земельних ресурсів*

*Джерело: розроблено автором на основі [50].

Соціальна ефективність земельних ресурсів означатиме збільшення робочих місць на сільськогосподарських підприємствах, пов'язаних із процесами обробки земельних ресурсів, підвищення рівня зайнятості й безпеки життя людей,

скорочення тривалості робочого тижня без зменшення заробітної плати, ліквідація важкої фізичної праці та інші [41, с. 118].

Взаємозв'язок соціальної із економічною ефективністю полягатиме в тому, що в разі збільшення робочих місць та за умови закупівлі більшої кількості або новішої техніки підприємство зможе виробляти більше продукції, у результаті чого одержуватиме більший прибуток. Одержаний чистий прибуток може бути використаний на соціальні аспекти самої праці – заходи та засоби безпеки для працівників, а також винагороди та премії, що дозволить заохотити робочий персонал до покращення продуктивності праці [41, с. 118].

Екологічна ефективність земельних ресурсів означатиме використання мінеральних добрив і підживлення землі, використання добавок, які не шкодитимуть навколишньому середовищу та самому продукту виробництва сільськогосподарського підприємства, а також застосування інших природоохоронних заходів [41, с. 118].

Під взаємозв'язком екологічної та економічної ефективності розуміється розподіл одержаного прибутку на закупівлю та використання таких добрив і природоохоронних заходів для земельних ресурсів, які дозволять зберегти натуральність продукту виробництва та не шкодитимуть навколишньому середовищу. Підживлення земельних ресурсів і безпека навколишнього середовища забезпечить не тільки кількість, а й натуральність і якість кінцевого продукту сільськогосподарського підприємства, що дозволить мати більше споживачів, відповідно й більший попит на свій продукт, який призведе до отримання більшого прибутку [41, с. 118].

Використання підприємством екологічно безпечних добрив буде поширюватися і на працівників, адже впевненість у безпеці свого здоров'я дозволить людині працювати продуктивно та без відхилень, у чому й полягатиме взаємозв'язок екологічної та соціальної ефективності [41, с. 118]

На основі наведеної інформації можна зробити висновок, що тісний взаємозв'язок між економічною, соціальною та екологічною ефективністю дозволяє підприємству досягти максимальної ефективності у своїй діяльності. Це

означає, що позитивні результати в господарській сфері повинні супроводжуватися забезпеченням соціального благополуччя співробітників і збереженням природного середовища. Взаємозв'язок цих трьох аспектів допомагає створити стійку та ефективну модель діяльності підприємства.

Проаналізувавши твердження, наведені в працях вчених, а також інформацію, наведену вище, пропонуємо власне бачення сутності поняття “економічна ефективність використання земельних ресурсів”. Це максимальна вигода, яку може одержати сільськогосподарське підприємство в результаті своєї фінансово-господарської діяльності з урахуванням можливих мінімальних витрат, утворених у результаті впливу зовнішніх (кліматичні й соціальні умови) та внутрішніх чинників (витрати ресурсів і праці) на її здійснення за аналізований період [41, с. 118].

Забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств можливе за умови дотримання не лише належного рівня результативності від свого господарювання, але й від ефективності використання ними земельних ресурсів [51, с. 89].

Економічна ефективність господарської діяльності сільськогосподарських підприємств є складною категорією, що відображається в існуванні різних підходів до трактування та вимірювання результативності функціонування його діяльності, яка включає багато чинників та аспектів [52, с. 126].

Управління раціональним землекористуванням залежить від дослідження показників економічної ефективності, які відображають результати фінансової та виробничої діяльності сільськогосподарського підприємства. На основі одержаних показників приймаються відповідні управлінські рішення щодо подальшого вдосконалення виробництва чи внесення змін у нього для забезпечення стійкого розвитку та досягнення максимальної ефективності використання ресурсів без шкоди довкіллю.

Якимчук Т. В. схиляється до думки, що економічна ефективність становить міру того, наскільки ефективно використовуються ресурси (фінансові, людські, матеріальні) у процесі виробництва, тобто в якій мірі досягаються планові

результати витратами меншого обсягу ресурсів або витрати ресурсів на досягнення певного результату є оптимальними в порівнянні з альтернативними варіантами витрат [53, с. 186].

Економічна ефективність оцінюється різними показниками, які відображають відношення між витратами та доходами, а також між виробничими ресурсами та результатами виробництва. Для різних галузей і видів діяльності можуть використовуватися різні показники ефективності, наприклад, рентабельність, прибутковість, продуктивність, ефективність використання ресурсів тощо.

Доцільно виділити показники економічної ефективності, які є найбільш оптимальними для сільського господарства в цілому [54, с. 11]:

– сільськогосподарська освоєність території. Відображає відношення площі земельних ділянок, що використовуються в сільському господарстві, до загальної площі території. Цей показник визначається як співвідношення площі оброблюваних земель до загальної площі території, відносно якої проводиться оцінка. Наприклад, якщо на території країни обробляється 20 мільйонів гектарів землі, а загальна площа країни становить 100 мільйонів гектарів, то сільськогосподарська освоєність території буде дорівнювати 20%. Цей показник є важливим для оцінки рівня розвитку сільського господарства в різних регіонах і країнах світу. Він може бути використаний для порівняння рівня розвитку сільського господарства в різних країнах, оцінки можливостей розвитку аграрного сектору та формування стратегії розвитку земельних ресурсів;

– реальна відстань перевезень усередині господарства. Відображає фактичну відстань, яку необхідно подолати для перевезення сільськогосподарської продукції та обладнання всередині господарства. Цей показник може бути виміряний в кілометрах, метрах або будь-яких інших вимірювальних одиницях відстані. Наприклад, якщо відстань між полем і зерносховищем становить 500 метрів, а відстань між полем і складом для зберігання сільгосппродукції становить 2 кілометри, то реальна відстань перевезень всередині господарства буде дорівнювати 2,5 кілометри. Цей показник

є важливим для оцінки ефективності транспортування сільськогосподарської продукції в межах господарства. Чим меншу відстань необхідно подолати для транспортування продукції, тим менше часу та енергії витрачається на перевезення, то тим більш ефективним є сільськогосподарське виробництво. Також цей показник може бути використаний для планування оптимальної логістики внутрішніх перевезень на господарстві;

– середня площа ділянок сільськогосподарських угідь. Відображає середню площу земельних ділянок, які використовуються в сільському господарстві. Цей показник вимірюється в гектарах і визначається як співвідношення загальної площі сільськогосподарських угідь до кількості таких ділянок. Наприклад, якщо на території країни існує 1 мільйон сільськогосподарських ділянок загальною площею 10 мільйонів гектарів, то середня площа ділянок сільськогосподарських угідь буде дорівнювати 10 гектарам. Цей показник є важливим для оцінки структури земельних відносин і виробничої діяльності в аграрному секторі. Він може вказувати на рівень розвитку ринку землі, адекватність земельних ресурсів для реалізації сільськогосподарської продукції та конкурентоспроможність виробництва на ринку. Крім того, цей показник може бути використаний для зіставлення рівня розвитку сільського господарства в різних країнах і формування стратегії розвитку земельних ресурсів;

– порівняльна оцінка якості землі. Відображає рівень плодючості та інших характеристик земельної ділянки порівняно з іншими ділянками. Цей показник використовується для порівняння різних земельних ділянок та визначення їх відповідності певним стандартам [54, с. 11].

Оцінка якості землі зазвичай проводиться за наступними критеріями: родючість ґрунту – наявність необхідних елементів у ґрунті для росту рослин, таких як: азот, фосфор, калій та інші мікроелементи - вимірюється шкалою, що відображає вміст поживних речовин у ґрунті; гідрологічні умови – наявність водних ресурсів на ділянці та їх властивості, такі як: рівень ґрунтових вод і їх якість, наявність річок та озер; місцезнаходження – відображає доступність ділянки до джерел води, доріг та інфраструктури; кліматичні умови – цей

критерій відображає наявність сприятливих кліматичних умов для росту різних культур; урожайність сільськогосподарських культур у перерахунку на корми чи яку-небудь іншу продукцію рослинництва. Вказує на кількість урожаю, який можна отримати з одного гектара землі, перераховану на одиницю певної продукції (наприклад, кілограми зерна, тонни кормів тощо). Цей показник дозволяє порівнювати продуктивність різних сортів і видів сільськогосподарських культур та визначати, які культури є більш прибутковими для вирощування на конкретних ділянках землі. Він також може використовуватися для планування виробництва, розрахунку вартості продукції та розробки стратегій використання земельних ресурсів.

Врахування перерахунку врожайності на конкретний вид продукції дозволяє одержати більш точні дані про продуктивність землі, оскільки різні види сільськогосподарських культур можуть мати різну вартість на ринку, а також різний споживчий попит. Наприклад, урожайність соняшнику може бути вищою за урожайність пшениці на одній ділянці землі, але якщо на ринку пшениця має вищу вартість, то вирощування пшениці може бути більш прибутковим;

– собівартість кормової одиниці, отримуваної в середньому з 1 га сільськогосподарських угідь. Вказує на вартість виробництва одиниці корму, отриманого з одного гектара сільськогосподарських угідь. Для розрахунку собівартості кормової одиниці необхідно визначити витрати на виробництво корму, такі як: затрати на насіння, паливо, мінеральні добрива, оплату праці тощо та розділити їх на кількість отриманої продукції (кормові одиниці). Розрахунок собівартості кормової одиниці дозволяє зрозуміти, наскільки вигідне вирощування певної культури та визначити рентабельність господарства. Якщо вартість виробництва корму перевищує його ринкову вартість, то це може свідчити про неефективне використання земельних ресурсів, що потребує коригування виробничих стратегій.

У разі визначення економічної ефективності переважна більшість науковців вважає, що ця категорія може бути охарактеризована як землекористування

сільськогосподарськими підприємствами, прийнято використовувати таке групування показників:

- ресурси й результати, виражені у вартісній формі;
- ресурси – у вартісній, а результати – у натуральній формі;
- ресурси – у натуральній, а результати – у вартісній формі [34, с. 87].

Економічну ефективність можна вимірювати як у натуральних, так і у вартісних показниках. Натуральні показники відображають фізичний обсяг виробництва, наприклад, кількість вироблених товарів, зібраних врожаїв або наданих послуг. До натуральних показників належать урожайність сільськогосподарських культур; виробництво зерна, цукрових буряків та іншої продукції рослинництва на 100 га ріллі; виробництво окремих видів тваринницької продукції на 100 га відповідних земельних угідь (продукцію скотарства й вівчарства розраховують на 100 га сільськогосподарських угідь, свинарства – на ріллю, птахівництва на площу зернових) [55, с. 286].

Використання натуральних показників ефективності дозволяє оцінювати рівень виробництва та використання ресурсів без прив'язки до їх ринкової ціни. Однак ці показники не дозволяють враховувати фінансовий аспект діяльності, тобто збитки чи прибутки компанії.

До вартісних показників належать: виробництво валової продукції в порівняних цінах, товарної продукції в поточних цінах реалізації, чистої продукції та прибутку в розрахунку на 1 га сільськогосподарських угідь. Натуральні показники характеризують продуктивність лише певної частини сільськогосподарських угідь, а вартісні – усієї їх площі [56, с. 142].

Використання вартісних показників ефективності дозволяє оцінювати прибутковість і фінансову стійкість підприємства, а також порівнювати ефективність різних підприємств. Однак, з іншого боку, використання вартісних показників може змінюватися залежно від рівня інфляції та вартості ресурсів, що може зробити порівняння різних періодів складним.

На думку Гаража О. П., визначення економічної ефективності використання землі необхідно проводити із урахуванням структури та якості

сільськогосподарських угідь. Порівнюючи ефективність землекористування в господарствах з різною структурою сільськогосподарських угідь, доцільно розраховувати показники виходу валової продукції, валового чистого доходу, прибутку на одиницю умовної ріллі із застосуванням перевідних коефіцієнтів для інших угідь [57, с. 53].

Твердження Новаковської І. О. полягає в тому, що для порівняння економічної ефективності землі в сільськогосподарських підприємствах з різними за якістю ґрунтами потрібно розраховувати вихід валової продукції, валового та чистого доходу, прибутку на одиницю сумарної (кадастрової) площі сільськогосподарських угідь, де вагою є бал бонітету [58, с. 104].

До загальноприйнятих показників економічної ефективності використання землі належать: землевіддача (визначається як валовий урожай землі, отриманий від одного гектара певного виду культури, дозволяє оцінити продуктивність земельних ділянок і зробити порівняння між різними типами землі, культурами та технологіями вирощування), землемісткість (обернено землевіддачі), вихід валової та товарної продукції на одиницю площі, валовий і чистий дохід на одиницю площі, прибуток від реалізації продукції на одиницю площі, рентабельність [59, с. 40].

Проте виділяють і специфічні показники, до яких належать показники енергетичної ефективності використання землі, такі як: енергетичний баланс та енергетична продуктивність; показники екологічної ефективності використання землі, такі як: використання добрив і пестицидів, забруднення повітря та води, збереження біорізноманіття; показники соціальної ефективності використання землі, такі як: створення робочих місць, підтримка соціальних програм, забезпечення населення продуктами харчування.

Загалом, показники ефективності використання землі мають допомогти визначити те, яким чином земельні ресурси використовуються в господарському виробництві та як можна покращити їх використання.

1.3. Методологія дослідження ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах

Успішне функціонування сільськогосподарського підприємства, яке використовує у своїй діяльності земельні ресурси, забезпечується за допомогою застосування відповідного методологічного забезпечення, яке дозволяє збільшити ефективність використання земельних ресурсів в аграрному секторі. Для досягнення максимальної ефективності необхідно не тільки застосовувати різноманітні методи, але й поєднувати їх у відповідній методології, яка буде забезпечувати системність, комплексність та інноваційність досліджень у галузі землекористування. Таким чином, методологічне забезпечення є необхідною передумовою для ефективного використання земельних ресурсів і досягнення позитивних результатів у сільському господарстві.

Дослідження економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах є досить складним процесом, який потребує відповідного методологічного забезпечення. Методологія дослідження ефективного економічного землекористування, яку використовують сьогодні сільськогосподарські підприємства, в основному базується на загальнонаукових та загальноприйнятих прийомах дослідження, які значно понижують ефективність їх застосування, а відповідно - і результативність. До того ж, вони зовсім не адаптовані до сучасних умов та процесів землекористування, тому розроблення методології дослідження ефективності використання земельних ресурсів, яка б ґрунтувалась на сучасних підходах та враховувала специфіку діяльності сільськогосподарського підприємства, а також безпеку навколишнього середовища, є важливим завданням, вирішення якого має велике практичне значення [60, с. 141].

Дослідження методології економічної ефективності використання земельних ресурсів знайшли своє відображення в працях науковців. Зокрема Михайлов В. М. розглядає методологію як вчення про систему методів наукового

пізнання та перетворення реальної дійсності, у буквальному розумінні методологія – це вчення про метод [61, с. 29].

Кириленко О. П. трактує методологію як науку про структуру, логічну організацію, методи та засоби діяльності [62, с. 142]. Результати дослідження засвідчують, що застосована методологія економічно ефективного землекористування сприяє підвищенню ефективності та покращенню якості діяльності сільськогосподарського підприємства. Це підтверджує актуальність і доцільність подальшого вивчення даного питання.

Успішне функціонування сільськогосподарського підприємства, яке використовує земельні ресурси, забезпечується за допомогою застосування сучасної методології землекористування.

У науковій літературі методологія (грец. *methodos* – спосіб пізнання й *logos* – вчення) трактується як концептуальний виклад мети, змісту, методів дослідження, які забезпечують одержання максимально об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища [63, с. 21]; система певних правил, принципів та операцій, що застосовують у тій чи іншій сфері діяльності (у науці, політиці, мистецтві тощо) [64, с. 16]; концептуальний виклад мети, змісту й методів дослідження, які забезпечують одержання об'єктивної, точної, систематизованої інформації про процеси та явища [65, с. 32]; філософське вчення про методи пізнання й перетворення дійсності, застосування принципів світогляду до процесу пізнання та духовної діяльності, яке ґрунтується на законах діалектики [66, с. 69].

Визначення методологічної основи є важливим етапом у процесі наукового дослідження, оскільки від цього залежить вибір інструментів, методів і підходів до розв'язання поставлених перед нами завдань. Правильно підібрана методологічна основа дозволить нам одержати високоякісні результати дослідження, а також створити підґрунтя для подальшого розвитку економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах і вирішення складних проблем даної галузі.

Методологія агроекономічних досліджень – це система принципів, положень, методів і моделей аналізу або прогнозування розвитку економічних процесів і об'єктів агропромислового комплексу, сільського господарства, сільської місцевості [67, с. 41].

Проаналізувавши вище наведену інформацію, вважаємо, що методологія наукових досліджень економічної ефективності використання земельних ресурсів визначає основні принципи та підходи, які використовуватимуться в процесі роботи, а також шляхи досягнення поставлених перед собою завдань, може включати в себе різноманітні методи та підходи до збору та аналізу даних, теоретичні концепції та гіпотези, стандарти та протоколи проведення досліджень, інструменти та технології, що використовуються під час дослідження. Пропонуємо власну модель методології дослідження економічної ефективності використання земельних ресурсів, яка визначає *основні засади, методи, підходи та принципи* його здійснення (рис. 1.4).

Важливими *методологічними засадами*, які, на нашу думку, необхідно враховувати під час визначення економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, є такі: врахування географічного розташування сільськогосподарського підприємства; врахування кліматичних умов; проведення агрохімічного обстеження земельних ресурсів; проведення рекультивації ґрунтів; виявлення можливостей оптимізації використання земельних ресурсів; впровадження заходів органічного землеробства; збалансованість використання земельних ресурсів; вилучення з обороту підприємства малопродуктивних і деградованих земель; посилення державної політики та контролю щодо використання земельних ресурсів; врахування соціальних аспектів праці робочого персоналу; застосування високоефективних технологічних процесів і технологій; застосування новітньої техніки; забезпечення виробництва якісної і натуральної продукції; охорона навколишнього середовища [60, с. 142].

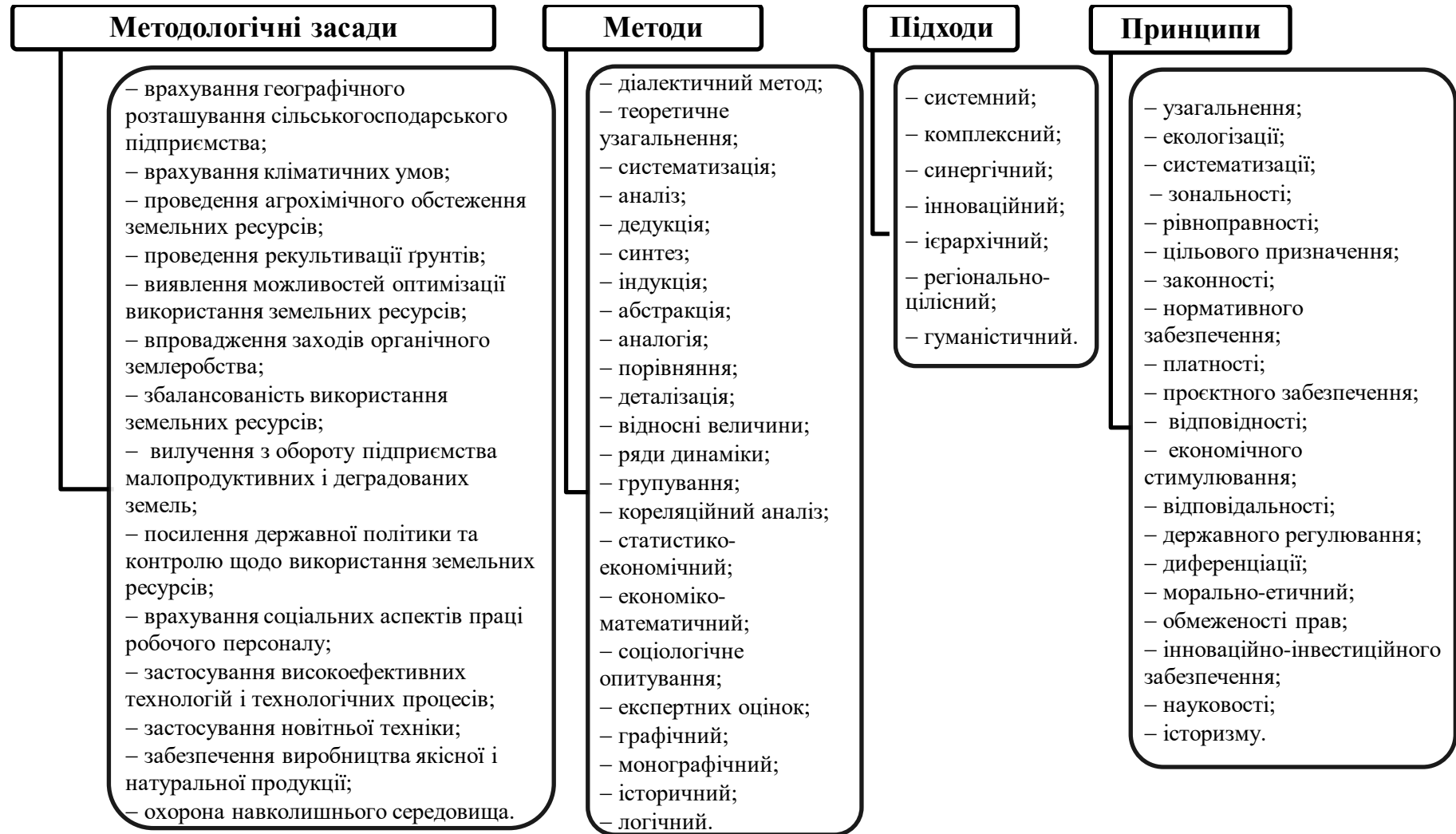

Рис. 1.4. Методологічні засади, методи, підходи та принципи економічної ефективності використання земельних ресурсів*

*Джерело: розроблено автором.

Врахування географічного розташування сільськогосподарського підприємства. Розміщення сільського господарства зазвичай відбувається з урахуванням впливу наступних факторів: клімат, якість ґрунтів, рельєф місцевості, наявність водних ресурсів, склад і структура сільськогосподарських угідь, екологічна ситуація регіону, доступність робочої сили, віддаленість міст і промислових центрів, розвиток транспорту та транспортних шляхів, а також міжнародний поділ праці [60, с. 142].

Вище наведені фактори взаємодіють між собою і мають значний вплив на ефективність сільського господарства. Клімат і якість ґрунту визначають можливості для вирощування різних культур і тваринництва, а рельєф і склад угідь можуть вплинути на вибір технологій обробітку й вирощування, наявність водних ресурсів та екологічна ситуація в регіоні – на урожайність та якість продукції. Доступність робочої сили дає можливість впливати на вибір культур і технологій їх вирощування залежно від наявної кількості працівників. Віддаленість від міст і промислових центрів може впливати на доступність ринків збуту та транспортування продуктів, відповідно розвиток транспорту та транспортних шляхів може полегшити доступ до ринків збуту та обміну ресурсами з іншими регіонами, а міжнародний поділ праці може вплинути на напрямок вирощування та експорт продуктів. Врахування цих факторів є важливим для досягнення економічної ефективності та стійкого розвитку сільського господарства, а також є досить важливою передумовою для залучення іноземних інвестицій і для впровадження новітніх перспективних технологій.

Врахування кліматичних умов. Важливою умовою для ефективного використання земельних ресурсів та формування великого потенціалу агропромислової галузі є кліматичні умови, адже вони мають безпосередній вплив на вирощування різних сільськогосподарських культур та їхні врожаї. Розміщення сільськогосподарських угідь повинно враховувати такі кліматичні параметри, як: середньорічна температура повітря, кількість опадів, їхній розподіл у різні місяці року, а також наявність сонячного світла. Залежно від кліматичних умов можна визначити, які культури найбільш вигідно вирощувати в конкретному регіоні.

Наприклад, у теплих регіонах можна вирощувати овочі та фрукти, тоді як у холодніших регіонах доцільніше вирощувати зернові культури та інші рослини, які витримують низькі температури. *Проведення агрохімічного обстеження земельних ресурсів.* Економічна ефективність залежить від родючості ґрунтів і доступності елементів живлення. Агрохімічне обстеження дозволяє визначити вміст основних макро- та мікроелементів у ґрунті, а також рівень його кислотності та інших показників, що впливають на родючість і врожайність. За результатами агрохімічного обстеження земельних ділянок можуть бути розроблені рекомендації щодо застосування необхідних добрив та інших засобів для підвищення родючості ґрунту та забезпечення високих врожаїв. Це дозволяє ефективно використовувати земельні ресурси та забезпечувати економічну ефективність вирощування різних культур.

Проведення рекультивації ґрунтів. Важливим для економічно ефективного землекористування є не тільки вдосконалення та охорона наявних земельних ресурсів, але й відновлення пошкоджених за рахунок проведення заходів, основна мета яких полягає в поєднанні й застосуванні високоефективних технологічних процесів і технологій з відновлення родючості землі. Ми погоджуємося з думкою Панаса Р. М., який вважає, що проведення різноманітних заходів із рекультивації ґрунтів дозволить “не лише часткове перетворення природних територіальних комплексів, порушених промисловістю, але й створення на їх місці ще більш продуктивних і раціонально організованих елементів культурних, антропогенних ландшафтів, поліпшення умов навколишнього природного середовища” [68, с. 87].

Так, проведення рекультивації ґрунтів є важливим заходом для ефективного землекористування. Рекультивація полягає у відновленні родючості ґрунтів, що були пошкоджені в результаті некоректного використання, надмірної ерозії, залишення земельних ділянок без використання тощо.

Виявлення можливостей оптимізації використання земельних ресурсів. Для економічно ефективного землекористування важливою є така організація виробничого процесу, під час якої земельні ресурси будуть використовуватися

найраціональніше, а їх продуктивні властивості забезпечуватимуть не тільки урожайність, але й збереження родючості ґрунтів.

Впровадження заходів органічного землеробства. Сільськогосподарські підприємства потребують застосування в землекористуванні біологічних факторів підвищення родючості ґрунтів, агротехнологічних заходів захисту рослин, а також застосування комплексу інших заходів, що можуть забезпечити стабільний урожай та покращити якість продукції. Органічне землеробство полягає у використанні природних джерел поживних речовин, біологічних засобів захисту рослин і мінімізації використання хімічних добрив і пестицидів. Він сприяє підвищенню родючості ґрунтів, збереженню біорізноманітності, поліпшенню якості продукції та збільшенню доходів сільськогосподарських підприємств.

Збалансованість використання земельних ресурсів. Для досягнення ефективного використання земельних ресурсів необхідно враховувати взаємозв'язки й взаємозумовленості природних властивостей землі, соціально-економічних та екологічних чинників, слід забезпечувати належний баланс між виробництвом сільськогосподарської продукції та охороною навколишнього середовища, зберігати та відновлювати родючість ґрунтів, підтримувати біорізноманіття та враховувати потреби місцевого населення в земельних ресурсах.

Вилучення з обороту підприємства малопродуктивних і деградованих земель. Економічно ефективне використання землі має спрямовуватися на раціональність діяльності сільськогосподарського підприємства, тобто на переведенні в категорію природних кормових угідь і лісових масивів непридатних для сільськогосподарського виробництва й економічно неприбуткових земельних ресурсів. Вилучення цих земель може бути складним процесом, оскільки він може впливати на соціально-економічну ситуацію в регіоні та на забезпечення продуктами харчування населення. Тому важливо проводити аналіз можливих наслідків перед тим, як вилучати землі з обороту.

Посилення державної політики та контролю щодо використання земельних ресурсів. Здійснення державного контролю щодо використання та охорони земель

полягає в дотриманні земельного законодавства, раціонального й ефективного використання земельних ресурсів і забезпеченні їх охорони, збереженні родючості ґрунтів, а також збереженні навколишнього природного середовища. Також одне з головних завдань державної земельної політики полягає у формуванні стійкого агроекологічного іміджу України як країни, що виробляє якісну та натуральну сільськогосподарську продукцію за допомогою природозберігаючих технологій. Проте потрібно пам'ятати, що “найефективніше вирішення проблеми поліпшення використання земель сільськогосподарського призначення на нинішньому етапі неможливе без виваженої й послідовної державної політики в цій сфері” [69, с. 135].

Урахування соціальних аспектів праці робочого персоналу. Для досягнення найвищих показників продуктивності праці робітників сільськогосподарського підприємства важливо забезпечити їх комфортними умовами проживання та роботи, відповідним рівнем оплати праці, можливістю професійного розвитку та підвищення кваліфікації. Крім того, необхідно враховувати потреби працівників у відпочинку та розвагах, забезпечувати доступ до медичної допомоги та соціальних послуг. Урахування соціальних аспектів праці робочого персоналу може позитивно позначитися на мотивації працівників і якості виконаної ними роботи.

Застосування високоефективних технологій і технологічних процесів. Ефективне використання земельних ресурсів потребує застосування інноваційних технологій, які передбачають мінімізацію техніко-технологічного впливу на ґрунт під час його обробітку, що підвищує економічну ефективність й екологічність процесу вирощування сільськогосподарських культур, суттєве зменшення рівня витрат палива, добрив, засобів захисту рослин, скорочення використання сільськогосподарської техніки, зростання врожайності, оптимізації сівозмін, покращення стану природного середовища. Використання передових технологій в аграрній галузі забезпечує прогресивний розвиток сільського господарства, а також сприяє залученню інвестицій, зміцненню економічної та технологічної безпеки [70, с. 148].

Застосування новітньої техніки. Сільськогосподарські підприємства для досягнення високих показників економічної ефективності землекористування, а також виробництва конкурентоспроможної продукції як за якістю, так і за ціною повинні використовувати у своїй діяльності сучасну техніку, яка дозволяє збільшити продуктивність праці, знизити витрати на виробництво, покращити якість продукції і зменшити негативний вплив на довкілля. Наприклад, застосування автоматизованих систем управління технікою дозволяє зменшити витрати на паливо й знизити ризик непередбачених ситуацій на полі, а використання сучасних засобів захисту рослин допомагає зменшити кількість втрат урожаю від хвороб і шкідників.

Забезпечення виробництва якісної і натуральної продукції. Для забезпечення виробництва якісної та натуральної продукції необхідно використовувати ефективні методи й технології, які забезпечують мінімальне застосування хімічних добрив і захисних засобів на основі хімічних речовин. Потрібно застосовувати органічне землеробство, яке передбачає використання натуральних добрив і захисних засобів на основі природних компонентів. Крім того, для забезпечення якості продукції необхідно враховувати вимоги споживачів щодо її безпеки та якості, а також реалізувати систему контролю за виробництвом і якістю продукції.

Охорона навколишнього середовища. Захист навколишнього середовища є одним із важливих завдань для сільськогосподарських підприємств. Для цього необхідно зменшувати вплив виробництва на довкілля шляхом застосування таких заходів, як: зменшення використання хімічних речовин, збереження різноманітності та біологічної активності ґрунту, використання енергозберігальних технологій і техніки, а також відновлення природних екосистем. Крім того, підприємства повинні виконувати вимоги законодавства з охорони навколишнього середовища та дотримуватися найкращих практик у цій сфері.

Дослідження будь-якої сфери діяльності людини здійснюється за допомогою відповідної методики. Методика дослідження є фіксованою

сукупністю прийомів практичної діяльності, що приводить до заздалегідь визначеного результату [71]. Швець. Ф. Д. трактує методику вченням про особливості застосування окремого методу чи системи методів [63, с. 23]. Метод (грец. *methodos* – спосіб пізнання) вважається способом, шляхом пізнання та практичного перетворення реальної дійсності, система прийомів і принципів, що регулюють практичну та пізнавальну діяльність людей [63, с. 29].

У процесі дослідження економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах застосовуються як *загальні*, так і *методичні методи*, зокрема діалектичний метод, теоретичне узагальнення, систематизація, аналіз, дедукція, синтез, індукція, абстракція, аналогія, порівняння, деталізація, відносні величини, ряди динаміки, групування, кореляційний аналіз, статистико-економічний, економіко-математичний, соціологічне опитування, експертних оцінок, графічний, монографічний, історичний, логічний.

Одним із важливих узагальнювальних наукових методів, яким користуються економісти, досліджуючи закономірності соціально-економічної системи або її окремих елементів, є *діалектичний метод* [72, с. 42]. Застосування діалектичного методу в сільському господарстві дозволяє оцінювати наслідки впливу людської діяльності на природне середовище, встановлювати зв'язок між техніко-технологічними й соціально-економічними факторами в землекористуванні, дозволяє розкрити взаємозв'язки між різними аспектами сільського господарства, такими, як: земельні ресурси, рослинництво, тваринництво, технології вирощування продукції, економіка та екологія. Це сприяє більш точному встановленню причинно-наслідкових зв'язків і розробці ефективних стратегій для забезпечення стійкого розвитку сільського господарства.

За допомогою *методу теоретичного узагальнення* здійснюється дослідження різних теоретичних підходів і концепцій, що допомагають у побудові стратегії ефективного використання земельних ресурсів.

Для впорядкування і класифікації різноманітних теоретичних аспектів, понять, поглядів і думок дослідників щодо економічної ефективності землекористування прийнято застосовувати *метод систематизації*.

Методи аналізу та дедукції використовують для оцінки фактичного стану землекористування на підприємстві та виявленні причин відхилень від запланованих показників, а також для пошуку загальних закономірностей і принципів, які можуть бути застосовані для розв'язання конкретних завдань землекористування.

Об'єднання вище наведених показників для визначення загальної економічної ефективності відбувається за допомогою *методів синтезу та індукції*, які показують перехід від окремого чинника до узагальнення.

Метод абстракції полягає у відокремленні від конкретних умов та особливостей окремих випадків загальних ознак, які дозволяють сформулювати загальну модель і зробити аналіз ефективності на цій основі.

Метод аналогії полягає в порівнянні факторів, що мають схожі ознаки, та вивченні того, як вирішувалися проблеми під час їх опрацювання.

Для оцінки показників ефективності використання земельних ресурсів використовується *метод порівняння* (зіставлення показників за певний період часу), *деталізації* (розподіл загальних і зведених показників на їх складові). *Відносні величини та ряди динаміки* застосовуються для аналізу умов і заходів з використання земельних ресурсів [73, с. 24].

Метод групування здійснюється шляхом об'єднання економічних показників у групи за певними спільними ознаками для виявлення між ними взаємозв'язків, використовується для визначення типових агропромислових підприємств і порівняння показників оцінки економічної ефективності використання земельних ресурсів цими підприємствами.

За допомогою кореляційного аналізу встановлюють взаємозалежності між специфічними показниками ефективності землекористування та результативними показниками діяльності підприємства.

Для аналізу структурних змін у використанні земельних ресурсів, а також ефективності їх використання застосовують *статистико-економічний метод*.

Економіко-математичний метод дозволяє широко використовувати прийоми математичної статистики для визначення типу зміни явищ економічної ефективності та достовірності одержаних середніх величин економічних показників.

Соціологічне опитування забезпечує збір даних про думки та погляди споживачів, робітників, керівників підприємства та інших учасників економічних процесів в усній чи письмовій формі.

Метод експертних оцінок полягає у використанні думок та оцінок експертів з певної галузі для оцінки потенційних ризиків і перспективних можливостей сільськогосподарського підприємства.

Графічний метод використовують для візуалізації та аналізу даних у вигляді таблиць та рисунків, що дозволяє зрозуміти складні зв'язки між економічними показниками та знайти оптимальні рішення.

Монографічний метод застосовують для поглибленого вивчення організації, розвитку та вдосконалення використання земельних ресурсів окремих агропромислових підприємств.

Історичний і логічний методи використовують для визначення актуальності проблеми та вдосконалення економічного механізму використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств.

Окрім методів, у методології дослідження економічної ефективності мають важливе значення підходи, які визначають загальну логіку дослідження. Підхід трактується як сукупність способів, прийомів розгляду чого-небудь, впливу на кого, що-небудь, ставлення до кого, чого-небудь [74, с. 231].

На наш погляд, основними *підходами* щодо економічної ефективності використання земельних ресурсів є системний, комплексний, синергічний, інноваційний, ієрархічний, регіонально-цілісний, гуманістичний.

Системний підхід передбачає розгляд об'єкта дослідження (у даному випадку використання земельних ресурсів) як складової системи, що взаємодіє з

іншими системами (наприклад, з підприємством, ринком, суспільством та ін.), дає змогу вивчити не тільки окремі частини системи, а й їх взаємозв'язки та вплив на результативність всієї системи. Такий підхід передбачає розгляд системи з певних позицій, зокрема структурної, функціональної, інформаційної та ін. Системний підхід є важливим для вивчення ефективності використання земельних ресурсів, оскільки він дозволяє врахувати вплив багатьох факторів на результативність діяльності підприємства, зокрема технології вирощування культур, використання ресурсів (трудових, фінансових, матеріальних), ринкових умов та інших.

Для реалізації системного підходу до дослідження земельно-ресурсного потенціалу обов'язковим є застосування *комплексного підходу*, який дозволяє всесторонньо врахувати всі елементи та процеси, пов'язані з використанням сільськогосподарськими підприємствами землі на всіх її етапах.

Синергійний підхід в аграрній сфері застосовують для дослідження та вивчення всіх аспектів економічного використання земельних ресурсів, розглядаючи його згідно із законом синергії, за яким “будь-яка система має такий набір ресурсів, за якого її потенціал завжди буде або значно більшим від простої суми потенціалів ресурсів, що до неї входять, або істотно меншим” [75, с. 175].

Інноваційний підхід використовується для розуміння того, що в економічній системі землекористування існують проблеми та виклики, які не можуть бути вирішені за допомогою традиційних методів та інструментів. Тому для досягнення економічної ефективності використання земельних ресурсів необхідно впроваджувати нові рішення та інноваційні технології.

Ієрархічний підхід базується на ступеневій організації елементів системи землекористування та дослідженні взаємозв'язків між ними на різних рівнях.

Регіонально-цілісний підхід передбачає розгляд ефективності землекористування у зв'язку зі специфікою регіону та його природними умовами, екологічними аспектами й соціально-економічними особливостями.

Гуманістичний підхід ставить на перше місце гуманні цінності та потреби людини. Він акцентує увагу на тому, що рішення, пов'язані з ефективним

землекористуванням, повинні забезпечувати якість життя людей, підвищувати їхній рівень благополуччя і сприяти розвитку людського потенціалу.

Однією з важливих складових методики ефективності використання земельних ресурсів є принципи – це головне вихідне положення наукової теорії, що виступає як перше й найабстрактніше визначення ідеї як початкової форми систематизації знань [76, с. 70].

Принципами економічної ефективності називають “теоретичні узагальнення, що містять допущення, усереднення, які відображають певні тенденції розвитку економічної системи” [77, с. 6].

До основних *принципів* економічної ефективності використання земельних ресурсів належать:

– *принцип узагальнення* передбачає розгляд системи використання земельних ресурсів у цілому, таким чином кожна категорія землекористування буде повністю охоплена й економічно зростатиме;

– *принцип екологізації* базується на екологічній безпеці та рівновазі всіх процесів, які відбуваються у природі для досягнення міцної економіки;

– *принцип систематизації* забезпечує інтеграцію компонентів системи для ефективного використання земельних ресурсів і збереження природного середовища, у якому вони розташовані;

– *принцип зональності*, що зумовлюється врахуванням природних та економічних умов зони, району, господарства сільського підприємства;

– *принцип рівноправності* забезпечує однакові можливості для всіх суб'єктів щодо володіння, використання та управління земельними ресурсами громадян, юридичних осіб, територіальних громад;

– *принцип цільового призначення* полягає у використанні земельних ресурсів відповідно до передбаченої мети, що має велике значення для досягнення економічної ефективності землекористування;

– *принцип законності* передбачає обов'язкове використання земельних ресурсів відповідно до вимог чинного законодавства незалежно від форми власності та господарювання. [78, с. 27];

– *принцип нормативного забезпечення* здійснюється шляхом упорядкування законодавчих актів і нормативних документів, спрямованих на створення системи використання земельних ресурсів, яка працює з економічною ефективністю [79];

– *принцип платності* передбачає вимогу оплати земельного податку або орендної плати за використання земельних ресурсів, що враховує оцінку в грошовому виразі землі та місцезонашування використовуваної земельної ділянки;

– *принцип проектного забезпечення* передбачає реалізацію права власності на землю або користування нею на основі відповідної землевпорядної документації (проекти відведення земельної ділянки, схеми, робочі проекти тощо) [79];

– *принцип відповідності* зумовлює необхідність органічної відповідності використання земельних ресурсів соціально-економічним і духовним потребам суспільства [80, с. 207];

– *принцип економічного стимулювання* передбачає надання податкових і кредитних пільг громадянам та юридичним особам, які здійснюють за власні кошти заходи, передбачені загальнодержавними й регіональними програмами щодо використання та охорони земельних ресурсів [80, с. 207];

– *принцип відповідальності* означає, що за порушення земельного законодавства та правил використання земельних ресурсів може бути належна цивільна, адміністративна або кримінальна відповідальність;

– *принцип державного регулювання* ґрунтується на впровадженні політики, спрямованої на захист вітчизняних виробників, затвердженні важливих параметрів для купівлі-продажу землі та оренди, надання пільгового кредитування, дотацій, страхування ризиків у разі стихійних лих та інших заходів;

– *принцип диференціації* полягає в умовному використанні різних типів земельних ресурсів, таких як: схиліві, еродовані, малопродуктивні, техногенно забруднені, зрошувані та осушувані землі з органічними ґрунтами. Крім того, враховується розташування сільськогосподарських посівів залежно від якості ґрунтового покриву, рельєфу, рівня зволоженості ґрунтів та інших факторів, що сприяє оптимальному використанню цих ресурсів;

– *морально-етичний принцип* вимагає збереження природних біологічних властивостей земельних ресурсів, скорочення використання гербіцидів, пестицидів і ущільнення ґрунту, а також зниження рівня забруднення землі [79];

– *принцип обмеженості прав* передбачає регулювання використання земельних ресурсів згідно з встановленими обмеженнями в охоронних зонах, санітарних охоронних зонах, санітарно-захисних зонах, зоні особливого режиму використання земельних ресурсів та інших відповідних межах;

– *принцип інноваційно-інвестиційного забезпечення* передбачає активне впровадження інноваційних технологій і приваблення інвестицій для стимулювання розвитку та вдосконалення використання земельних ресурсів, спрямований на забезпечення високої продуктивності, економічної ефективності та екологічної стійкості у сфері землекористування;

– *принцип науковості* полягає в застосуванні наукових знань, методів і підходів для розробки та впровадження стратегій, політик і практик використання земельних ресурсів, вимагає обґрунтованості рішень на основі наукових досліджень, аналізу даних, моделювання та прогнозування, що сприяє досягненню оптимальних результатів у використанні земель і забезпеченні їх стійкого розвитку;

– *принцип історизму* ґрунтується на вивченні та врахуванні досвіду ефективного використання земельних ресурсів.

Важливим інструментом методики стратегічного планування ефективного землекористування у сільськогосподарських підприємствах є SWOT-аналіз, який

дозволяє оцінити внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на діяльність підприємства. Застосування SWOT-аналізу допомагає знайти проблеми та можливості для покращення фінансової ефективності, розвитку бізнесу та збільшення конкурентоспроможності.

Для проведення SWOT-аналізу економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарського підприємства необхідно виконати наступні кроки (рис.1.5).

Стратегічне планування в сільськогосподарському землекористуванні повинне здійснюватися з урахуванням такого використання сільгоспугідь, за якого воно вважатиметься ефективним [81, с. 55].

Прогнозування виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств включає оцінку та передбачення виробничих величин, таких як: обсяг вирощуваної продукції, використання ресурсів, вартість виробництва та інші фактори, які впливають на діяльність підприємства.

Для прогнозування результативних показників виробничої діяльності сільськогосподарських підприємств у роботі застосовано комп'ютерну програму STELLA, яка є продуктом виробництва американської компанії High Performance Systems та статистичну програму Statistica, яка дозволила встановити зв'язки між факторами та їх вплив на результативні показники діяльності сільськогосподарського підприємства.

Урахування вище наведених методологічних аспектів сприятиме ефективному здійсненню процесу використання земельних ресурсів, його вдосконаленню, конкурентної спроможності, економічному зростанню та стабільному функціонуванню суб'єктів господарювання аграрної галузі в сучасних ринкових умовах.

Рис. 1.5. Кроки проведення SWOT-аналізу економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарського підприємства*

*Джерело: розроблено автором.

Вивчення теоретичних засад економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами уможливило такі узагальнення:

Теоретичний розгляд особливостей землі як основного елемента виробничого процесу в аграрному секторі дозволив виокремити такі: на відміну від штучно створених засобів виробництва земля є природним ресурсом і не створена людиною; земля немає трудової вартості, бо є творінням природи, проте має ціну, яку вона отримує в результаті впливу на неї людини, стаючи при цьому певним товаром, який несе користь для суспільства і забезпечує його потреби; незамінність землі як природного тіла жодним іншим засобом; просторова обмеженість землі, тобто неможливість її штучно розширити чи відтворити; земля має незмінну географічну прив'язку, що означає, що її розташування є незмінним і не може бути перенесене з одного місця до іншого; під час експлуатації земля не піддається фізичному зносу, а навпаки – у разі правильного та ефективного використання, а також застосування добрив її стан і якість постійно покращуються; родючість, адже однакові за розміром ділянки, але різні за структурою і вмістом речовин даватимуть різну кількість урожаю.

Під правовим режимом землекористування розуміємо поєднання засобів, способів, методів і форм, що забезпечують порядок володіння, користування й розпорядження земельними ресурсами. Правовий режим землекористування полягає в застосуванні правових норм, які регулюють відносини, пов'язані з володінням, користуванням, охороною, відновленням і використанням земельних ділянок. Цей режим встановлює права та обов'язки власників, орендарів, користувачів та інших суб'єктів земельних відносин. На сьогодні законодавчою базою ефективного використання землі є Земельний кодекс України, Закон України “Про охорону земель”, Закон України “Про землеустрій”, Закон України “Про оцінку земель”, Закон України “Про оренду землі”, Постанови Кабінету Міністрів України та ін.

Ресурсний потенціал сільськогосподарського підприємства відіграє одну з головних ролей ефективної роботи аграрного сектору, адже він є засобом, за допомогою якого можливе одержання максимального прибутку та підвищення конкурентоспроможності підприємства на сучасному ринку. Структура ресурсного потенціалу є досить складною економічною категорією і вона

складається з природно-ресурсного потенціалу, виробничо-майнового, фінансово-інвестиційного, інтелектуально-трудоного, інформаційно-інноваційного та нематеріальних активів, що забезпечують продуктивну діяльність і досягнення певного економічного ефекту. Ключовим елементом потенціалу при цьому є земля, від якої залежить можливість використання та створення всіх інших елементів.

Розкриття повної інформації про фінансово-господарську діяльність сільськогосподарського підприємства наводиться не тільки в економічній ефективності, а й у соціальній та екологічній. Поняття “економічна ефективність” включає в себе не тільки фінансові та господарські аспекти аграрного підприємства, але й інші форми ефективності, такі як: соціальна та екологічна, які доповнюють і розкривають його діяльність. Економічна ефективність показує продуктивність, соціальну організацію трудових ресурсів, а екологічна – заходи з охорони навколишнього середовища.

Між економічною, соціальною й екологічною ефективністю існує взаємозв'язок, який полягає у тому, що в разі розширення й оновлення трудової бази підприємство одержуватиме більший прибуток, за рахунок якого вдосконалюватиметься мінеральний склад землі та вирощеної продукції без шкоди навколишньому середовищу.

Під економічною ефективністю використання земельних ресурсів розуміємо максимальну вигоду, яку може одержати сільськогосподарське підприємство в результаті своєї фінансово-господарської діяльності з урахуванням можливих мінімальних витрат, утворених у результаті впливу зовнішніх (кліматичні та соціальні умови) та внутрішніх чинників (витрати ресурсів і праці) на її здійснення за аналізований період.

Важливими методологічними засадами, які необхідно враховувати під час визначення економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами є врахування географічного розташування підприємства та кліматичних умов; проведення агрохімічного обстеження земельних ресурсів і рекультивації ґрунтів; виявлення можливостей

оптимізації використання земельних ресурсів; впровадження заходів органічного землеробства; збалансованість використання земельних ресурсів; вилучення з обороту малопродуктивних і деградованих земель; посилення державної політики та контролю щодо використання земельних ресурсів; врахування соціальних аспектів праці робочого персоналу; застосування високоефективних технологічних процесів, технології і новітньої техніки; забезпечення виробництва якісної і натуральної продукції; охорона навколишнього середовища.

У процесі дослідження економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах застосовуються як загальні, так і методичні методи, зокрема діалектичний метод, теоретичне узагальнення, систематизація, аналіз, дедукція, синтез, індукція, абстракція, аналогія, порівняння, деталізація, відносні величини, ряди динаміки, групування, кореляційний аналіз, статистико-економічний, економіко-математичний, соціологічне опитування, метод експертних оцінок, графічний, монографічний, історичний, логічний методи.

Серед основних підходів щодо економічної ефективності використання земельних ресурсів виокремлено системний, комплексний, синергічний, інноваційний, ієрархічний, регіонально-цілісний, гуманістичний. Головним вихідним положенням у методології дослідження є принципи. Для економічної ефективності землекористування це такі: узагальнення; екологізації; систематизації; зональності; рівноправності; цільового призначення; законності; нормативного забезпечення; платності; проектного забезпечення; відповідності; економічного стимулювання; відповідальності; державного регулювання; диференціації; морально-етичний; обмеженості прав; інноваційно-інвестиційного забезпечення; науковості; історизму.

Кроками, на основі яких проводиться SWOT-аналіз економічної ефективності використання земельних ресурсів є збір інформації про зовнішні й внутрішні фактори; формулювання списків сильних і слабких сторін; визначення можливостей і загроз; аналіз сформульованих списків і розробка стратегічного плану.

РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ РЕГІОНУ

2.1. Сучасний стан землекористування сільськогосподарських підприємств

Національне багатство України складається з великої кількості нагромаджених ресурсів і благ, які є першочерговим фактором, що визначає економічні показники результатів діяльності будь-якої форми власності та сфери діяльності, а також можливості майбутнього соціально-економічного розвитку підприємств, регіонів і країни в цілому. Основними складовими національного багатства є матеріальне, нематеріальне та природне багатство.

Природні ресурси є основою природного багатства, і найбільшу частку в ньому становлять саме земельні ресурси, які використовуються в господарській діяльності населення та підприємств, а також агропромислового комплексу в цілому. Для нарощування національного багатства велике значення має раціональне використання природних ресурсів країни, бережливе ставлення до природи [82, с. 31].

Стратегічно важливим та унікальним компонентом структури національного багатства є земельні ресурси, які використовуються в діяльності сільськогосподарських підприємств. Ефективне та раціональне використання земельних ресурсів забезпечує продуктивність і збільшення кількості виробленої продукції вище наведеними підприємствами. У сучасних умовах господарювання важливого значення набуває екологічний стан земельних ресурсів, адже за останні роки він стає критичним, тому дослідження їх ефективного використання є актуальним як у науковій, так і в практичній діяльності.

Питанню стану використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств в окремих регіонах та країни в цілому приділено достатньо уваги вітчизняними практикаками та науковцями у своїх працях. Зокрема Лагодієнко В. В.

у своїй статті розглянув сучасний стан розвитку аграрних підприємств Миколаївської області і дослідив їх землекористування [83].

Сучасний стан використання земель сільськогосподарського призначення Львівської області детально проаналізовано в праці Крохтяк О. В. [84], а серед напрацювань оцінки використання земель сільськогосподарського призначення на території Херсонської області доцільно виділити праці Стратічук Н. В. [85]. Беспалько Р. І. та Хрищук С. Ю. досліджували питання сучасного стану використання земель сільськогосподарського призначення Чернівецької області [86].

Вище наведені роботи, а також праці вчених Бутрима О. В., Паньківа З. П., Попова А. С., Попрозмана Н. В., Щетини М. А., Саблука П. Т. та інших скеровані на дослідження сучасного стану землекористування сільськогосподарських підприємств різних регіонів України.

Територія нашої країни характеризується унікальним комплексом фізико-географічних, ландшафтних, гідрологічних, структурно-геологічних та інших параметрів, що зумовило формування в її межах значної кількості видів та об'єктів природних ресурсів [87, с. 21].

Івано-Франківська область розташована у західній частині України і її площа становить 1392,7 тис. га, тобто 2,4% площі всієї України, відповідно до даних Головного управління статистики в Івано-Франківській області. Структура та динаміка змін площі земельного фонду Івано-Франківщини у 2005-2020 р. наведена в таблиці 2.1.

Аналіз даних таблиці 2.1 свідчить, що структура земельного фонду району за п'ятнадцять років не зазнала значних змін. З 2005 р. загальна площа сільськогосподарських угідь зменшилася на 12,3 тис. га й у 2020 р. становить 621,1 тис. га; відбулося зменшення площі лісів і лісовкритих територій на 0,8 тис. га й у 2020 р. їх площа – 635,7 тис. га.

Таблиця 2.1

Структура та динаміка змін площі земельного фонду Івано-Франківської області у 2005-2020 рр.

Основні види земель	Роки												2020 р. до 2005 р. +/-	
	2005		2010		2015		2018		2019		2020		усього, тис. га	% до загальної площі території
	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території	усього, тис. га	% до загальної площі території		
Усього земель	1392,7	100	1392,7	100	1392,7	100	1392,7	100	1392,7	100	1392,7	100	-	-
Сільськогосподарські угіддя	633,4	45,5	631,5	45,3	630,4	45,3	629,9	45,2	621,1	44,6	621,1	44,6	-12,3	-0,9
Ліси та інші лісовкриті території	636,5	45,7	636,0	45,7	635,7	45,7	639,9	46,0	639,9	46,0	635,7	45,7	-0,8	-0,1
Забудовані землі	59,9	4,3	62,2	4,5	63,1	4,5	60,3	4,3	62,2	4,5	63,4	4,6	3,5	0,2
Відкриті заболочені землі	2,5	0,2	2,7	0,2	2,7	0,2	2,6	0,2	2,7	0,2	2,5	0,2	-	-
Відкриті землі без покриву, з незначним покривом	22,2	1,6	22,3	1,6	22,4	1,6	22,6	1,6	22,3	1,6	22,4	1,6	0,2	-
Інші землі	38,2	2,7	38,0	2,7	38,4	2,8	22,8	1,6	18,8	1,4	47,5	3,4	9,3	0,7

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [88, 89, 90,91].

Крім того, забудованих земель стало на 3,5 тис. га більше (у 2020 р. – 63,4 тис. га); площа відкритих заболочених земель не змінилася протягом цих років; відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом збільшилися на 0,2 тис. га (22,4 тис. га); інші землі збільшилися на 9,3 тис. га й у 2020 р. їх площа – 47,5 тис. га.

Вище наведені зміни в структурі та динаміці земельного фонду відбулися як наслідок переведення одних видів земель в інші під впливом зовнішніх чинників природного та антропогенного характеру. Розвиток міст і їх інфраструктури призвів до збільшення площі міських територій і зменшення земель, що використовуються для сільськогосподарських цілей.

Зменшення площі лісів у нашому регіоні спричинене вирубкою дерев і недосконалим управлінням лісогосподарською діяльністю, а також розбудовою рекреаційних зон, відпочинкових комплексів і гірськолижних курортів.

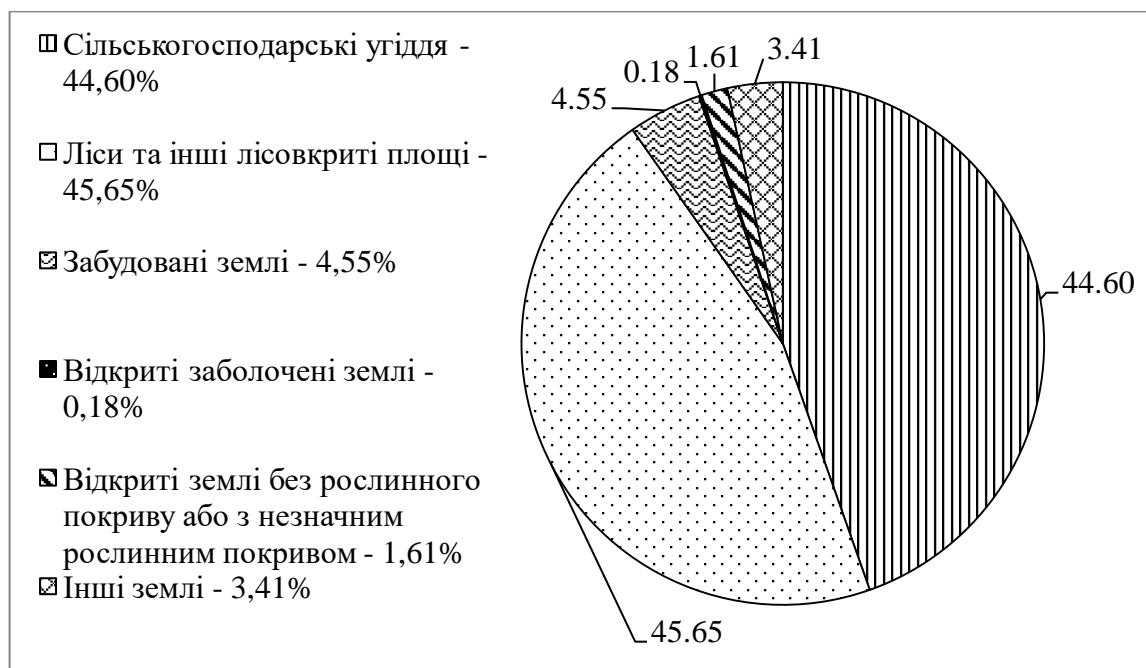

Рис. 2.1. Структура земельного фонду Івано-Франківської області в розрізі основних видів земель у 2020 р.*

*Джерело: [88, 89, 90,91].

Структура земельного фонду регіону в розрізі основних видів земель у 2020 р. графічно відображена на рис. 2.1. Як це видно з рисунку, найбільшу питому вагу мають ліси та інші лісовкриті площі – 45,65 % і сільськогосподарські угіддя – 44,60 %, а найменшу – відкриті заболочені землі – 0,18 % та відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом – 1,61 %. Дана структура земельного фонду регіону спричинена географічним розташуванням (наявністю гір) і природно-кліматичними особливостями. Проте великий відсоток площі сільськогосподарських угідь у структурі земельного фонду Івано-Франківської області характеризує високий показник сільськогосподарської освоєності та дозволяє виділити потенціал розвитку сільського господарства в ньому.

За останні п'ятнадцять років площа та структура сільськогосподарських угідь зазнала певних змін, які більш детально розглянуто в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

**Площа та склад сільськогосподарських угідь
Івано-Франківської області в 2005-2020 рр., тис. га**

Види земельних ресурсів	Роки						2020 р. до 2005 р.	
	2005	2010	2015	2018	2019	2020	+/-	%
Сільсько-господарські угіддя, у тому числі:	633,4	631,5	630,4	629,9	629,9	621,1	-12,3	-
рілля	374,6	384	396,1	397,1	397,1	400,7	26,1	5,37
сіножаті	81,9	83,3	83,6	83,7	83,7	82	0,1	0,27
пасовища	131,1	129,4	127,3	126,1	126,1	120,9	-10,2	-1,23
перелоги	29,5	18,5	7,1	6,7	6,7	2,1	-27,4	-4,32
багаторічні насадження	16,3	16,3	16,3	16,3	16,3	15,4	-0,9	-0,09

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [88, 89, 90,91].

Найбільш ефективними землями сільськогосподарського призначення є рілля, тому основним завданням аналізу потенційних можливостей земельних ресурсів є забезпечення зростання площ ріллі за рахунок інших угідь і якнайефективніше використання всіх угідь [96, с. 38].

У досліджуваному регіоні за аналізований період, а саме п'ятнадцять років, спостерігається тенденція до зменшення площі сільськогосподарських угідь на 12,3 тис. га. Причини змін такі: зменшення пасовищ на 10,2 тис.га до 120,9 тис. га у зв'язку з надмірним випасом худоби, опустелюванням (дезертифікаціями), ерозіями; значне зменшення перелогів на 27,4 тис. га до 2,1 тис. га, через відновлення родючості та екологічних функцій перелогових ґрунтів; зменшення багаторічних насаджень на 0,9 тис. га до 15,4 тис. га у зв'язку з відсутністю соціально-економічного стимулу розвитку садово-виноградної галузі.

Спостерігається тенденція до збільшення площі ріллі на 26,1 тис. га до 400,7 тис. га у зв'язку з обробленням землі та розширенням посівних площ. Крім того, в останні роки в сільському господарстві дедалі більше уваги приділяється екологічному та сталому вирощуванню продуктів, що призводить до збільшення площі ріллі, яка використовується для розширення посівних площ для органічного вирощування та інших екологічно чистих методів сільського господарства. Збільшення сіножатних на 0,1 тис. га до 82 тис. га для забезпечення якісної відносно вмісту протеїну, вуглеводів та інших поживних речовин кормової бази свійських тварин за умов стійлого утримання.

Щодо структури сільськогосподарських угідь, яку ілюструє рис. 2.2, то найбільша частка в 2020 р. припадає ріллі – 64,51 % (за аналізований період вона зросла на 5,37 %), що вказує на високу частку землеробства в регіоні та його розвиток; питома вага сіножатих – 13,20 % (збільшилася на 0,27 %), характеризує сталу площу угідь, які використовують для заготовки кормів тваринам, та як бачимо, різких змін площі протягом аналізованого періоду не відбулося; частка пасовищ – 19,47 % (зменшилася на 1,23 %), має тенденцію до зменшення та займає п'яту частину всієї площі угідь, що вказує на наявність ведення галузі тваринництва в сільському господарстві регіону; перелогів – 0,34 % (зменшилася

на 4,32 %), їх зменшення є важливим завданням для збільшення врожайності та покращення якості ґрунту; питома вага багаторічних насаджень – 2,48 % (зменшилася на 0,09 %), що зумовлено економічним фактором, адже потребує більше часу та інвестицій, ніж землеробство.

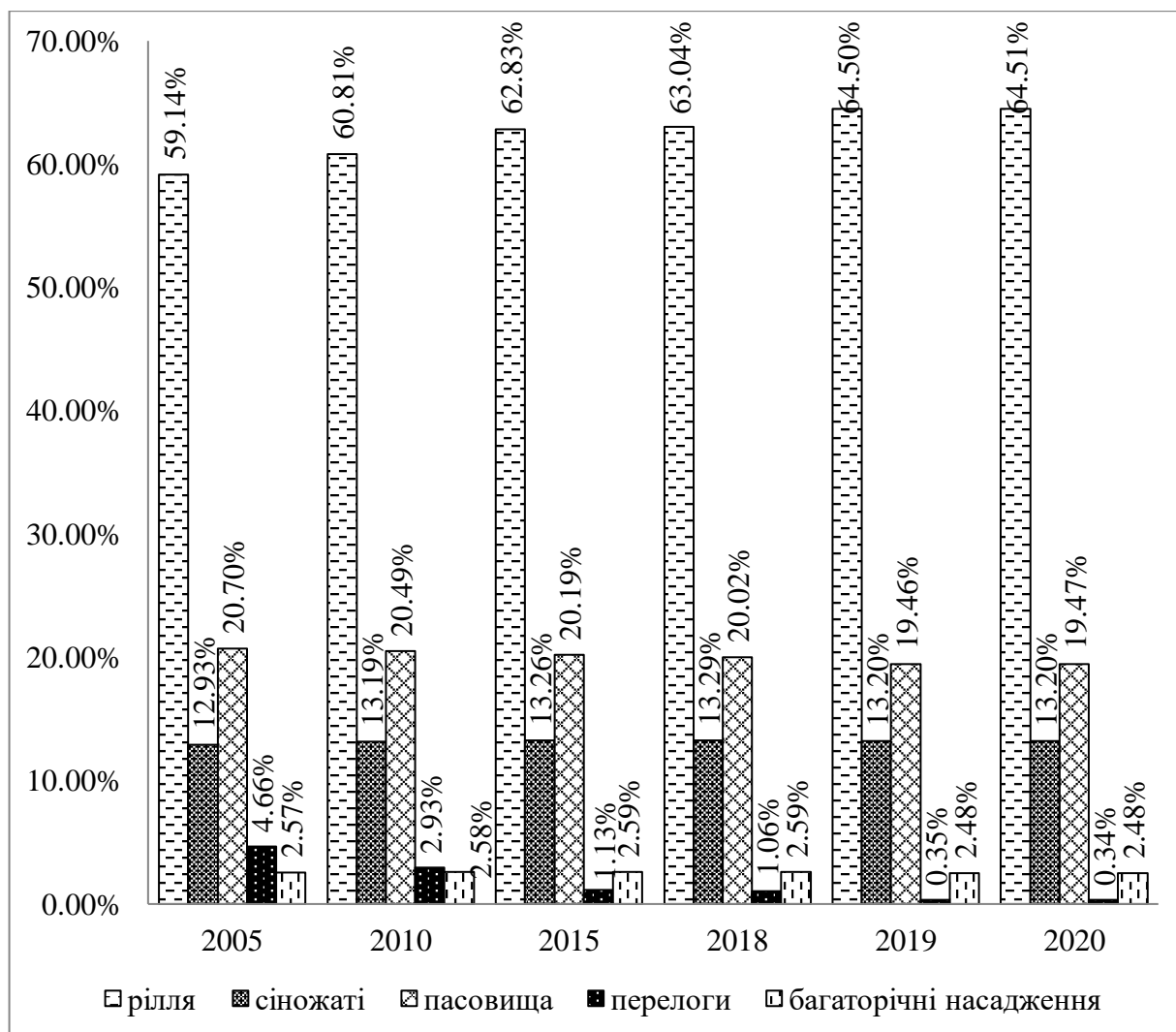

Рис. 2.2. Структура та склад сільськогосподарських угідь Івано-Франківської області 2005-2020 рр., %*

*Джерело: [88, 89, 90,91].

Із опрацьованих вище даних випливає, що сільськогосподарські угіддя займають найбільшу питому вагу в структурі всіх земельних угідь Івано-

Франківщини і доречно їх розділити на дві групи: інтенсивні, які включають рілля (орні землі), покращені сіножаті та багаторічні насадження; екстенсивні, до яких належать перелоги й пасовища.

Оцінка сучасного стану використання земельних угідь (табл. 2.3) забезпечує пошук шляхів для зростання площ інтенсивних земель за рахунок якісного й ефективного використання екстенсивних у процесі господарської діяльності.

Надмірне антропогенне навантаження на земельні ресурси в більшості областей лісостепу, у тому числі і в Івано-Франківській, призвело до порушення оптимальних, екологічно обґрунтованих співвідношень земельних угідь. Оптимальне співвідношення дестабілізаційних чинників до стабілізаційних повинно бути менше одиниці. Як наслідок, розораність території має становити для лісостепової зони України 40 – 45 % від загальної площі [97].

Таблиця 2.3

**Аналіз динаміки використання сільськогосподарських угідь
Івано-Франківської області 2005-2020 рр., %**

Показники	Роки						2020 р. до 2005 р. +/-
	2005	2010	2015	2018	2019	2020	
Рівень освоєння земель	45,5	45,3	45,3	45,2	45,2	44,6	-0,9
Рівень розораності	59,1	60,8	62,8	63,0	63,0	64,5	5,4
Рівень розораності орних земель	92,7	95,4	98,2	98,3	98,3	99,5	6,8
Питома вага посівної площі в складі землі в обробітку	85,7	83,2	92,1	95,9	93,5	94,4	8,7
Питома вага природних кормових угідь	17,6	16,1	14,4	14,4	14,4	13,5	-4,0

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [88, 89, 90,91].

Рівень освоєння земель відображає ступінь використання земельної площі для сільського господарства, вимірюється відношенням площі сільськогосподарських угідь, які використовуються для певних цілей, до загальної площі землі. У 2020 р. даний показник становив 44,6 % і мав тенденцію до зменшення на 0,9 % порівняно з 2005 р. Це пояснюється зменшенням площі угідь, які використовують сільськогосподарські підприємства, проте для лісостепової зони це високий результат, який вказує на високий рівень освоєння землекористування сільськогосподарськими підприємствами з урахуванням збалансованого розвитку та збереження природних ресурсів.

Рівень розораності є важливим показником оцінки стану землі в аграрному регіоні, який показує відсоток земельної площі, що обробляється для виробництва. Частка ріллі в регіоні становить 64,51 %, що свідчить про значну розораність території, а її збільшення у 2020 р. на 5,4 % – збільшенням виробництва сільськогосподарської продукції. Однак надмірна розораність може мати негативні наслідки для навколишнього середовища, такі як: ерозія ґрунту, зниження якості ґрунту, забруднення водних ресурсів та інші екологічні проблеми.

Таким чином, необхідно збалансувати рівень розораності для забезпечення стійкого розвитку сільського господарства та збереження природних ресурсів. Для цього можуть бути використані різноманітні технології та практики, такі як: збереження ґрунтового покриву, уведення планування господарства з використанням нетрадиційних методів обробки землі, застосування екологічно чистих добрив та інші екологічно безпечні методи сільського господарства.

З економіко-екологічного погляду висока розораність земель знижує природний потенціал регіону, тому для ефективного й раціонального використання потрібно зменшити питому вагу ріллі в загальній площі. Рівень розораності орних земель зі значенням 99,5 % відображає обробку всієї площі ріллі за 2020 р., що є у використанні сільського господарства. Позитивним аспектом є те, що вся орна земля є в обробітку і рівень розораності зріс за 15 років на 6,8 %; негативним – якість цієї ріллі залежить від її землекористувача, в

інтересах якого є внесення мінеральних та органічних добрив для відновлення родючості та збереження навколишнього середовища, що впливають на урожайність продукції.

За останні 15 років прослідковується тенденція до збільшення питомої ваги посівної площі на 8,7 % у складі земель, які обробляються сільськими господарствами. За винятком 2019 р., зміни відбувалися внаслідок збільшення площі землі, що використовується для вирощування зернових рослин. У майбутньому це має позитивний вплив на продуктивність і дохідність сільськогосподарських підприємств, проте виробники повинні переходити від інтенсивного землеробства до ресурсозберігального, застосовуючи науково обґрунтовані сівозміни.

Зменшення площ природних кормових угідь 2020 р. відносно 2005 р. відбулося внаслідок скорочення поголів'я сільськогосподарських тварин у господарствах усіх категорій, на жаль, це має негативні наслідки для м'ясопереробної та молочної галузі виробництва. Зміни цільового призначення земельної ділянки, на якій знаходилося пасовище, та переведення його в рілля також вплинуло на ці зміни.

Один з найбільш стабільних показників розміру підприємства є його земельна площа (сільськогосподарські угіддя, рілля, площа посіву, багаторічні насадження). З цим чинником більшою мірою, ніж з іншими, пов'язана потреба господарства в основних фондах і капітальних вкладеннях. За цим показником можна виявити потреби господарства в техніці й робочій силі, планувати поголів'я тощо. Основними землекористувачами є сільськогосподарські підприємства. Процес реструктуризації й створення нових агроформувань вніс корективи в середні розміри їхніх угідь (див. табл. 2.4) [98].

Більшість сільськогосподарських підприємств області є дрібноземельними, за результатами 2020 р. – 370 підприємств володіли угіддями, площа яких до 50 га (1,7 % загальної площі угідь), до середніх доцільно віднести підприємства, що мають угіддя площею від 100 до 1000 га – 88 сільськогосподарських підприємств (10,4 %), незначна кількість підприємств є великими та мають від

1000 га до більше 10000 га – 33, їх частка в загальній площі сільськогосподарських угідь є найбільшою і становить 87,9 %. Проте є багато підприємств, які не мали сільськогосподарських угідь – 258.

Таблиця 2.4

Розподіл сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області за площею сільськогосподарських угідь у 2020 р.

Категорії підприємств	Кількість підприємств		Площа сільськогосподарських угідь	
	од.	% до загальної кількості	тис.га	% до загальної площі сільськогосподарських угідь
Підприємства, які мали сільськогосподарські угіддя	491	65,6	309,6	100
у тому числі площею, га				
до 5,0	81	10,8	0,2	0,1
5,1–10,0	72	9,6	0,5	0,2
10,1–20,0	72	9,6	1,1	0,4
20,1–50,0	91	12,2	3,1	1
50,1–100,0	54	7,2	3,8	1,2
100,1–500,0	70	9,4	16,2	5,2
500,1–1000,0	18	2,4	12,5	4
1000,1–2000,0	18	2,4	26,5	8,6
2000,1–3000,0	4	0,5	9,9	3,2
3000,1–4000,0	2	0,3	6,3	2
4000,1–10000,0	2	0,2	11,6	3,7
більше 10000,0	7	1	217,9	70,4
Підприємства, які не мали сільськогосподарських угідь	258	34,4	х	х

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [91].

Кількість сільськогосподарських підприємств регіону має вплив на розвиток аграрного сектору та економіки регіону загалом (табл. 2.5). Наприклад, більша потужність і виробничі можливості підприємства можуть сприяти збільшенню

виробництва сільськогосподарської продукції, забезпечити більше робочих місць для місцевих жителів, підвищити соціальну й економічну стабільність регіону.

За останні п'ятнадцять років існує тенденція до зменшення кількості сільськогосподарських підприємств в Івано-Франківській області. У 2020 р. зареєстровано 749 підприємств, що на 56 менше, ніж у 2005 р. Фермерських господарств було 462 (61,68 % від загальної кількості) – менше на 69 порівняно з 2005 р. Дані зміни відбулися внаслідок збільшення площ землекористування великими агрокомплексами й відповідного зменшення кількості дрібних і середніх сільськогосподарських формувань.

Таблиця 2.5

**Кількість сільськогосподарських підприємств
Івано-Франківської області в 2005-2020 рр.**

Категорії підприємств	Роки						2020р. до 2005р. +/-
	2005	2010	2015	2018	2019	2020	
Усього сільськогосподарських підприємств, у тому числі:	805	767	762	848	800	749	-56
фермерські господарства	531	561	550	531	500	462	-69
У відсотках до підсумку							
Усього сільськогосподарських підприємств, у тому числі:	100						x
фермерські господарства	65,96	73,14	72,18	62,62	62,50	61,68	-4,28

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [88, 89, 90,91].

У сучасних умовах господарювання саме земельні угіддя можуть стати вагомим ресурсом розвитку територіальної громади, використання яких дасть змогу, з одного боку, забезпечити зростання надходжень до місцевого бюджету у вигляді плати за землю та сплати податків сільськогосподарськими підприємствами, а з іншого боку, розширити інфраструктурний базис і розробити механізми управління у сфері земельних відносин [100, с. 105]. Тому наведена

інформація в сучасних умовах реформування місцевого самоврядування визначає рівень соціально-економічного розвитку територіальної громади та її конкурентоспроможність.

На основі цього проводимо аналіз природно-ресурсного потенціалу земельних ресурсів із використанням показника площі територіальної громади та площі угідь сільськогосподарських підприємств (на основі даних станом на 01 січня 2021 р.), наводимо інформацію в додатку А.

В Івано-Франківській області є 6 районів, які діляться на відповідні територіальні громади. У складі Верховинського району, площа якого 124,83 тис. км², є три територіальні громади, сумарна кількість сільськогосподарських підприємств у них – 38, з яких 33 зосереджені у Верховинській селищній громаді. Причиною такої незначної кількості підприємств аграрної сфери в даному районі є її розташування (гірсько-лісовий земельний фонд) і перевага гірсько-лісових щепенюватих ґрунтів, які не є родючими. Тому використання даних земельних ресурсів для ведення сільськогосподарського виробництва не забезпечить повноцінний ресурсний потенціал підприємства.

Івано-Франківський район складається із 20 територіальних громад, на території яких знаходиться 355 підприємств сільського господарства. Найбільша кількість сільськогосподарських підприємств зосереджена в Рогатинській (79) і Тисменицькій (38) міських громадах. Така кількість підприємств аграрної сфери можлива за рахунок наявності великої кількості населених пунктів у складі територіальної громади (що дозволяє забезпечити виробничо-майновий, фінансово-інвестиційний та інтелектуально-трудовий потенціали) та її розташування (наявність земельних ресурсів, у структурі яких переважають сільськогосподарські угіддя). Площа даного району становить 387,3 тис. км², це свідчить про забезпеченість земельними ресурсами. Проте, площа земельних угідь сільськогосподарських підприємств становить 73,5 тис. га, а це 18,98 % всієї площі району (див. рис. 2.3), що зумовлено перевагою населення міського типу.

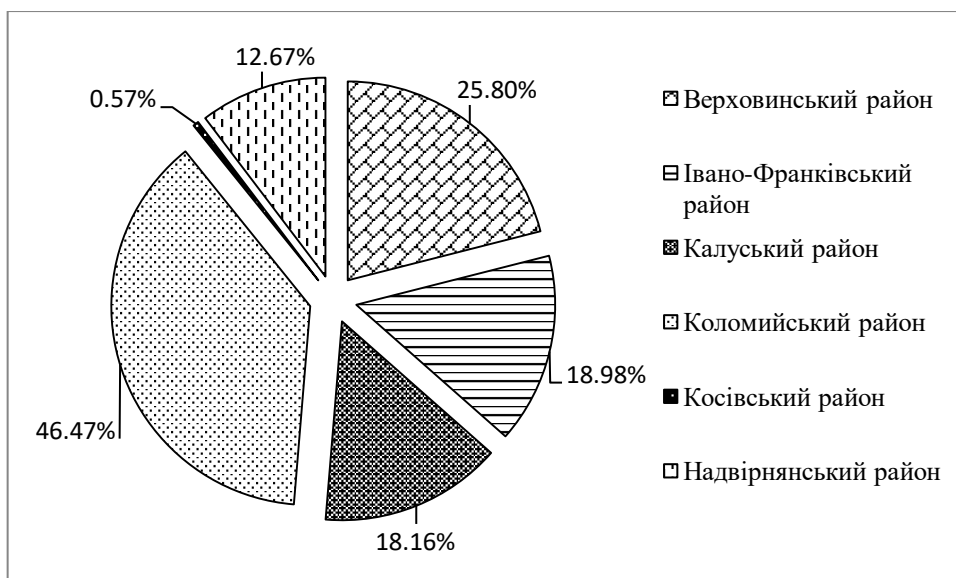

Рис. 2.3. Графічне відображення площі земельних угідь сільськогосподарських підприємств у структурі площі районів Івано-Франківської області 2020 р.*

*Джерело: [99].

До складу Калуського району входять 13 територіальних громад. Найбільша кількість сільськогосподарських підприємств зосереджена в Долинській міській громаді (20) та в Калуській міській громаді (15). Така незначна кількість сільськогосподарських підприємств зумовлена перевагою в районі нафтогазової та хімічної промисловості. Площа даного району становить 356,3 тис. км², а площа земельних угідь сільськогосподарських підприємств у її складі становить 64,7 тис. га, а це 18,16 % всієї площі району.

До Коломийського району входить 13 територіальних громад. У Снятинській міській громаді найбільша кількість сільськогосподарських підприємств даного району та й області в цілому (66). Це зумовлено насамперед великою кількістю населення та робочої сили, а також шляхами сполучення з іншими районами та областями. Площа земельних угідь сільськогосподарських підприємств – 115,1 тис. га, що становить 46,47 % всієї площі району, що свідчить про найбільшу забезпеченість земельними ресурсами.

Щодо Косівського та Надвірнянського районів, то в них незначна кількість сільськогосподарських підприємств, площа угідь цих підприємств становить відповідно 0,57 % та 12,67 % площі району, що зумовлено розташуванням і розвитком туристично-рекреаційної сфери послуг.

Ефективність використання земельних ресурсів залежить від географічно-кліматичного розташування сільськогосподарського підприємства, тому й спостерігається така сконцентрованість підприємств на території одних районів відносно інших. Одним із резервів збільшення ефективності виробництва галузі рослинництва є збільшення посівних площ [101, с. 27].

В Івано-Франківській області за останні десятиріччя спостерігається позитивна тенденція щодо збільшення посівних площ (додаток Б). Водночас збільшуються і площі посіву сільськогосподарських культур. Пріоритетними посівними площами в сільськогосподарських підприємствах регіону є вирощування зернових і зернобобових, що графічно відображено на рис. 2.4. Обсяг виробництва зернових і зернобобових культур у підприємствах за 2020 р. становив 153 тис. га, що на 12,4 % більше, ніж у 2015 р. До складу зернових культур, виробництво яких розширюється, належать: озимі (пшениця, ячмінь) і ярі (кукурудза на зерно). Сумарно в 2020 р. їхні площі збільшилися на 40 тис. га. На ці позитивні зміни вплинули попит на продовольчу культуру, прибутковість сільськогосподарських підприємств, уведення у виробництво новітніх технологій, які зменшили витрати й збільшили врожайність, сприятливі кліматичні умови та висока збереженість врожаю для збільшення свого запасу на майбутнє. Проте є зернові культури, які сіють із меншими обсягами: озимі (жито) та ярі (пшениця, ячмінь, овес, гречка). Площі посіву цих культур у 2020 р. порівняно з 2005 р. зменшилися на 23 тис. га, що дає зрозуміти про неефективність виробництва цих культур сільськогосподарськими підприємства, зменшення попиту на них і заміну на альтернативні зернові культури.

Сільськогосподарські підприємства за останні 15 років значно збільшили площі посіву технічних культур. У 2020 р. вони становили 88 тис. га, що на 75,7 тис. га більше, ніж у 2015 р. Головною причиною цих змін є висока

прибутковість від їх виробництва, але проблемою є високе виснаження ґрунту та зменшення його родючості після збору врожаю цих культур, які виносять з урожаєм значну кількість поживних речовин. Тому сільськогосподарські підприємства, що надають перевагу вирощуванню технічних культур, зобов'язані раціонально використовувати угіддя із науково обґрунтованою сівозміною.

Тенденція щодо зменшення посівних площ (від 74,3 тис. га у 2005 р. до 70 тис. га у 2020 р.) у регіоні притаманна і коренеплодам та бульбоплодам, на що вплинула її низька експортна значущість та, в основному, внутрішнє споживання, якому притаманно вирощування картоплі господарствами населення.

На сьогодні ведення сільського господарства популярним стало вирощування високоліквідних культур, тому площі земельних угідь, що раніше використовувалися для посіву кормових культур, засівають продовольчими зерновими та технічними культурами, які користуються більшим попитом, а особливо експортом.

Аналіз даних Державної служби статистики в Івано-Франківській області за 2005-2020 рр. свідчить про зменшення посівних площ кормових культур (від 98,2 тис. га у 2015 р. до 67,2 тис. га у 2020 р.).

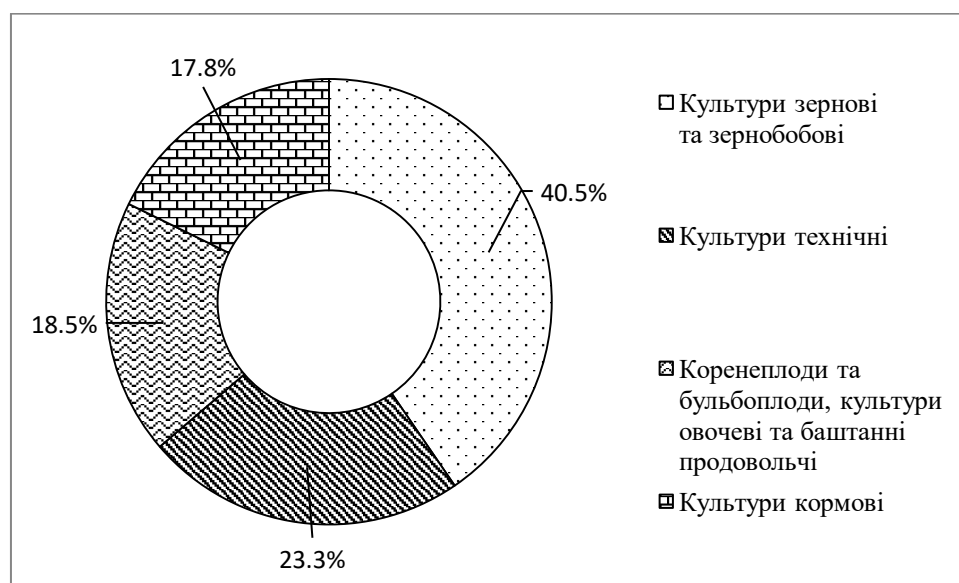

Рис. 2.4. Структура посівних площ сільськогосподарських культур у підприємствах Івано-Франківської області 2020 р.*

*Джерело: [89].

Такі зміни в структурі посівних площ регіону зумовлені спеціалізацією виробництва сільськогосподарських підприємств продукції рослинництва під впливом зовнішніх і внутрішніх економічних чинників галузі на ринкову економіку, тобто попит і прибутковість від діяльності. Виробництво продукції сільського господарства виходить на якісно новий рівень – тільки ефективні підприємства працюють у цій сфері (за останні роки число підприємств скорочується), збільшуються площі сільськогосподарських угідь, що знаходяться у володінні та користуванні останніх, щороку зростає частка виготовленої ними продукції [102, с. 97].

Обсяг виробництва сільськогосподарських культур в Івано-Франківській області впродовж 2005-2020 рр. проаналізовані в табл. 2.6.

За період 2005-2020 рр. відбувалося зростання обсягів виробництва культур у сільськогосподарських підприємствах регіону, за винятком буряка цукрового фабричного та овочевих культур. Обсяги буряка в 2020 р. зменшилися на 29,7 тис. т, хоча в 2018 р. займали друге місце за виробництвом на підприємствах; об'єми виробництва овочевих культур зменшилися за п'ятнадцять років на 2,2 тис.т, а це 32,4%.

У сільськогосподарських підприємствах за часткою посівних площ та обсягами виробництва перше місце займають зернові та зернобобові культури серед усієї структури сільськогосподарських культур. Тенденція щодо збільшення об'ємів їх виробництва від 105,6 тис. т у 2005 р. до 533,9 тис. т у 2020 р. вказує на високу ефективність їх вирощування та зацікавленість у ній підприємців.

Позитивною є динаміка виробництва соняшника, у 2018 р. було різке зростання обсягів виробництва цієї культури у 126 разів порівняно з 2005 р., у 2020 р. обсяг становив 64 тис. т і виріс на 63,6 тис. т за п'ятнадцять років. Ці зміни пов'язані з попитом соняшника як сировини для виробництва олії, адже Україна є найбільшим у світі виробником та експортером соняшникової олії. Але потрібно враховувати біологічні властивості рослини, а особливо соняшника, і відновлювати родючість землі після збору врожаю цієї культури.

Таблиця 2.6

**Обсяг виробництва сільськогосподарських культур в
Івано-Франківській області 2005-2020 рр., тис. т**

Сільськогосподарські культури	Роки						2020 р. до 2005 р.	
	2005	2010	2015	2018	2019	2020	тис. т	%, разів
Господарства усіх категорій								
Культури зернові та зернобобові	334,9	346,5	688,5	804,5	743,6	826,5	491,6	2,47 разів
Буряк цукровий фабричний	151,4	80,4	33,4	66,4	49,8	26,1	-125,3	17,2
Соняшник	0,6	4,9	27,3	57,6	61,1	64,3	63,7	107,17 разів
Ріпак	2,8	16,2	58,7	74,7	73	62,6	59,8	22,36 разів
Соя	0,3	3,7	42,6	88,6	65,2	106,7	106,4	355,67 разів
Картопля	755,1	765,6	942,5	1009,8	1007,8	999,2	244,1	132,3
Культури овочеві	127,3	122,1	169,8	177,6	181,5	185,2	57,9	145,5
Культури плодові та ягідні	31,6	39,1	47,2	60,7	53,4	56,8	25,2	179,7
Сільськогосподарські підприємства								
Культури зернові та зернобобові	105,6	154,7	412,6	511	449,1	533,9	428,3	5,1 разів
Буряк цукровий фабричний	53	66,1	26,9	62,9	47	23,3	-29,7	44
Соняшник	0,4	4,9	27	57,4	60,8	64	63,6	160 разів
Ріпак	2,8	16,2	58,7	74,7	73	62,6	59,8	21,36 разів
Соя	0,3	3,7	41,8	87,3	63,9	105,3	105	351 разів
Картопля	2	2,8	4,7	2,9	1,9	2,1	0,1	105
Культури овочеві	6,8	7	9,7	6,9	4,4	4,6	-2,2	67,6
Культури плодові та ягідні	1	2,9	4,6	6,3	2,2	6,9	5,9	6,9 разів
Частка виробництва культур с/г підприємствами в структурі г-ств усіх категорій, %	12,2	18,7	29,2	34,6	31,4	34,5	22,2	2,8 разів

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [88, 89, 90,91].

У динаміці вирощування сої наявна циклічність, а саме: різке зростання обсягів виробництва у 2015-2018 рр. (з 3,7 тис. т до 41,8 тис. т та до 87,3 тис. т відповідно), потім зменшення – у 1,3 рази – до 63,9 тис. т у 2019 р. У 2020 р. обсяг виробництва сої відносно 2019 р. збільшився у 351 раз – до 105,3 тис. т.

За 15 років обсяги виробництва ріпака рекордно зросли. Якщо у 2005 р. було вироблено близько 2,8 тис. т ріпака, то у 2020 р. уже отримано 62,6 тис. т, що у 21,36 рази більше. Причиною такого різкого збільшення виробництва став попит ріпака як сировини для олії, яка є затребуваною для експорту.

За аналізований період немає значних змін в обсягах виробництва картоплі, як наслідок – можливості споживачів у самостійному вирощуванні даної культури та відсутність необхідності в експорті.

У 2020 р. відбулося різке зростання обсягів плодкових і ягідних культур – на 5,9 тис. т. На ці зміни вплинули кліматичні умови, зарубіжний досвід виробництва та затребуваність внутрішнього ринку.

Проаналізувавши частку виробництва культур сільськогосподарськими підприємствами у структурі господарств усіх категорій, встановлено збільшення в 2020 р., і воно становить 34,5%, що є позитивною тенденцією в розвитку агропромислового комплексу регіону та країни загалом.

2.2. Рівень економічної ефективності використання землі в сільськогосподарських підприємствах

Для забезпечення прогресивного розвитку сільськогосподарського підприємства необхідно не лише досягати задовільного рівня продуктивності в господарюванні, але й ефективно використовувати земельні ресурси. Ефективне управління земельними ресурсами напряму залежить від економічної ефективності їх використання. Тому проведення дослідження щодо сучасного стану економічної ефективності використання землі в сільськогосподарських

підприємствах Івано-Франківської області є важливим для прийняття керівними органами управлінських рішень щодо її поліпшення.

Економічною метою людської діяльності незалежно від галузі є задоволення власних матеріальних і духовних потреб. Рівень економічної ефективності використання землі є важливим показником, оскільки він дозволяє визначити, наскільки продуктивно використовується земельний ресурс і наскільки він приносить дохід, який дозволяє забезпечити потреби суспільства.

Основним елементом ефективного використання земельних ресурсів є обсяг виробництва сільськогосподарських підприємств, валова продукція сільського господарства в постійних цінах 2016 р. відображає обсяг виробництва сільськогосподарської продукції за 2010-2020 рр., виражений у цінах, що не змінювалися впродовж цього періоду [103, с. 159]. Це дозволило нам порівняти показники виробництва сільського господарства, не враховуючи впливу інфляції або девальвації на ринкові ціни (табл. 2.7).

В Івано-Франківській області в 2020 р. обсяг валової продукції сільського господарства становив 5730,5 млн грн, що на 3269,7 млн грн більше, ніж у 2010 р., за десять років відбулося зростання в 1,32 раза. Варто зауважити, що галузь рослинництва становить 46,5 % всього обсягу виробництва і зміни в її обсягах теж мають тенденцію до збільшення на 840 млн грн, що вказує на ефективне землекористування. Дані позитивні зміни відбулися в результаті збільшення кількості малих сільськогосподарських підприємств, ріллі та посівних площ регіону, розширення ринків збуту на експорт продукції.

Середній обсяг сільськогосподарської продукції, що виробляється на 100 га землі, призначеній для сільськогосподарського виробництва, має динаміку зростання, і в 2020 р. він збільшився в 2,36 раза. Сільськогосподарські підприємства збільшили свій середній обсяг виробництва культур за десять років майже вдвічі, і в 2020 р. він становив 319,6 тис. грн, що на 138,3 тис. грн перевищує показник 2010 р.

Таблиця 2.7

**Економічна ефективність використання земельних угідь у
сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області
2010-2020 рр.**

Показники	Роки					2020 р. до 2010 р.	
	2010	2015	2018	2019	2020	грн	разів
Валова продукція сільського господарства в постійних цінах 2016 року, млн грн	2460,8	4565,8	5489,5	5148,5	5730,5	3269,7	1,32 раза
у т.ч. продукція рослинництва, млн грн	1145,1	2661,6	1735,0	1885,7	1985,1	840,0	1,73 раза
Середній обсяг сільськогосподарської продукції, що виробляється на 100 га сільськогосподарських угідь, тис грн	389,7	724,3	871,5	828,8	922,6	533,0	2,36 раза
у т.ч. продукція рослинництва, тис. грн	181,3	422,2	275,4	303,6	319,6	138,3	1,76 раза
Середній обсяг сільськогосподарської продукції, що виробляється на одну особу, грн	1785,8	3309,0	3992,9	3756,7	4196,9	2411,2	2,35 раза
у т.ч. продукція рослинництва, грн	831,0	1929,0	1262,0	1375,9	1453,9	622,9	1,75 раза

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [88, 89].

Критерієм ефективного землекористування в регіоні є середній обсяг сільськогосподарської продукції, що виробляється на одну особу. З 2010 р. по 2020 р. значення даного показника зросло з 1785,8 грн до 4196,9 грн. За весь проаналізований період зростання продукції рослинництва відбулося в 1,75 раза і

вказує на те, що сільське господарство виробляє більше продукції з меншим обсягом ресурсів і праці, що є позитивним для економіки та сталого розвитку.

Про виробництво сільськогосподарської продукції регіону в розрізі основних культур можна судити з даних табл. 2.8, дослідження якої свідчить про те, що чим інтенсивніше використання орних земель, тим сільськогосподарські підприємства забезпечують постійне збільшення валової продукції сільського господарства.

Показник валового збору є важливим для оцінки економічної продуктивності, адже зростання валового збору може свідчити про збільшення рівня ефективності виробництва, а зменшення – про проблеми в галузі. За аналізований період 2005-2020 рр. відбулося значне збільшення валового збору зернових культур, різке зростання відбулося в 2015 р. на 489,9 тис. т порівняно з 2005 р.

У 2020 р. його значення було вже 958,3 тис. т, що у 3,7 раза більше ніж у базовому році; валовий збір буряка цукрового фабричного має тенденцію до стрімкого зменшення – на 83,9 % і в 2020 р. становив всього 28,7 тис.т. Причиною таких негативних змін було зниження ціни на цукор на світовому ринку, як результат надлишкової пропозиції та зменшення споживання. Валовий збір соняшника активно зростає з 2015 р., і в 2020 р. зріс на 63,6 тис. т порівняно з 2005 р., як наслідок запиту на експорт. Валовий збір ріпака і кольози також збільшується з 2015 р., і найбільше його значення було в 2019 р. – 72,8 тис. т, у середньому за п'ятнадцять років він зріс на 60,0 тис. т. Валовий збір картоплі й культур плодкових і ягідних також має тенденцію до зростання відповідно на – 41 % та у 10,3 раза. Також зменшення валового збору спостерігається у виробництві овочевих культур, і в 2020 р. становить 306,9 тис., що на 23,5 % менше ніж у 2005 р.

Одним з основних показників економічної ефективності в сільському господарстві є урожайність, адже вона дозволяє оцінювати продуктивність сільськогосподарських культур та рівень ефективності їх вирощування.

Таблиця 2.8

**Виробництво продукції сільськогосподарськими підприємствами в розрізі
основних культур в Івано-Франківській області 2005-2020 рр.**

Показники	Роки						2020 р. до 2005 р.	
	2005	2010	2015	2018	2019	2020	+/-	%, разів
Культури зернові та зернобобові								
Валовий збір, тис. т	259,4	333,3	749,3	887,6	826,2	958,3	698,9	3,7 рази
Урожайність, ц з 1 га	20,0	28,1	49,1	55,2	55,6	62,8	42,8	3,1 рази
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	129,7	118,6	152,6	160,8	148,6	152,6	22,9	117,7
Буряк цукровий фабричний								
Валовий збір, тис. т	167,2	79,2	38,0	66,6	54,5	28,7	-138,6	17,1
Урожайність, ц з 1 га	226,0	214,0	633,0	605,0	606,0	573,0	347,0	2,5 рази
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	7,4	3,7	0,6	1,1	0,9	0,5	-6,9	6,8
Соняшник								
Валовий збір, тис. т	0,5	5,0	27,1	57,5	60,9	64,1	63,6	12,05 рази
Урожайність, ц з 1 га	7,6	13,9	22,4	23,2	25,5	27,4	19,8	3,6 рази
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	0,7	3,6	12,1	24,8	23,9	23,4	22,7	33,43 рази
Ріпак і кольза								
Валовий збір, тис. т	2,8	16,2	58,7	75,0	72,8	62,7	60,0	22,72 рази
Урожайність, ц з 1 га	12,0	16,2	21,9	30,6	26,0	26,8	14,8	2,23 рази
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	2,3	10,0	26,8	24,5	28,0	23,4	21,1	10,17 рази
Соя								
Валовий збір, тис. т	0,3	3,7	42,4	89,3	65,3	107,2	106,9	384,2 рази
Урожайність, ц з 1 га	9,3	16,2	18,6	31,9	22,3	26,4	17,1	2,84 рази
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	0,3	2,3	22,8	28,0	29,3	40,6	40,3	135,33 рази
Картопля								
Валовий збір, тис. т	623,0	701,8	1035,3	1052,0	816,5	879,1	256,02	141
Урожайність, ц з 1 га	96	116	174	178	137	147	51	153,1
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	64,9	60,5	59,5	59,1	59,6	59,8	-5,1	92,1
Культури овочеві								
Валовий збір, тис. т	401,4	357,9	409,8	351,5	232,6	306,9	-94,4	76,5
Урожайність, ц з 1 га	427,0	369,0	394,0	348,0	228,0	298,0	-129,0	69,8
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	9,4	9,7	10,4	10,1	10,2	10,3	0,9	109,6
Культури плодові та ягідні								
Валовий збір, тис. т	6,0	15,0	27,1	47,3	18,5	61,6	55,6	10,3 рази
Урожайність, ц з 1 га	6,3	15,8	28,8	52,5	20,5	68,4	62,1	10,9 рази
Площа, з якої зібрано врожай, тис. га	9,5	9,5	9,4	9,0	9,0	9,0	-0,5	94,7

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [88, 89, 90, 91, 92, 93].

Урожайність є важливим, відносно результативним економічним показником, який відображає стан і розвиток рослинництва та сільськогосподарського виробництва в цілому, а також вплив природних та економічних умов і рівня організаційно-господарської діяльності сільськогосподарських підприємств. Урожайність означає середній обсяг продукції рослинництва, який отримується з одиниці площі [104, с. 182].

Сільськогосподарські підприємства Івано-Франківської області за 2005-2020 рр. збільшили врожайність своїх культур, за винятком овочевих, що дає зрозуміти про успішність заходів, що були вжиті з метою підвищення врожайності культур, а саме: ефективне використання добрив, поліпшення якості ґрунту, використання новітніх технологій, сортів рослин і методів обробки. Показник урожайності зернових і зернобобових культур зріс і за аналізований період збільшився на 42,8 ц/га, або у 3,1 раза; буряка цукрового в середньому за п'ятнадцять років теж збільшився на 347,0 ц/га, або у 2,5 раза, незважаючи на те, що валовий збір і площа збору врожаю зменшилися; соняшника в 2020 р. зріс у 3,6 раза порівняно з 2005 р.; урожайність ріпака, сої та картоплі в 2020 р. теж збільшилася відповідно на 14,8 ц/га (у 2,23 раза), 17,1 ц/га (у 2,84 раза), 51 ц/га (на 53,1 %). Дослідження тенденції змін урожайності в діяльності сільськогосподарського підприємства дозволяє ефективно й раціонально планувати виробництво продукції.

Для оцінки ефективності використання земельних ресурсів, продуктивності землі та для планування врожаю на майбутні роки важливо дослідити показник площі, з якої зібрано врожай. Сільськогосподарські підприємства регіону мають різну тенденцію зміни даного показника залежно від культури, яка вирощується. Так, площа землі, з якої збирали культури зернові та зернобобові, за аналізований період розширюється. Найбільшою вона була в 2018 р. і становила – 160,8 тис. га, у 2020 р. площа дещо зменшилася до 152,6 тис. га, але порівняно з 2005 р. зросла на 17,7 %; площа збору цукрових буряків з 2010 р. має тенденцію до різкого зменшення і в 2020 р. становить 0,5 тис. га, що на 93,2 % менше ніж у 2005 р. Незважаючи на це, урожайність збільшувалася як результат використання

високопродуктивних сортів рослин. Для соняшника характерне значне збільшення площі збору врожаю за п'ятнадцять років, і в 2020 р. вона становить 23,4 тис. га (на 22,7 тис. га більше ніж у 2005 р.), розширення площі земель для посіву соняшника – великий запит експорту. Збільшення площі збору врожаю відбулося і для ріпака, сої та овочевих культур, а незначне зменшення площі збору врожаю протягом досліджуваного періоду спостерігається під час вирощування картоплі та плодових і ягідних культур на 9,6 % та 5,3 % відповідно. Проте це не вплинуло на об'єми урожайності, що говорить про вдосконалення технологічно-організаційного процесу вирощування цих культур, а також використання високопродуктивних сортів рослин і гібридів, які мають високу врожайність на одиницю площі.

Можна зробити незаперечний висновок, що за 2005–2020 рр. інтенсифікація виробництва сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської області призвела до зміни виробничої структури землекористування: замість екстенсивного зернового господарства значно розширилося виробництво технічних культур.

Зазначимо, що ще одним показником, який вказує на рівень економічної ефективності використання землі є виробництво сільськогосподарської продукції на одну особу (рис. 2.5).

В Івано-Франківській області за аналізований період збільшилося виробництво зернових культур на одну особу й становило у 2020 р. – 605,7 кг/ос., що у 2,5 рази більше ніж у 2005 р.; також збільшилося виробництво картоплі (в основному в господарствах населення) на 34,9 % за п'ятнадцять років; спостерігається зростання виробництва овочевих, плодових і ягідних культур на одну особу, відповідно на 48,3 % та на 82,8 %. Тенденцію до зменшення виробництва на одну особу має буряк цукровий через зменшення попиту на нього, і у 2020 р. становить 19,1 кг/ос. (менше на 82,4 %).

Збільшення обсягів виробництва культур на одну особу свідчить про підвищення продуктивності й ефективності їх виробництва, досягнуто завдяки впровадженню новітніх технологій вирощування рослин, використанню

високоякісних насіння та добрив, удосконаленню систем зрошення та збирання врожаю, а також підвищенню кваліфікації працівників сільського господарства. Важливим фактором змін даного показника є зменшення чисельності населення нашої області, яке у 2020 р. становило 1361,1 тис. осіб і скоротилося на 2 % відносно 2005 р.

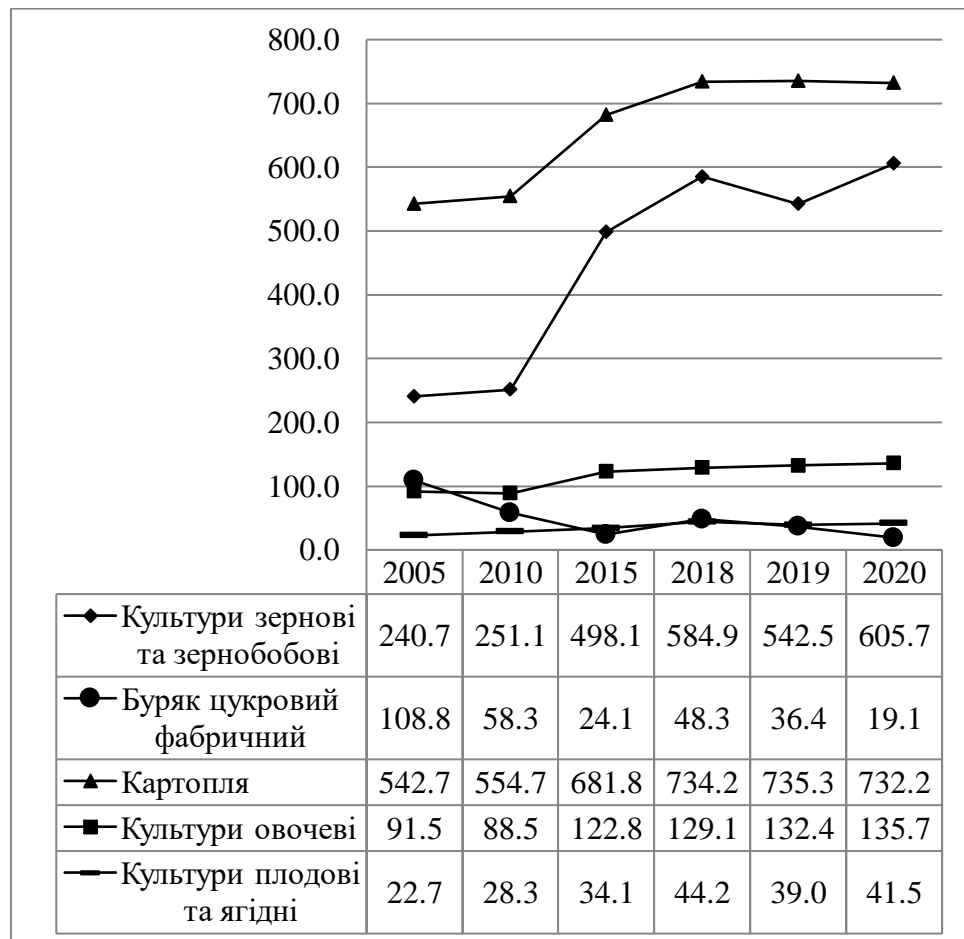

Рис. 2.5. Виробництво сільськогосподарських культур на одну особу в Івано-Франківській області 2005-2020 рр., кг*

*Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [88, 89].

Яців І. Б. і Яців С. Ф. вважають, що рівень рентабельності – узагальнена оцінка діяльності аграрних підприємств, що фактично є співвідношенням

одержаного прибутку з рівнем понесених виробничих витрат. Рентабельність продукції є певним індикатором між досліджуваною факторною ознакою та економічною ефективністю виробництва [105].

Показник рентабельності використання земельних ресурсів є важливим індикатором фінансової стійкості сільськогосподарського підприємства й може бути використаний для оцінки ефективності управління землекористуванням. Цільовий рівень рентабельності може відрізнятись залежно від розміру та типу сільськогосподарського підприємства.

Рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області за 2010-2020 рр. наведено на рисунку 2.6. За аналізований період рентабельність виробництва зернових і зернобобових культур зазнала динамічних змін. У 2015 р. показник становив 32,4 %, що на 27,4 % більше ніж у 2010 р. (5%). Тобто в результаті збільшення об'ємів виробництва підприємство одержувало значно більший прибуток, що вплинуло на рівень його рентабельності. Проте з 2018 р. до 2019 р. рентабельність виробництва зерна різко зменшилася внаслідок збільшення виробничих витрат, відповідно збільшення собівартості та зменшення прибутку. 2020 р. характеризується збільшенням рентабельності виробництва цих культур, адже відбулося зростання прибутку та оптимізація виробничих витрат.

Вирощування буряка з 2010 р. до 2015 р. мало тенденцію до збільшення, відповідно рентабельність від виробництва цієї культури також значно збільшилася, на 52,2 %. Проте з 2015 р. до 2020 р. рентабельність набувала від'ємних значень і скоротилася до значення 4,4 %, що дає зрозуміти про малу ефективність вирощування буряка.

Виробництво насіння соняшника у 2010 р. мало найвищий рівень рентабельності в сільськогосподарських підприємствах. Варто зазначити, що порівняно з 2010 р. у 2019 р. рентабельність соняшника демонструє низхідну тенденцію з 69,3 % до 2,7 % і стала збитковою, проте у 2020 р. є тенденція до збільшення й прибутковості з показником 9 %. Дані зміни можуть бути пов'язані з

конкуренцією на світовому ринку. Якщо ціна на соняшник на світовому ринку зменшується, то це може призвести до зниження рівня рентабельності в Україні.

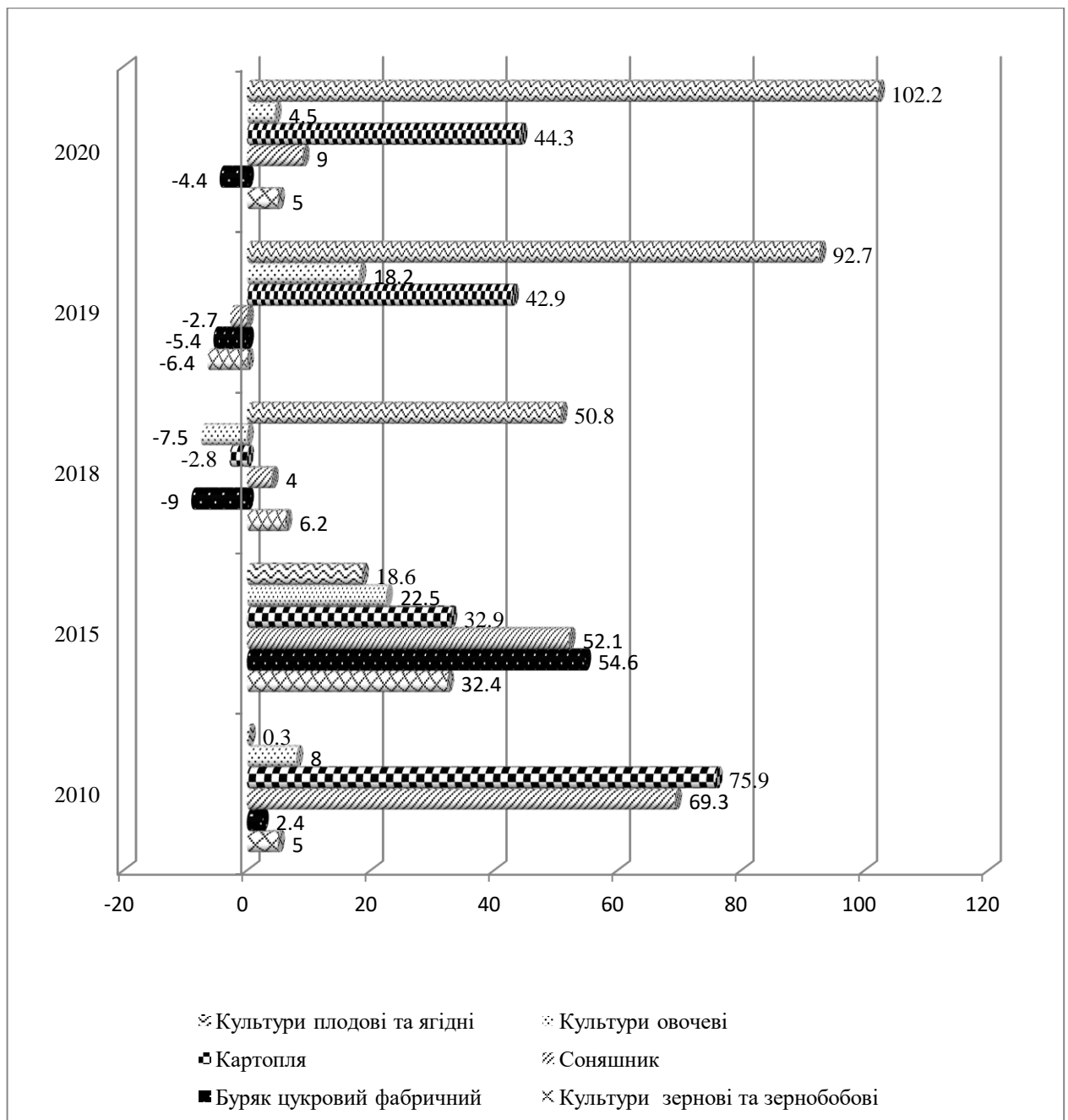

Рис. 2.6. Рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області 2010-2020 рр., %*

*Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [88, 89].

Рівень рентабельності виробництва картоплі теж не є стабільним і у 2018 р. є збитковим – 2,8 %. Але у 2019 р. відбувається різка зміна до показника 42,9 %, а у 2020 р. сільськогосподарські підприємства збільшують рівень рентабельності культури ще на 1,4 %, і це становить 44,3 %.

У 2020 р. рентабельність овочівництва зменшилася до 4,5 % проти 18,2 % роком раніше, а у 2018 р. була збитковою для сільськогосподарських підприємств. Найбільш рентабельним стало вирощування плодових і ягідних культур і в 2020 р. становило 102,2 %. За весь аналізований період рентабельність від вирощування даних культур має тенденцію до яскравого зростання на 101,9 %, факторами впливу на ці позитивні зміни є підвищення попиту з боку харчових переробних підприємств і населення, а також збільшення реалізаційної вартості. Також потрібно врахувати те, що це здебільшого багаторічні культури, відповідно темпи зростання виробничих витрат на них є повільнішими і меншими ніж на інші культури сільськогосподарської продукції.

Щодо загальних результатів від діяльності сільськогосподарських підприємств регіону, то вони наведені в таблиці 2.9. За період аналізу (2010-2020 рр.) фінансові результати до оподаткування сільськогосподарських підприємств в Івано-Франківській області зросли у 2,96 раза (порівняно з 2010 р.), і у 2020 р. їх сума склала 1186254,5 тис. грн, тоді як у 2010 р. вони склали 401255,4 тис. грн. Але потрібно виділити 2019 р., у якому більшу частку в структурі всіх підприємств займали ті, що одержали збиток (72,7 %). Тобто за 15 років фінансові результати до оподаткування сільськогосподарських підприємств збільшилися. Вище наведені суми до оподаткування обчислювалися як різниця між сумою прибутків сільськогосподарських підприємств, що їх одержали за рік, та сумою збитків, яку одержали неприбуткові сільськогосподарські підприємства.

Таблиця 2.9

Фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств до оподаткування в Івано-Франківській області 2010-2020 рр.

Показники	Роки					2020 р. до 2010 р. %, разів
	2010	2015	2018	2019	2020	
Фінансові результати до оподаткування, тис. грн	401255,4	719074,9	155524,3	-217196,2	1186254,5	2,96 рази
Підприємства, які одержали прибуток у % до загальної кількості підприємств	74,4	87,5	89,4	27,3	82,3	1,12 рази
Фінансовий результат (прибуток), тис. грн	470668,0	1703556,5	943906,5	403623,0	1546135,2	3,29 рази
Підприємства, які одержали збиток у % до загальної кількості підприємств	25,6	12,5	10,6	72,7	17,7	69,1
Фінансовий результат (збиток), тис. грн	69412,6	984481,6	788382,2	620819,2	359880,7	5,19 рази
Рентабельність операційної діяльності, %	31,6	18,6	5,7	-1,1	12,5	39,6
Рентабельність усієї діяльності, %	38,2	2,0	1,6	-3,5	11,4	29,8

Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [90, 91] та Державної служби статистики України [92, 93, 94,95].

Підприємства сільського господарства, які одержували в результаті своєї діяльності прибуток, у 2020 р. становлять 82,3 %, це в 1,12 рази більше ніж у 2010 р., а збиткових підприємств 17,7%. Можемо стверджувати про високий рівень ефективності використання земельних ресурсів, які в результаті обробки й виробництва дають прибутки великій частині сільськогосподарських підприємств.

Рентабельність діяльності сільськогосподарських підприємств залежить від одержаного ними прибутку та понесених витрат за відповідні періоди (рис. 2.7). За 2010-2018 рр. спостерігається тенденція до зменшення рівня рентабельності сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області. Ці зміни відбулися внаслідок зменшення прибутку та збільшення витрат у виробничій

діяльності підприємств. У 2018 р. рентабельність операційної діяльності сільськогосподарських підприємств зменшилася на 25,9 % відносно 2010 р., а рентабельність усієї діяльності зменшилася на 36,6 %. Для 2019 р. відносно 2018 р. характерними були зміни рентабельності до від'ємних значень показників, що вказувало про збитковість у діяльності сільськогосподарських підприємств і становило: рентабельність від операційної діяльності -1,1 % та рентабельність усієї діяльності – 3,5 %. Причиною таких негативних результатів була велика частка сільськогосподарських підприємств, які мали збиток як фінансовий результат своєї діяльності.

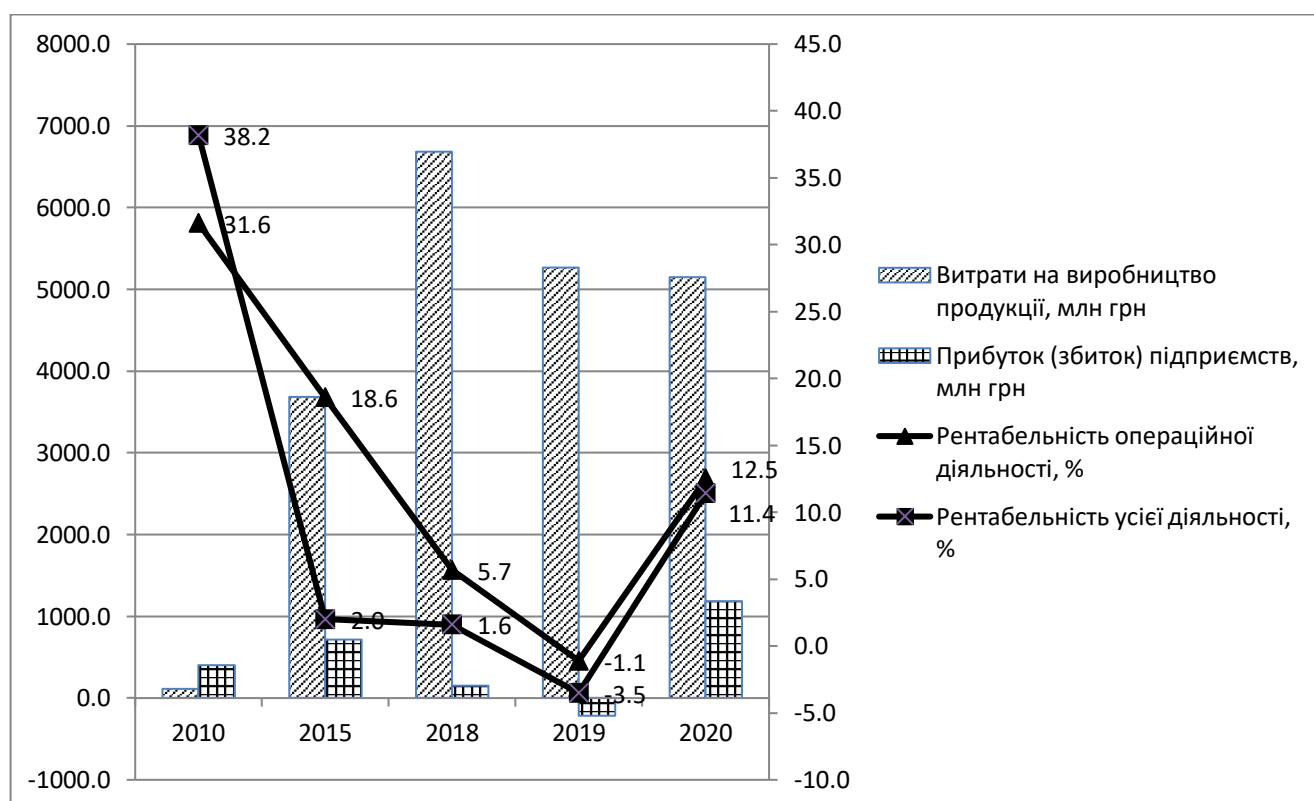

Рис. 2.7. Рентабельність виробництва в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області 2010-2020 рр.*

*Джерело: розраховано за даними Головного управління статистики в Івано-Франківській області [90, 91].

За умови зменшення витрат на виробництво у 2020 р. та значного збільшення прибутку на 1186471,7 млн грн від 2019 р. спостерігається тенденція до збільшення обох видів рентабельності на 13,6 % операційної діяльності та на 14,9 % всієї діяльності. Дані позитивні зміни характеризують здатність сільськогосподарських підприємств регіону одержувати прибуток від своєї діяльності в результаті ефективного використання ними земельних ресурсів.

SWOT-аналіз (англ. SWOT analysis) є інструментом стратегічного планування, який дозволяє оцінити внутрішні та зовнішні фактори, які впливають на діяльність сільськогосподарського підприємства. Застосування SWOT-аналізу допомагає знайти проблеми та можливості для покращення фінансової ефективності, розвитку бізнесу та збільшення конкурентоспроможності підприємств аграрної сфери. Даний вид аналізу може охоплювати всі аспекти діяльності сільськогосподарського підприємства, його структурних підрозділів, а також окремих видів продукції [106, с. 67]. SWOT-матриця дозволяє виявити взаємозв'язки між “внутрішніми” (сильні та слабкі сторони) та “зовнішніми” (можливості та загрози) факторами, які мають стратегічне значення для управління використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств [107, с. 173].

Оцінка економічної ефективності використання земельних ресурсів за методом SWOT-аналізу відображена в таблиці 2.10. У результаті з'ясуємо, що для сільськогосподарських підприємств регіону характерний ряд сильних і слабких сторін, а також можливостей і загроз, які слід застосовувати під час прогнозів майбутнього розвитку землекористування підприємствами.

Дані таблиці свідчать, що сильними сторонами сільськогосподарських підприємств щодо використання земельних ресурсів є:

- наявність достатньої кількості земельних угідь сільськогосподарського призначення для розвитку виробництва;
- висока якість ґрунтів і сприятливий клімат для вирощування різноманітних культур;

- забезпеченість кваліфікованим і досвідченим персоналом із відповідним рівнем знань щодо ефективного управління землекористуванням;
- добре розвинуті системи інфраструктури й транспортної логістики в межах області, країни та міжнародні шляхи;
- рентабельне виробництво сільськогосподарських культур, що визначає, наскільки прибутковим є підприємство в результаті своєї діяльності;
- вирощування сільськогосподарських культур різних видів рослин на полях для отримання продукції;
- державна підтримка сільського господарства за рахунок дотацій (фінансова допомога, яку держава надає сільськогосподарським підприємствам для підтримки їхньої діяльності і забезпечення стабільного розвитку аграрного сектору економіки).

Таблиця 2.10

SWOT-аналіз економічної ефективності використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області

Сильні сторони	Слабкі сторони
земельні ресурси природно-кліматичні умови трудові ресурси логістика рентабельність асортимент державна підтримка	маркетингова політика автоматизація технічне забезпечення відновлення родючості економіко-екологічне співвідношення антропогенний вплив
Можливості	Загрози
кваліфікація персоналу прибутковість нові ринки збуту інвестування сучасні технології родючість ґрунту	кліматичні умови конкуренція зміни законодавства пропозиція/попит

Джерело: розроблено автором [60].

Доцільно виділити наступні слабкі сторони використання земельних ресурсів, які перешкоджають економічно-ефективному землекористуванню:

- недостатній розвиток стратегії продажу та просування продукції на ринку. Підприємства не використовують усіх можливостей, які може надати маркетинг для підвищення своєї конкурентоспроможності й популярності серед споживачів;

- недостатній рівень механізації та автоматизації процесів виробництва, що призводить до зниження продуктивності та збільшення витрат;

- відсутність власних технічних засобів транспортування або використання старої витратної техніки;

- слабе відновлення родючості та відсутність сівозмін після культур, що виснажують землю (у майбутньому може призвести до того, що ґрунт не буде повністю відновлено й він продовжуватиме втрачати свою родючість з часом);

- оптимізація землекористування шляхом установлення економіко-екологічних співвідношень та охорони навколишнього середовища;

- вплив людини на цільове призначення земельних ресурсів і зміни в них. Як наслідок, велика кількість забудов і нерациональне переведення одних земель в інші.

Основні можливості сільськогосподарських підприємств щодо ефективного використання земельних ресурсів:

- підвищення кваліфікації та збагачення знань працівників щодо нових методів розвитку землекористування для забезпечення сталого розвитку;

- розширення асортименту вирощування культур, оптимізація витрат для збільшення прибутків;

- розвиток експорту за кордон через збільшення виробництва та забезпечення високої якості продукції, відповідно нові ринки збуту для підвищення обсягів продажу врожаю;

- пошук і залучення додаткових джерел фінансування для інвестування в розвиток виробництва та покращення управління землекористуванням;

- використання сучасних технологій та інноваційних методів управління земельними ресурсами щодо підходів до вирощування культур для збільшення продуктивності та зниження витрат;

- органічне вдосконалення ґрунту на основі покращення його родючості та структури за допомогою додавання органічних речовин, таких як: компост, гумус, торф та інших рослинних залишків.

Зовнішні негативні фактори, які можуть завадити ефективному використанню підприємствами земельних ресурсів, такі:

- несприятливі кліматичні умови, такі як: посухи, повені або інші надзвичайні ситуації - можуть негативно впливати на вирощування різних видів сільськогосподарських культур і знижувати їх врожайність;

- наявність інших сільськогосподарських підприємств у регіоні може призвести до зниження цін на продукцію, що може знизити прибутковість підприємства та вплинути на його ринкову позицію;

- зміни в законодавстві, пов'язані з оподаткуванням, екологією, використанням земель тощо, можуть вплинути на витрати та прибутковість сільськогосподарського підприємства;

- переваги пропозиції зібраного та реалізованого врожаю над його попитом серед споживачів.

Урахування цих загроз і використання можливостей може допомогти сільськогосподарському підприємству ефективніше використовувати свої земельні ресурси та забезпечити стабільний розвиток.

2.3 Інтенсифікація сільськогосподарського землекористування

Земля є невід'ємною складовою сільськогосподарського виробництва й нашого життя загалом. Раціональне використання сільськогосподарських угідь

дозволяє забезпечувати населення продуктами харчування, розвивати аграрний сектор економіки та забезпечувати експортні можливості країни. Однак, у разі неправильного використання землі може відбуватися її деградація, виснаження ґрунту, зменшення врожайності та загального рівня сільськогосподарського виробництва. Тому важливо проводити заходи з покращення якості ґрунту, використання сучасних технологій, збільшення вкладу в розвиток аграрного сектору, щоб забезпечити стабільний розвиток і процвітання нашої країни.

Важливим напрямом на шляху підвищення ефективності використання сільськогосподарських земель є вдосконалення організації використання земель, інтенсифікація додаткових вкладень засобів виробництва, використання інноваційних технічних досягнень. Інтенсифікація сільського господарства – це об'єктивний і закономірний процес його розвитку, зміст якого визначається віддачею земельних угідь, що досягається на основі додаткових вкладень. Її не можна зводити лише до нагромадження фондів, головне в ній – підвищення виходу продукції з розрахунку на одиницю наявних виробничих ресурсів – земельних угідь, трудових ресурсів, основних фондів й оборотних засобів [108, с. 20].

Інтенсифікація землекористування дозволяє збільшити виробництво продукції на обмеженій площі землі, що дуже важливо для забезпечення продовольчої безпеки в країні, особливо у зв'язку з ростом населення та зменшенням доступної для сільськогосподарських цілей площі землі [109]. Процес інтенсифікації сільськогосподарського землекористування може мати позитивні та негативні наслідки. З одного боку, він дозволяє збільшити виробництво продукції та забезпечити продовольчу безпеку, а з іншого - може призводити до виснаження ґрунту, забруднення довкілля хімічними речовинами, зменшення біорізноманіття, зростання витрат на виробництво та інші наслідки. Тому важливо забезпечити баланс між інтенсифікацією та екологічною стійкістю землекористування, щоб зберегти родючість ґрунтів, біорізноманіття та здійснити стійкий розвиток сільського господарства.

Аналіз використання землі є важливою складовою підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва. Він дозволяє оцінити наявні ресурси земельних угідь, їх використання та вплив на економіку господарства. Такий аналіз допомагає визначити пріоритетні напрямки розвитку виробництва та вжити заходи щодо раціонального використання землі. Для ефективного використання земельних ресурсів також важливо застосовувати сучасні технології та інновації, що дозволяють підвищувати урожайність і якість продукції в разі зменшення витрат на виробництво [110].

Дослідження інтенсифікації сільськогосподарського землекористування полягає у визначенні динаміки змін складу й структури земельних ресурсів і темпів трансформації орних земель обраного нами сільськогосподарського підприємства, а саме Приватного фермерського господарства “Поточище” (далі сільськогосподарське підприємство), проведенні оцінки й аналізу результативних і матеріально-речових складників економічної ефективності інтенсифікації використання земельних ресурсів методом статистико-математичного аналізу.

Також під час дослідження розраховано рівняння тенденції змін, яке може показувати, як змінюється певний показник з часом. Зазвичай такі рівняння використовуються для аналізу трендів у даних, що змінюються в часі, таких як: продажі, реалізація, виробництво, урожайність тощо. Рівняння тенденції зазвичай є математичною формулою, яка відображає середнє значення змінного показника з часом. Застосовуючи таке рівняння до даних, можемо прогнозувати майбутні зміни та виявляти тренди і взаємозв'язки між змінними. Наприклад, якщо ми маємо дані про урожайність сільськогосподарського підприємства за останні кілька років, то можемо застосувати рівняння тенденції змін для прогнозування майбутніх об'ємів сільськогосподарських культур і визначення, чи збільшується або зменшується урожайність з часом. Проте важливим чинником впливу в цьому випадку будуть кліматично-погодні умови, які ми не можемо передбачити та які даватимуть похибку в майбутніх прогнозах.

Спершу проаналізовано матеріально-речовий складник інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві “Поточище” за 2005-2020 рр. (табл. 2.11). У результаті встановлено, що площа сільськогосподарських угідь підприємства протягом 2005-2020 рр. зросла в 1,72 раза, а площа ріллі – у 1,73 раза. Найвищий показник ступеня розораності спостерігався у 2019 р. і становив 94,1 %, протягом досліджуваного періоду присутня тенденція до зростання розораності земель підприємства в середньому на 0,16 % ($R^2= 0,819$), і у 2020 р. її значення 94 %, що на 0,7 % більше ніж у 2005 р. Високий показник розораності характеризує інтенсивне використання землі під посіви культур, тому підприємству слід розподіляти свої ресурси рівномірно та ефективно, щоб це не призвело до негативних наслідків, таких як: виснаження та деградація ґрунту, нерівномірний розподіл землі та втрата біорізноманіття.

Також досліджено й розраховано рівняння тенденції змін показників інтенсифікації використання земельних ресурсів, яке може допомогти вивчити тенденції в зміні інтенсивності використання земель, прогнозувати майбутні зміни та виявляти закономірності. Це є корисним для планування землекористування, визначення економічної ефективності та розроблення стратегій збереження й використання земельних ресурсів.

Величина R^2 характеризує вірогідність апроксимації (або іншими словами процес заміни складного, необхідного для розуміння об'єкту аналітичного виразу простішим математичним виразом або функцією, яка наближено описує вихідні дані): чим ближче значення R^2 до одиниці, тим надійніше лінія тренду апроксимує досліджуваний процес [111, с. 79]. Рівняння тенденції змін може показувати, як змінюється певний показник з часом. Зазвичай такі рівняння використовуються для аналізу трендів у даних, що змінюються в часі, таких як: продажі, виробництво, споживання енергії, населення тощо.

Таблиця 2.11

**Матеріально-речовий складник інтенсифікації використання земельних ресурсів у
сільськогосподарському підприємстві “Поточище”, 2005-2020 рр.**

Показники	Роки						2020 р. до 2005 р.		Тенденція зміни
	2005	2010	2015	2018	2019	2020	+/-	%, разів	
Площа сільськогосподарських угідь, га	1806	1974	2420	2263	3038	3110	1304	1,72 раза	$y=1479,7+273t$
у тому числі площа ріллі, га	1685	1843	2269	2118	2862	2923	1238	1,73 раза	$y=1373,7+259,89t$
Ступінь розораності, %	93,3	93,4	93,8	93,6	94,1	94,0	0,7	0,7	$y=93,1+0,16t$
Припадає на одного працівника сільськогосподарських угідь, га	45,2	36,6	39,7	36,5	43,4	43,8	-1,3	97	$y=39,8+0,30t$
у тому числі ріллі, га	42,1	34,1	37,2	34,2	40,9	41,2	-1,0	97,7	$y=37,0+0,36t$
Припадає на 1 га сільськогосподарських угідь виробничих витрат, тис. грн.	16,4	16,0	15,5	21,7	18,4	19,3	2,8	117,3	$y=15,1+0,78t$
Припадає на 1 га ріллі в рослинництві виробничих витрат, тис. грн	15,4	14,9	13,9	18,8	15,9	17,0	1,6	110,3	$y=14,4+0,45t$
у тому числі витрат на мінеральні добрива, тис. грн	3,1	3,4	3,3	4,7	3,0	3,5	0,4	114,4	$y=3,3+0,07t$
Виробничі витрати на 1 га посіву, тис. грн.: пшениці	6,0	6,7	7,3	9,1	16,4	16,1	10,1	1,69 раза	$y=2,1+2,33t$
соняшника	16,5	19,1	16,5	20,0	22,9	22,9	6,5	1,39 раза	$y=14,9+1,35t$
ріпака	4,5	12,2	13,5	15,9	7,4	12,3	7,8	2,72 раза	$y=8,3+0,77t$
цукрових буряків	x	x	x	53,5	50,9	51,5	x	x	$y=53,9-0,99t$

Джерело: розраховано автором на основі даних форми статистичної звітності № 50-сг [112, 113, 114, 115, 116, 117].

Якщо ми маємо дані про зміни площі землі на одного працівника в сільськогосподарському підприємстві за останні кілька років, то можемо застосувати рівняння тенденції змін і розрахувати лінійний тренд для визначення тенденції до збільшення або зменшення інтенсивності використання земель і прогнозування майбутніх змін (рис. 2.8). Як бачимо, згідно з нашим прогнозом, площа землі на одного працівника в досліджуваному підприємстві протягом 2021-2025 рр. має тенденцію до зменшення з середньою циклічністю скорочення в 0,06 га.

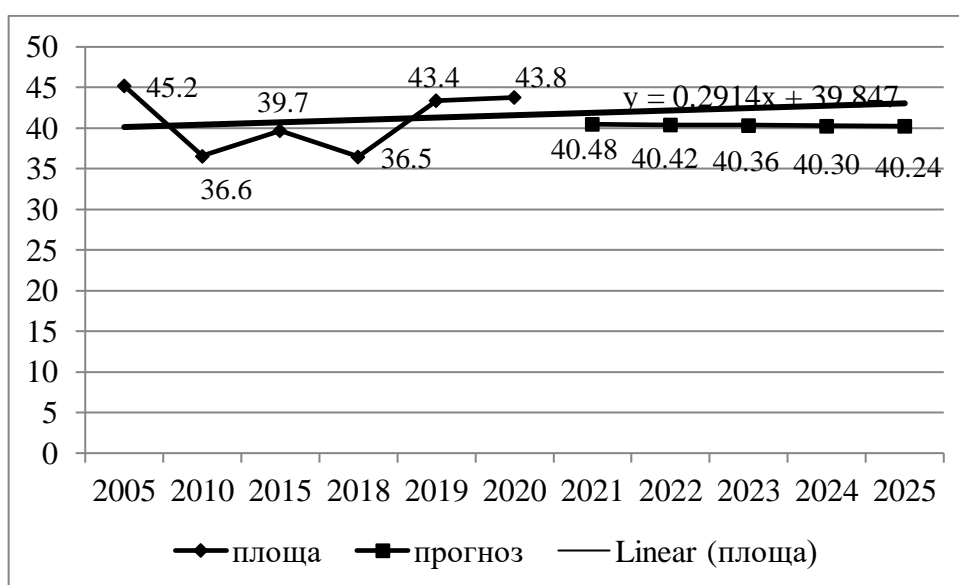

Рис. 2.8. Прогнозування площі землі на одного працівника в сільськогосподарському підприємстві “Поточище” на 2021-2025 рр., га*

*Джерело: розраховано автором на основі даних форми статистичної звітності № 50-ст [112, 113, 114, 115, 116, 117].

Площа сільськогосподарських угідь, яка припадає на одного працівника, вказує на рівень землезабезпеченості досліджуваного підприємства. У 2005 р. цей показник був найвищим і становив 45,2 га/пр., протягом наступних 15 років спостерігаються щорічні коливання показника в межах 0,3 га/пр. ($R^2 = 0,222$), у тому числі ріллі – 0,36 га/пр. ($R^2 = 0,034$). Проте з 2019 р. площа угідь зростає й у

2020 р. становить 43,8 га/пр., що на 1,3 га/пр. менше ніж у 2005 р., у тому числі ріллі у 2020 р. – 41,2 га/пр., а це на 1 га/пр. менше ніж у 2005 р.

З розрахунку виробничих витрат на 1 га сільськогосподарських угідь найбільше досліджуваним підприємством витрачалося у 2018 р. – 21,7 тис. грн. Для аналізованого періоду характерною є тенденція до зростання в середньому на 0,78 тис. грн ($R^2=0,383$) за рік. У 2020 р. показник становив 19,3 тис. грн, що на 2,8 тис. грн (17,3%) більше порівняно з 2005 р.

У 2020 р. на 1 га ріллі в рослинництві досліджуваного підприємства припадало 15,4 тис. грн виробничих витрат, у тому числі витрат на мінеральні добрива – 3,5 тис. грн, що на 1,6 тис. грн (10,3%) та 0,4 тис. грн (11,4%) більше ніж у 2005 р. відповідно. У середньому за рік виробничі витрати та витрати на мінеральні добрива на 1 га ріллі в рослинництві сільськогосподарського підприємства “Поточище” зростали на 0,45 тис. грн ($R^2=0,246$) та на 0,07 тис. грн ($R^2=0,041$) відповідно.

Для досліджуваного сільськогосподарського підприємства найбільш витратною культурою у вирощуванні є цукровий буряк, менш інтенсивно вкладаються грошові кошти у вирощування соняшника, ріпака й пшениці. Виробничі витрати на 1 га посіву пшениці у 2020 р. становили 16,1 тис. грн, що на 10,1 тис. грн (у 1,69 раза) більше ніж у 2005 р., соняшника – 22,9 тис. грн, на 6,5 тис. грн (у 1,39 раза) більше ніж у 2005 р., ріпака – 12,3 тис. грн, що на 7,8 тис. грн (у 2,72 раза) більше базового року. Цукрові буряки підприємство почало вирощувати з 2018 р., і їх питома вага у складі рослинництва є найбільшою. У 2020 р. виробничі витрати на 1 га посіву цукрового буряка становили 51,5 тис. грн, що на 2 тис. грн менше ніж у 2018 р., та на 0,6 тис. грн більше ніж у 2019 р. Отже, протягом аналізованого періоду, а саме 2005-2020 рр., інтенсивність використання земельних ресурсів сільськогосподарським підприємством “Поточище” має тенденцію до збільшення в часі.

Площа сільськогосподарських угідь має значний вплив на результативний складник інтенсифікації використання земельних ресурсів, який вказує на

ефективність використання земельних площ для досягнення максимального врожаю та прибутку. Вище наведена динаміка витрат на вирощування сільськогосподарських культур впливає на динаміку їх урожайності залежно від площі сільськогосподарських угідь. Тому доцільним є дослідження впливу площі сільськогосподарських угідь на економічну ефективність інтенсифікації використання земельних ресурсів. Виявлені під час дослідження відмінності в матеріально-речовому складнику вплинули на зміни в показниках результативності інтенсифікації та рівні землекористування в досліджуваному сільськогосподарському підприємстві (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

Результативний складник інтенсифікації використання земельних ресурсів у досліджуваному сільськогосподарському підприємстві, 2005-2020 рр.

Показники	Роки						2020р. до 2005р.		Тенденція зміни
	2005	2010	2015	2018	2019	2020	+/-	%, разів	
Урожайність, ц/га: пшениці	69,4	69,5	66,0	68,1	59,9	60,1	-9,3	86,6	$y=72,8-2,09t$
соняшника	29,1	33,1	33,1	38,9	39,3	33,4	4,3	114,9	$y=29,9+1,32t$
ріпака	24,4	25,2	28,3	30,1	15,5	15,8	-8,6	64,7	$y=30,3-2,01t$
цукрових буряків	x	x	x	760,0	746,8	668,4	x	x	$y=816,6-45,78t$
Вироблено на 100 га с/г угідь, ц: приросту ж. м. ВРХ	27,7	43,1	43,3	51,2	38,1	37,0	9,4	13,4 рази	$y=36,1+1,14t$
молока	496,6	589,5	600,4	724,2	518,8	486,0	-10,6	97,9	$y=583,4-4,04t$
Вироблено на 100 га ріллі, ц: пшениці	4528,3	4460,7	3797,4	4160,2	3064,4	3465,1	-1063,2	76,5	$y=4836,9-261,2t$
соняшника	103,6	107,8	116,5	165,5	425,8	491,4	387,9	4,75 рази	$y=59,2+84,07t$
свинини	0,6	0,8	0,8	0,9	2,5	2,5	1,9	4,21 рази	$y=-0,1+0,42t$

Джерело: розраховано автором на основі даних форми статистичної звітності № 50-сг [112, 113, 114, 115, 116, 117].

Як і очікувалося, зважаючи на величину виробничих витрат, найвищого показника врожайності досягнуто за умов вирощування цукрового буряка. У 2020 р. вона становила 60,1 ц/га. За 2018-2020 рр. спостерігається тенденція до зменшення врожайності на підприємстві в середньому за рік на 45,78 ц/га ($R^2=0,856$), у 2020 р. показник зменшився на 91,6 ц/га порівняно з 2018 р.

Найнижчою у 2020 р. була врожайність ріпака – 15,8 ц/га, за аналізований період показник скоротився на 8,6 ц/га, щороку в середньому зменшення становило 2,01 ц/га ($R^2=0,366$). Середньорічний приріст урожайності соняшника – 1,32 ц/га ($R^2= 0,393$), у 2020 р. на досліджуваному підприємстві врожаю соняшника зібрано 33,4 ц/га, що на 4,3 ц/га (14,9%) більше ніж у базовому році, проте найбільша урожайність культури була у 2018 р. та 2019 р. – 38,9 ц/га та 39,3 ц/га відповідно. Встановлено, що найвищий показник урожайності пшениці спостерігався у 2010 р. і становив 69,5 ц/га, протягом досліджуваного періоду присутня тенденція до зменшення обсягів урожайності пшениці, у середньому на 2,09 ц/га ($R^2=0,774$) на рік і у 2020 р. її значення 60,1 ц/га, що на 9,3 ц/га менше ніж у 2005 р.

У досліджуваному підприємстві за аналізований період виробництво приросту живої маси ВРХ з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь зростало на 1,14 ц щороку в середньому ($R^2=0,073$) й становило у 2020 р. 37,0 ц, що в 13,4 раза більше ніж у 2005 р. Виробництво молока на 100 га сільськогосподарських угідь у середньому за аналізований період зменшувалося на 4,04 ц й сягнуло 486,0 ц у 2020 р., що на 2,1 % менше стосовно 2005 р. Найбільший рівень виробництва приросту живої маси ВРХ і молока, з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, спостерігався у 2018 р., де ці показники становили 51,2 ц і 724,2 ц відповідно. У сільськогосподарському підприємстві “Поточище” за п’ятнадцять років спостерігається тенденція до збільшення виробництва свинини на 100 га ріллі, у середньому за рік на 0,42 ц ($R^2=0,774$). У 2020 р. даний показник становив 2,5 ц, що на 1,9 ц більше ніж у 2005 р., іншими словами, виробництво свинини на 100 га ріллі зросло в 4,21 раза.

Таким чином, інтенсифікація використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві “Поточище” протягом 2005-2020 рр. була результативною. На основі зазначеного, можна зробити попередній висновок про те, що в часі результативність інтенсивно підвищилася у 2018 р., однак за 2019-2020 рр. пішла на спад, але з невеликим відхиленням.

Досягнутий рівень економічної ефективності інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві характеризується, передусім, виробництвом валової, товарної, чистої продукції та прибутку, з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь (табл. 2.13).

Проаналізувавши показники виробництва валової, товарної та чистої продукції, а також прибутку з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь досліджуваного сільськогосподарського підприємства за 2005-2020 рр., доцільно відмітити, що спостерігається чітка тенденція до їх зростання, яке в середньому за рік становило: 146,66 тис. грн, 303,77 тис. грн, 127,59 тис. грн та 132,85 тис. грн відповідно. Це дозволило забезпечити збільшення вище наведених показників у 2020 р. порівняно з 2005 р. Так, виробництво валової продукції з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь у 2020 р. збільшилося на 783,7 тис. грн (у 1,86 раза) відносно 2005 р.; виробництво товарної продукції зросло на 1625,9 тис. грн (у 2,44 раза); чистої продукції на 100 га угідь одержано у звітному році на 773,8 тис. грн (у 2,08 раза) більше ніж у базисному; а прибуток сільськогосподарського підприємства у 2020 р. зріс на 756,0 тис. грн (4,71 раз) порівняно з 2005 р. З урахуванням вище наведеного збільшення прибутковості встановлено, що “Поточище” ефективно інтенсифікувало використання земельних ресурсів за досліджуваний період.

Показники коефіцієнта окупності всіх виробничих витрат за валовою і товарною продукцією та прибутком хоч і коливалися протягом досліджуваних років, проте загалом мали тенденцію до підвищення.

Таблиця 2.13

**Економічна ефективність інтенсифікації використання земельних ресурсів у
сільськогосподарському підприємстві “Поточище” 2005-2020 рр.**

Показники	Роки						2020р. до 2005р.		Тенденція зміни
	2005	2010	2015	2018	2019	2020	+/-	%, разів	
Одержано на 100 га с/г угідь, тис. грн: валової продукції	903,9	1146,9	1580,5	1327,4	1636,0	1687,7	783,7	1,86 разів	$y=867,1+146,66t$
товарної продукції	1127,6	1335,8	2627,4	1879,9	2419,0	2753,5	1625,9	2,44 разів	$y=960,7+303,77t$
чистої продукції	712,8	851,3	1251,2	872,0	1176,5	1486,7	773,8	2,08 разів	$y=611,9+127,59t$
прибутку	204,0	225,9	1205,5	558,3	731,7	960,0	756,0	4,71 разів	$y=182,6+132,85t$
Коефіцієнт окупності всіх виробничих витрат: валовою продукцією	1,012	1,036	0,869	0,926	1,122	1,314	0,3	133	$y=0,864+0,05t$
товарною продукцією	1,283	1,396	1,097	1,410	1,560	1,492	0,2	116,3	$y=1,19+0,05t$
чистою продукцією	0,811	0,889	0,523	0,654	0,759	0,805	-0,01	99,3	$y=0,769-0,0083t$
прибутком	0,223	0,190	0,878	0,454	0,399	0,433	0,2	194,1	$y=0,304+0,036t$
Одержано на 100 га ріллі, тис. грн: валової продукції	968,8	1228,4	1685,7	1418,3	1736,6	1795,6	826,8	1,85 разів	$y=933,13+154,03t$
товарної продукції	1208,5	1430,7	2802,2	2008,6	2567,7	2929,7	1721,1	2,42 разів	$y=1035,6+320,66t$
чистої продукції	764,0	911,8	1334,5	931,7	1248,9	1581,8	817,7	2,07 разів	$y=197,33+140,81t$
прибутку	218,7	242,0	1285,8	596,5	776,7	1021,4	802,7	4,67 разів	$y=659,08+134,2t$
Коефіцієнт окупності виробничих витрат у рослинництві: валової продукції	1,111	1,304	1,369	1,561	1,091	0,978	-0,132	88,1	$y=1,35-0,032t$
товарної продукції	1,385	1,519	2,276	2,211	1,613	1,596	0,211	115,2	$y=1,64+0,34t$
чистої продукції	0,876	0,968	1,084	1,026	0,785	0,862	-0,014	98,4	$y=1,001-0,019t$
прибутку	0,251	0,257	1,044	0,657	0,488	0,557	0,306	222	$y=0,359+0,052t$
Рівень рентабельності с/г виробництва, %	112,8	127,3	163,1	139,0	120,8	113,9	1,1	101	$y=133,31-1,09t$
у т.ч.: рослинництва	106,8	130,0	164,0	148,0	128,1	117,2	10,4	109,8	$y=129,31+0,867t$

Джерело: розраховано автором на основі даних форми статистичної звітності № 50-сг [112, 113, 114, 115, 116, 117].

Так, вище наведений показник за валовою продукцією за аналізований період мав найвище значення у 2020 р. – 1,314, і це означає, що на кожен витрачену гривню на виробництво було отримано 1,3 гривні валової продукції, як результат виробництво є ефективним і здатним до розвитку.

Найменше значення показника спостерігається у 2015 р. – 0,869, що може свідчити про проблеми з використанням виробничих ресурсів і недосягненням планових показників виробництва.

Проте у 2020 р. коефіцієнт окупності всіх виробничих витрат за валовою продукцією збільшився на 33% порівняно з 2005 р., отже, сільськогосподарське підприємство “Поточище” ефективно використовує земельні ресурси й розвивається. Коефіцієнт окупності всіх виробничих витрат за товарною продукцією теж протягом аналізованого періоду має тенденцію до збільшення й у 2020 р. становив 1,492, що на 16,3% більше ніж у 2005 р. Найбільше його значення у 2019 р. – 1,560, а найменше у 2015 р. – 1,097; і є вищим за одиницю, що вказує про рентабельне виробництво протягом усього досліджуваного періоду, оскільки вартість виробництва одиниці товарної продукції менша за її реалізаційну вартість.

На досліджуваному підприємстві за аналізовані роки відбувалося розширення посівних площ, збільшення обсягів виробництва й реалізації, відповідно збільшувався прибуток. Як результат, відбувалося збільшення коефіцієнта окупності всіх виробничих витрат за прибутком. У 2015 р. спостерігається найвище значення показника – 0,878, найменше у 2010 р. – 0,190. Протягом 2018-2020 рр. відбувся спад значень показника у зв'язку із збільшенням витрат для оптимізації використання земельних ресурсів, проте прибуток у цьому разі теж зростав. Так, у 2020 р. коефіцієнт окупності всіх виробничих витрат за прибутком збільшився на 94,1% порівняно з 2005 р.

Щодо коефіцієнта окупності всіх виробничих витрат за чистою продукцією, то спостерігається тенденція до зменшення. Так, вище наведений показник за чистою продукцією у 2020 р. скоротився на 0,7 % відносно 2005 р. і становив

0,805, що означає, що витрати на виробництво одиниці продукції зросли або що дохід від продажу продукції знизився. Щоб збільшити коефіцієнт окупності, підприємство може зменшити витрати на виробництво, підвищити продуктивність, знизити ціни на продукцію або збільшити обсяг продажів.

У досліджуваному підприємстві у 2020 р. на 100 га ріллі було одержано 1795,6 тис. грн валової продукції, 2929,7 тис. грн товарної продукції, 1581,8 тис. грн чистої продукції та 1021,4 тис. грн прибутку, що відповідно у 1,85 раза, 2,42 раза, 2,07 раза та 4,67 раза більше ніж показники 2005 р., тобто в середньому за рік вони, відповідно, зростали на 154,03 тис. грн ($R^2=0,775$), 320,66 тис. грн ($R^2=0,684$), 140,81 тис. грн ($R^2=0,655$) та 134,2 тис. грн ($R^2=0,384$). Вище наведені показники хоч і коливалися за роками, проте загалом мали тенденцію до підвищення.

Таким чином, коефіцієнти окупності виробничих витрат у рослинництві валовою продукцією та чистою, на жаль, мають негативну тенденцію і у 2020 р. становили 0,978 та 0,862 відповідно, а скоротилися на 11,9 % та 1,6 % відносно 2005 р., однак за товарною продукцією й прибутком вони зростають на 15,2 % та 122 % за п'ятнадцять років і у звітному році становлять 1,596 % та 0,557 %.

Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва є одним з ключових показників ефективності діяльності в аграрному секторі. Він вказує на те, яка частка прибутку відносно витрат на виробництво [118, с. 55]. Рівень рентабельності виробництва в сільськогосподарському підприємстві “Поточище”, у тому числі рослинництва, має позитивну тенденцію за аналізований період, адже не відбувалося збиткових результатів діяльності. Найвищий рівень рентабельності спостерігається у 2015 р., після чого йде спад показника, і у 2020 р. він на 1% більше ніж у 2005 р, але на 30,2% менше ніж у 2015 р.

Загальний рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва на досліджуваному підприємстві може варіюватися залежно від таких факторів, як: погода, ринкові ціни на продукцію, рівень конкуренції, якість землі та інфраструктура.

Отже, статистико-математичний аналіз засвідчив наявність позитивної тенденції до підвищення економічної ефективності інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві.

Дослідження сучасного стану використання земельних ресурсів, рівня економічної ефективності використання землі в сільськогосподарських підприємствах та інтенсифікація сільськогосподарського землекористування стало основою для формування висновків, наведених нижче.

Проведений аналіз засвідчив, що структура земельного фонду району за 15 років не зазнала значних змін. З 2005 р. загальна площа сільськогосподарських угідь зменшилася на 12,3 тис. га й у 2020 р. становить 621,1 тис. га; відбулося зменшення площі лісів на 0,8 тис. га й у 2020 р. їх площа – 635,7 тис. га; забудованих земель стало на 3,5 тис. га більше; площа відкритих заболочених земель не змінилася протягом цих років; відкриті землі без рослинного покриву або з незначним рослинним покривом збільшилися на 0,2 тис. га; інші землі збільшилися на 9,3 тис. га й у 2020 р. їх площа – 47,5 тис. га. Причини змін: зменшення пасовищ на 10,2 тис. га; зменшення перелогів на 27,4 тис. га; зменшення багаторічних насаджень на 0,9 тис. га. Спостерігається тенденція до збільшення площі ріллі на 26,1 тис. га до 400,7 тис. га у зв'язку з обробленням землі та розширенням посівних площ, збільшення сіножатних на 0,1 тис. га до 82 тис. га для забезпечення якісної кормової бази свійських тварин. Щодо структури сільськогосподарських угідь, то найбільша частка у 2020 р. ріллі – 64,51 %

Дослідження рівня освоєння земель вказало на те, що у 2020 р. показник становив 44,6 % і мав тенденцію до зменшення у 0,01 раза порівняно з 2005 р., частка ріллі в регіоні становить 64,51 %, що свідчить про значну розораність території, а її збільшення у 2020 р. про збільшення виробництва сільськогосподарської продукції. Як результат, необхідно збалансувати рівень розораності для забезпечення стійкого розвитку сільського господарства та збереження природних ресурсів. Прослідковується тенденція до збільшення питомої ваги посівної площі у 2020 р. у складі земель, які обробляються сільськими господарствами.

В Івано-Франківській області у 2020 р. сільськогосподарську продукцію виробляло 479 сільськогосподарських підприємств, що на 56 менше ніж у 2005 р. В області є 6 районів, які діляться на відповідні територіальні громади. Найменша кількість сільськогосподарських підприємств зосереджена в Косівському та Надвірнянському районі, 29 та 27 відповідно. Площа угідь цих підприємств становить 0,57 % та 12,67 % площі району, що зумовлено розташуванням і розвитком туристично-рекреаційної сфери послуг. Найбільша кількість агропідприємств розташована в Івано-Франківському районі – 355, площа земельних угідь сільськогосподарських підприємств становить 73,5 тис. га, а це 18,98 % усієї площі району, що зумовлено перевагою населення міського типу.

Сільськогосподарські підприємства регіону за останні 15 років значно збільшили площі посіву технічних культур: у 2020 р. вони становили 88 тис. га, що на 75,7 тис. га більше ніж у 2015 р. Головною причиною цих змін є висока прибутковість від їх виробництва, але проблемою є виснаження ґрунту та зменшення його родючості після збору врожаю, які забирають значну кількість поживних речовин. За 2005-2020 рр. відбувалося зростання обсягів виробництва культур у сільськогосподарських підприємствах регіону за винятком цукрового буряка та овочевих культур; за часткою посівних площ та обсягами виробництва серед всієї структури сільськогосподарських культур перше місце займають зернові та зернобобові культури. Тенденція щодо збільшення об'ємів їх виробництва від 105,6 тис. т у 2005 р. до 533,9 тис. т у 2020 р. вказує на високу ефективність їх вирощування та зацікавленість у ній підприємців.

Показники економічної ефективності використання земельних угідь у сільськогосподарських підприємствах регіону 2005-2020 рр. мають позитивну динаміку. Обсяг валової продукції сільського господарства становив 5730,5 млн грн, що на 3269,7 млн грн більше ніж у 2010 р. Варто зауважити, що галузь рослинництва становить 46,5% всього обсягу виробництва і зміни в її обсягах теж мають тенденцію до збільшення на 840 млн грн. Сільськогосподарські підприємства збільшили свій середній обсяг виробництва культур за десять років майже вдвічі, і у 2020 р. він становив 319,6 тис. грн. Критерієм ефективного

землекористування є середній обсяг сільськогосподарської продукції, що виробляється на одну особу. З 2010 р. до 2020 р. значення даного показника зросло і вказує на те, що сільське господарство виробляє більше продукції з меншим обсягом ресурсів і праці, що є позитивним для економіки та сталого розвитку.

Одним з основних показників економічної ефективності в сільському господарстві є урожайність. Сільськогосподарські підприємства Івано-Франківської області за 2005-2020 рр. збільшили врожайність своїх культур, за винятком овочевих, що дає зрозуміти про успішність заходів, що були вжиті з метою підвищення врожайності культур.

Рівень рентабельності виробництва продукції рослинництва в сільськогосподарських підприємствах зазнав динамічних змін. Так, рентабельність виробництва зернових у 2015 р. становила 32,4%, проте з 2018 р. до 2019 р. різко зменшилася, 2020 р. характеризується збільшенням рентабельності; вирощування буряка з 2010 р. до 2015 р. мало тенденцію до збільшення, відповідно рентабельність також збільшилася, проте з 2015 р. до 2020 р. набувала від'ємних значень, що дає зрозуміти про малу ефективність вирощування буряка; виробництво соняшника у 2010 р. мало найвищий рівень рентабельності. Варто зазначити, що порівняно з 2010 р. у 2019 р. рентабельність соняшника демонструє низхідну тенденцію і стала збитковою, проте у 2020 р. є тенденція до збільшення і прибутковості з показником 9%; рентабельність виробництва картоплі теж не є стабільною і у 2018 р. є збитковою, але у 2019 р. відбувається різка зміна, а у 2020 р. становить – 44,3%; найбільш рентабельним стало вирощування плодівих і ягідних культур і у 2020 р. становило 101,9%.

Підприємства сільського господарства, які одержували в результаті своєї діяльності прибуток у 2020 р., становлять 82,3 %, що на 7,9 % більше 2010 р., а збиткових підприємств 17,7 %. Можемо стверджувати про високий рівень ефективності використання земельних ресурсів, які в результаті обробки й виробництва дають прибутки великій частині сільськогосподарських підприємств.

Оцінювання економічної ефективності використання земельних ресурсів за методом SWOT-аналізу засвідчує, що головними причинами, які перешкоджають економічно-ефективному землекористуванню, є: маркетингова політика, автоматизація, технічне забезпечення, відновлення родючості, економіко-екологічне співвідношення, антропогенний вплив. Основними можливостями сільськогосподарських підприємств у використанні земельних ресурсів є: кваліфікація персоналу, прибутковість, нові ринки збуту, інвестування, сучасні технології, родючість.

Проаналізувавши матеріально-речовий складник інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві “Поточище” за 2005-2020 рр., встановлено: рівень землезабезпеченості досліджуваного підприємства у 2020 р. становить 43,8 га/пр., що на 1,3 га/пр. менше ніж у 2005 р.; з розрахунку виробничих витрат на 1 га сільськогосподарських угідь, найбільше досліджуваним підприємством витрачалось у 2018 р. – 21,7 тис. грн; у 2020 р. на 1 га ріллі в рослинництві підприємства припадало 15,4 тис. грн виробничих витрат, що на 1,6 тис. грн більше ніж у 2005 р.; найбільш витратною культурою у вирощуванні є цукровий буряк, менш інтенсивно вкладаються грошові кошти у вирощування соняшника, ріпака й пшениці. Загалом інтенсивність використання земельних ресурсів сільськогосподарським підприємством “Поточище” має тенденцію до збільшення в часі.

Результативний складник інтенсифікації використання земельних ресурсів у досліджуваному сільськогосподарському підприємстві відображає зміни в показнику врожайності. Найбільшого значення показника врожайності досягнуто у випадку вирощування цукрового буряка, і у 2020 р. він становив 60,1 ц/га, а найменшого – у випадку вирощування ріпака – 15,8 ц/га. За аналізований період виробництво приросту живої маси ВРХ з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь зросло у 13,4 раза, виробництво молока на 100 га угідь сягнуло 486,0 ц у 2020 р.; виробництво свинини на 100 га ріллі за 15 років зросло у 4,21 раза, отож інтенсифікація на підприємстві була результативною.

Проаналізувавши показники коефіцієнта окупності всіх виробничих витрат за валовою, товарною, чистою продукцією та прибутком встановлено, що вище наведений показник за валовою продукцією має найвище значення у 2020 р. – 1,314, і це означає, що на кожен витрачений гривню було отримано 1,3 грн валової продукції. Як результат, виробництво є ефективним і здатним до розвитку. Найменше значення показника спостерігається у 2015 р. – 0,869, що може свідчити про проблеми з використанням виробничих ресурсів і недосягнення планових показників виробництва. Коефіцієнт окупності всіх виробничих витрат за товарною продукцією теж протягом аналізованого періоду має тенденцію до збільшення, і у 2020 р. становив 1,492, що на 16,3 % більше ніж у 2005 р.; відбувалося збільшення коефіцієнта окупності всіх виробничих витрат за прибутком, у 2020 р. збільшився на 94,1 %; коефіцієнт окупності всіх виробничих витрат за чистою продукцією у 2020 р. скоротився і становив 0,805.

Рівень рентабельності виробництва в сільськогосподарському підприємстві “Поточище”, у тому числі рослинництва, має позитивну тенденцію за аналізований період, адже не відбувалося збиткових результатів діяльності. Найвищий рівень рентабельності спостерігається у 2015 р., після чого йде спад показника, і у 2020 р. він на 1 % більше ніж у 2005 р, але у 0,3 раза менше ніж у 2015 р.

РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ

3.1. Прогнозування виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах регіону

Забезпечення стабільного функціонування сільськогосподарських підприємств є важливою проблемою, і належне інформаційне забезпечення відіграє ключову роль у цьому процесі. В умовах конкурентного середовища важливо мати доступ до точної та актуальної інформації для прийняття обґрунтованих рішень. Застосування моделювання та прогнозування розвитку сільськогосподарських підприємств є ефективним інструментом для покращення прийняття рішень у сільському господарстві. Моделювання дозволяє враховувати різні фактори, такі як: врожайність, площі використовуваних земельних ресурсів, ціни на сировину, витрати та інше - для прогнозування результатів діяльності сільськогосподарських підприємств на перспективу.

Використання відповідних програм, які включають новітні інформаційні технології, дозволяє одержувати більш точні та швидкі прогнози. Такі програми забезпечують створення моделі сільського господарства, враховуючи різні змінні та параметри, і проводять прогнози на основі цих моделей. Це дозволяє фермерам та аграрним організаціям одержати інформацію про очікувані результати та ризики і вжити відповідних заходів для забезпечення стабільного функціонування своїх господарств. Такий підхід до прогнозування розвитку сільськогосподарських підприємств допомагає зробити кращі рішення щодо використання ресурсів, управління ризиками та планування діяльності, що забезпечує стійкість та ефективність виробництва.

Визначення показників виробництва продукції сільського господарства на середню перспективу є важливим кроком у плануванні та розвитку підприємств. Це дозволяє встановити цілі та напрямки розвитку, а також визначити потреби в

ресурсах та інвестиціях. Мета прогнозування виробництва продукції сільського господарства полягає в передбаченні майбутніх обсягів, якості та характеристик виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами із виявленням і мінімізацією можливих майбутніх ризиків [119, с. 296]. Здійснення імітаційного моделювання для визначення параметрів майбутнього розвитку сільськогосподарських підприємств на перспективу до 2030 року є цілком обґрунтованою стратегією, адже дозволяє провести аналіз і прогнозування різних сценаріїв розвитку та оцінити вплив різних факторів на результати.

Методологія системної динаміки та використання STELLA мають значний потенціал у сфері економічного моделювання та прогнозування. STELLA є програмним забезпеченням, спеціально розробленим для моделювання та симуляції системної динаміки. Воно надає інтерфейс та інструменти для створення, візуалізації та аналізу моделей системної динаміки. STELLA дозволяє використовувати графічний підхід до побудови моделей, що полегшує їх розуміння та використання. Моделі, які базуються на динаміці систем і використовують програму STELLA, активно застосовуються в США та в країнах Європи, адже системна динаміка здобула значну популярність і широке використання в галузі економіки.

Прогнозування результативності виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах в Івано-Франківській області було здійснено за допомогою комп'ютерної програми STELLA, яка є розробкою американської фірми HPS (High Performance Systems).

Статистичне програмне забезпечення Statistica, яке надає інструменти для аналізу та прогнозування даних, застосовано для прогнозування виробництва сільськогосподарської продукції. Використання опції “Import selected sheet to a Spreadsheet” (Імпорт вибраного аркуша в електронну таблицю) дозволило вставити аркуш з даними до статистичної програми Statistica (рис. 3.1).

Statistica - [Прогнозування - Лист1]

File Edit View Insert Format Statistics Data Mining Graphs Tools Data Workbook

	PRODUCT	AREA	ENTERPRISES	FERTILIZATIO	CROP CAPACITY
2000	1037	376,5	304	30	559,4
2001	921,4	389,8	450	35	559,3
2002	846,1	362,7	570	22	516,2
2003	771,8	318,7	776	30	547,9
2004	985,5	326,8	860	42	548,5
2005	1095,3	320,9	805	40	539,7
2006	1380,6	305	782	56	567,9
2007	1770	295	770	72	572
2008	2103,5	316,4	785	85	595,9
2009	2292,1	320,8	775	82	620,9
2010	2460,8	319,4	767	78	561,6
2011	3744,9	334,1	774	97	643,8
2012	4314,3	357,8	673	103	771,7
2013	4570	363,6	671	128	729,3
2014	5351,4	376,1	659	127	957,8
2015	4565,8	365	657	114	960,3
2016	4789	371,4	759	135	1087,7
2017	5311,1	383,4	714	133	1212,8
2018	5489,5	380,9	848	153	1100,4
2019	5148,5	371,4	800	142	1088,4
2020	5730,5	378,2	749	167	1053

Рис. 3.1. Вставлений аркуш з даними до статистичної програми Statistica*

* Джерело: розроблено автором.

Опція імпорту даних з електронної таблиці дозволяє програмі правильно зчитувати та інтерпретувати дані з аркуша, забезпечуючи точність і достовірність аналізу. Система імпорту зазвичай надає додаткові можливості, такі як: вибір формату даних, специфікацію роздільників, визначення типів даних та інші параметри. Це допомагає уникнути проблем з уведенням неправильних даних, дублюванням або втратою інформації під час імпорту. Перед імпортом слід

перевірити правильність форматування та організації даних на аркуші, щоб гарантувати, що вони будуть коректно інтерпретовані програмою під час імпорту.

Після того, як указані елементи “Get variable names from first row” та “Get case names from first column”, таблиця з даними відкриється в статистичній програмі. Це означає, що програма автоматично використає перший рядок таблиці для отримання назв змінних і перший стовпець для одержання назв випадків. Потім у програмі Statistica для застосування моделей регресії вибираємо опцію “Advanced Models”, яка надає доступ до різних моделей, включаючи модель загальної регресії. Після вибору “Advanced Models” знаходимо конкретну опцію “General Regression Models” для налаштування та використання моделі регресії на основі наших даних (рис. 3.2). Модель загальної регресії дозволяє аналізувати взаємозв'язок між залежною змінною й однією або декількома незалежними змінними, дозволяє визначити, як зміна незалежної змінної впливає на залежну змінну та якою мірою.

Таблиця з даними в розділі “Advanced Models” слугує простором стану для аналізу поведінки об'єкта. Записані в таблицю дані включають різні змінні, параметри та спостереження, які дозволяють описати поведінку об'єкта в різних умовах. Графіки станів забезпечують візуалізацію цього простору стану та дискретні поведінки об'єктів будь-якої складності. За допомогою графіків можна відображати залежності між змінними, спостерігати тренди та виявляти закономірності в поведінці об'єкта.

Наступним кроком у програмі Statistica є вибір “Polynomial regression” (поліноміальної регресії) з позначенням змінних, де залежна змінна – PRODUCT (продукція сільського господарства), величина, яка прогнозуватиметься або пояснюватиметься за допомогою незалежних змінних; незалежні змінні – AREA (посівна площа культур сільськогосподарських), ENTERPRISES (чисельність сільськогосподарських підприємств), FERTILIZATION (внесення мінеральних добрив на 1 гектар посівних площ) та CROP CAPACITY (урожайність культур сільськогосподарських). Це всі фактори, які вважаємо важливими для пояснення залежної змінної (рис. 3.3).

Statistica - [Прогнозування - Лист1]

File Edit View Insert Format Statistics Data Mining Graphs Tools Data Workbook Window Help

Resume... Ctrl+R

- Basic Statistics/Tables
- Multiple Regression
- ANOVA
- Nonparametrics
- Distribution Fitting
- Distributions & Simulation
- Advanced Linear/Nonlinear Models**
 - General Linear Models
 - Generalized Linear/Nonlinear Models
 - Stepwise Model Builder
 - General Regression Models**
 - General Partial Least Squares Models
 - NIPALS Algorithm (PCA/PLS)
 - Variance Components
 - Survival Analysis
 - Cox Proportional Hazards Models
 - Nonlinear Estimation
 - Fixed Nonlinear Regression
 - Log-Linear Analysis of Frequency Tables
 - Time Series/Forecasting
 - Structural Equation Modeling
- Multivariate Exploratory Techniques
- Industrial Statistics & Six Sigma
- Power Analysis
- Automated Neural Networks
- PLS, PCA, Multivariate/Batch SPC
- Variance Estimation and Precision
- Statistics of Block Data
- Statistica Visual Basic
- Batch (ByGroup) Analysis
- Probability Calculator

	PRODUCT	AF	ROP CAPACITY		
2000	1037		559,4		
2001	921,4		559,3		
2002	846,1		516,2		
2003	771,8		547,9		
2004	985,5				
2005	1095,3				
2006	1380,6				
2007	1770				
2008	2103,5				
2009	2292,1				
2010	2460,8				
2011	3744,9				
2012	4314,3				
2013	4570				
2014	5351,4				
2015	4565,8	303	637	114	
2016	4789	371,4	759	135	
2017	5311,1	383,4	714	133	
2018	5489,5	380,9	848	153	1100,4
2019	5148,5	371,4	800	142	1088,4
2020	5730,5	378,2	749	167	1053

**Рис. 3.2. Вибір опцій “Advanced Models”
і “General Regression Models” у програмі Statistica***

*Джерело: розроблено автором.

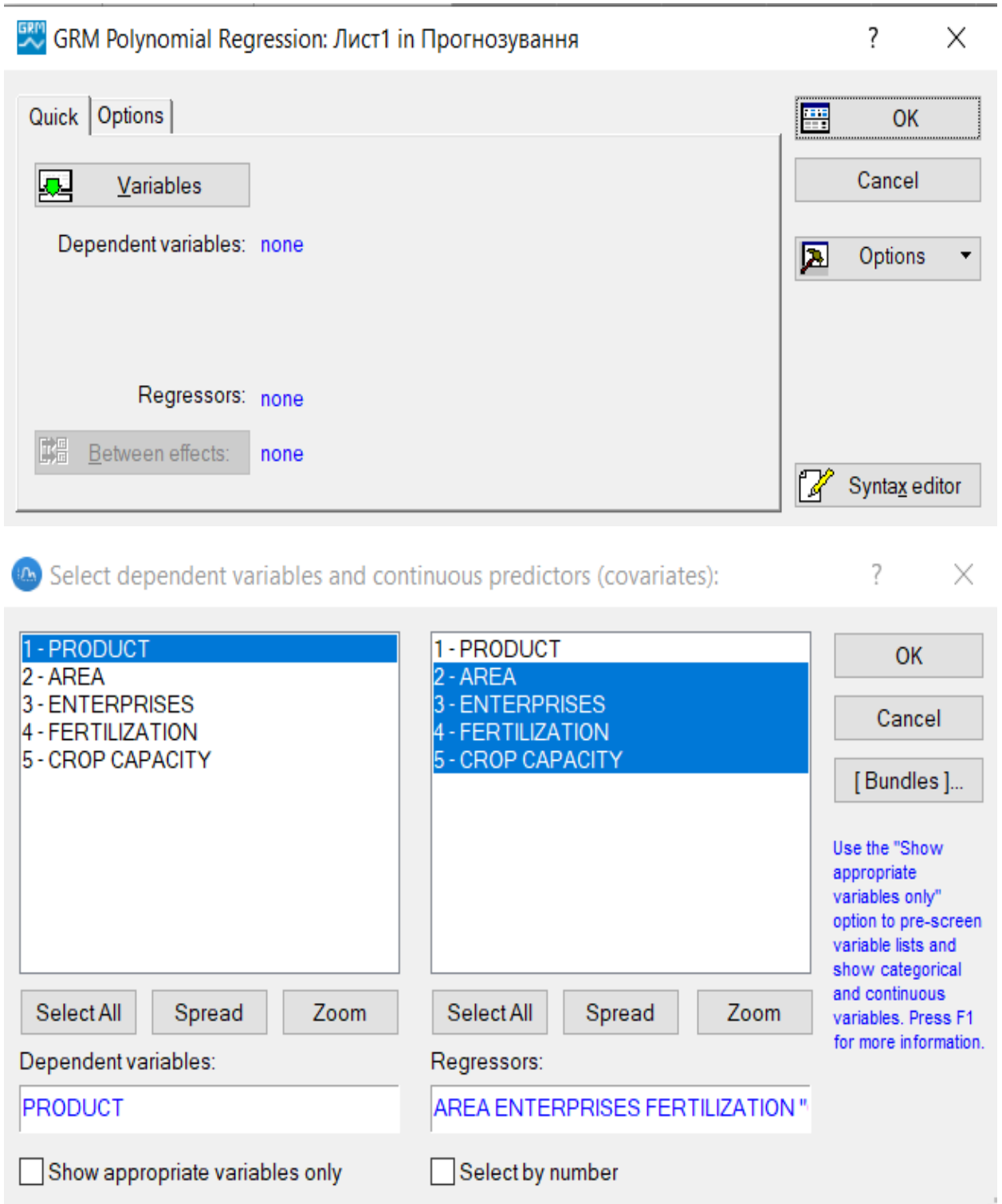
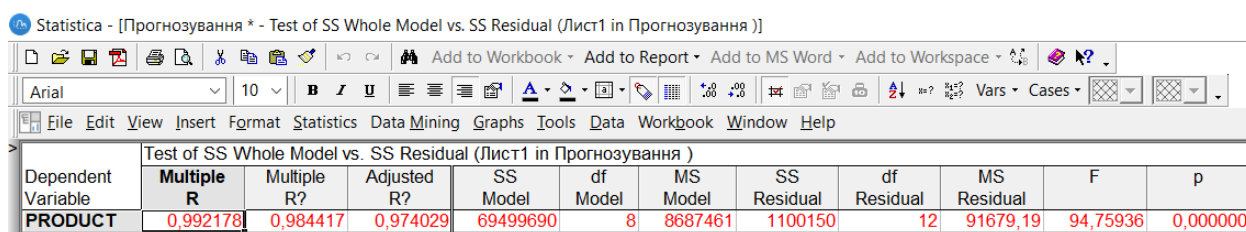

Рис. 3.3. Вибір у програмі Statistica “Polynomial regression” з позначенням залежної змінної PRODUCT і незалежних змінних AREA, ENTERPRISES, FERTILIZATION і CROP CAPACITY*

*Джерело: розроблено автором.

У програмі Statistica випадаюче вікно “All effects” відображає результати аналізу, включаючи впливи всіх змінних на залежну змінну в поліноміальній регресії. Це вікно надає наочну інформацію про значущість та величину впливу кожної змінної на модель.

Отримавши результати регресійного аналізу для залежної змінної "PRODUCT" (продукція сільського господарства), спостерігаємо майже нульові значення P (рис. 3.4).

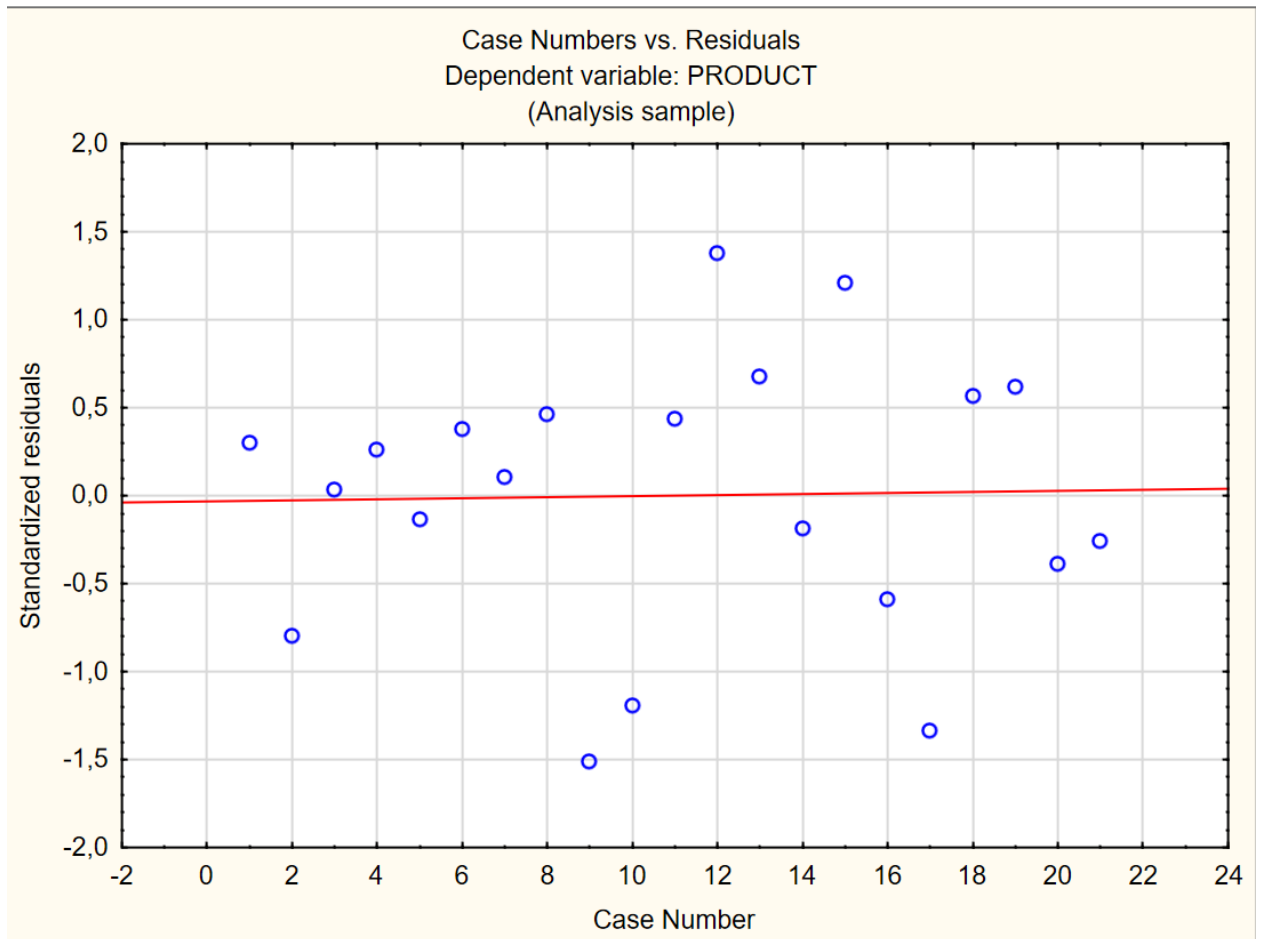
Test of SS Whole Model vs. SS Residual (Лист1 in Прогнозування)											
Dependent Variable	Multiple R	Multiple R ²	Adjusted R ²	SS Model	df Model	MS Model	SS Residual	df Residual	MS Residual	F	p
PRODUCT	0,992178	0,984417	0,974029	69499690	8	8687461	1100150	12	91679,19	94,75936	0,000000

Рис. 3.4. Результати регресійного аналізу для залежної змінної “PRODUCT” у програмі Statistica*

*Джерело: розроблено автором.

Оцінивши показник *Beta*, визначено, що максимальний вплив на збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції (PRODUCT) здійснює така змінна як посівна площа (AREA), другою змінною за значущістю впливу є внесення мінеральних добрив на 1 гектар посівних площ (FERTILIZATION), третьою – чисельність сільськогосподарських підприємств (ENTERPRISES), найменший вплив здійснюється від урожайності культур сільськогосподарських (CROP CAPACITY).

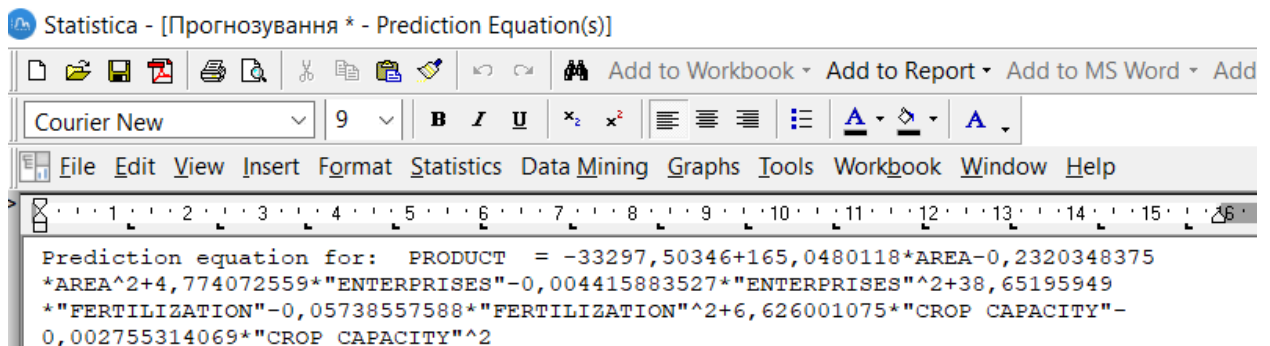
Проаналізувавши залишки для результативної змінної, виявлено відсутність значень за межами $\pm 3\sigma$ (рис. 3.5), що свідчить про наявність нормального розподілу випадкової величини.

**Рис. 3.5. Розміщення стандартизованих залишків
для залежної змінної “PRODUCT”***

*Джерело: розроблено автором.

Сформоване статистичним програмним забезпеченням Statistica рівняння регресії для прогнозу має наступний вигляд (рис. 3.6.).

**Рис. 3.6. Рівняння регресії для прогнозу, сформоване
в програмі Statistica***

*Джерело: розроблено автором.

Для подальшого вставлення рівняння до програми STELLA було замінено наступні елементи: коми на крапки (оскільки програма STELLA вимагає використання крапок як десяткового роздільника), видалено лапки поруч з назвами усіх змінних (необхідно згідно з синтаксичними правилами програми STELLA, яка не дозволяє використання лапок для назв змінних). Після внесених змін рівняння має такий вигляд:

Prediction equation for: PRODUCT = -33297.50346 +165.0480118*AREA-0.2320348375*AREA^2+4.774072559*ENTERPRISES-0.004415883527*ENTERPRISES^2+38.65195949*FERTILIZATION-0.05738557588*FERTILIZATION^2+6.626001075*CROP CAPACITY-0.002755314069*CROP CAPACITY^2

Далі вище наведене рівняння було імпортоване до елемента INFLOWS PRODUCTION в програмі STELLA.

Перейшовши працювати до програми STELLA, продовжуємо роботу з попередніми факторними ознаками, які володіють достатнім рівнем статистичної достовірності з визначеним порогом істотності $p \leq 0,05$ (означає, що лише ті фактори, які демонструють статистично значущий вплив на результат, враховуються в аналітичній моделі).

Графічна функція “Graphical Function” є корисним інструментом у програмі STELLA для візуалізації залежностей між змінними та аналізу динаміки системи. Елементи “Graph Pad” і “Table Pad” у програмі STELLA є корисними інструментами для візуалізації та представлення результатів прогнозу в графічному й табличному вигляді відповідно. Використання графічного елемента “Graph Pad” і табличного елемента “Table Pad” дозволяє наочно представити та порівняти результати прогнозу, що допомагає зрозуміти залежності та тренди в системі, оцінити точність прогнозу й зробити висновки щодо ефективності моделі. Опис загальних принципів побудови й використання інтерфейсу програми STELLA наведено в праці Козака І. І. та Парпана В. І. [120, с. 97].

Включення даних з 2000 р. у модель дозволяє врахувати довготривалі зміни й тренди в досліджуваному явищі або системі. Використання інформації з 2020 р.

для верифікації моделі дає можливість порівняти прогнозовані результати з реальними даними й оцінити точність і достовірність моделі. Після верифікації моделі здійснено прогноз імовірних змін, аналізованих показників до 2030 р.

Блок-схема моделі відображена на рис. 3.7. Зв'язки між змінними оформлені як графічні функції в мові STELLA, перевагами використання яких є можливість зручно змінювати вигляд функцій безпосередньо на екрані комп'ютера за допомогою курсора мишки, що надає гнучкість і швидкість внесення змін у модель.

Завдяки інтерактивному інтерфейсу можна змінювати форму функцій, перетягуючи точки на графіку, змінюючи параметри або застосовуючи інші оператори або функції. Цей інтерактивний підхід спрощує процес експериментування з різними гіпотезами, параметрами чи функціями, дозволяючи швидко налаштовувати та оцінювати модель. Можете візуально спостерігати зміни в реальному часі й робити корекції за необхідністю.

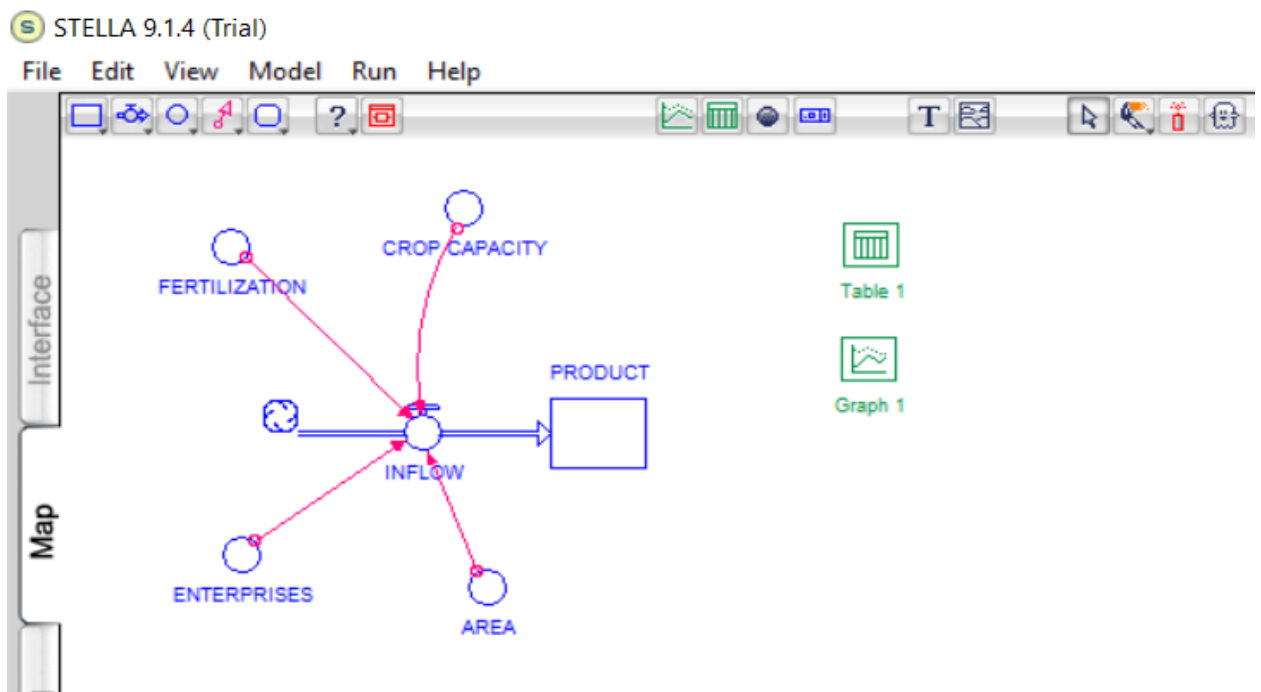

Рис. 3.7. Інтерфейс створеної моделі в програмі STELLA*

*Джерело: розроблено автором.

Створений у моделі прямокутник PRODUCTION у вигляді запасу (Stock) для сільськогосподарської продукції (млн грн) поповнюється потоком (INFLOW) із стрілкою зворотного зв'язку. На PRODUCT через INFLOW впливають 4 конвертори: AREA, FERTILIZATION, ENTERPRISES, CROP CAPACITY. Праворуч розташовано елемент графіка (Graph Pad), а також табличний елемент (Tabel Pad).

Надалі реалізуються наступні етапи, які є ключовими для проведення оцінки. У програмі STELLA створення моделі системи відбувається на двох рівнях - візуальному й математичному. На візуальному рівні користувач створює модель, розташовуючи графічні елементи, такі як: блоки, стрілки, запаси та потоки - і встановлюючи зв'язки між ними. Це дозволяє візуально представити структуру системи та зв'язки між її компонентами. На математичному рівні програма STELLA автоматично створює математичні рівняння, що описують зв'язки між змінними в моделі. Вона генерує рівняння на основі конструкції моделі, використовуючи математичні принципи системної динаміки та різних математичних операторів. На математичному рівні моделі системної динаміки є системами кінцево-різницевого рівнянь, які узгоджуються на основі чисельного алгоритму інтегрування (за схемою Ейлера або РунгеКутта) з постійним DT кроком [121, с. 5] (рис. 3.8)

Графічна побудова елементів у структурі моделі дозволяє автоматично створювати систему кінцево-різницевого рівнянь, які описують поведінку досліджуваного об'єкта. Після побудови моделі в STELLA програма автоматично перетворює графічну структуру моделі на систему кінцево-різницевого рівнянь. Це відбувається шляхом зіставлення графічних елементів із відповідними математичними операторами та зв'язками. Під час побудови моделі, коли користувач розташовує графічні елементи, вказує параметри та встановлює зв'язки між ними, програма збирає інформацію про структуру моделі та значення параметрів. За допомогою цієї інформації програма автоматично створює систему кінцево-різницевого рівнянь, яка описує поведінку моделі.

Run Specs

Length of simulation:

From:

To:

DT: 1/

DT as fraction

Pause interval:

Unit of time:

Hours

Days

Weeks

Months

Quarters

Years

Other

Run Mode:

Normal

Cycle-time

Interaction Mode:

Normal

Flight Sim

Integration Method:

Euler's Method

Runge-Kutta 2

Runge-Kutta 4

Sim Speed:

real secs = 1 unit time

Min run length: 3 secs

Analyze Mode: stores run results in memory (0.0 MB required)

Рис. 3.8. Встановлення параметрів імітації за методом Ейлера*

*Джерело: розроблено автором.

Такий автоматичний процес генерації рівнянь дозволяє зосередитися на побудові структури моделі та встановленні зв'язків між елементами, а не на написанні математичних рівнянь вручну. Він спрощує процес моделювання й дозволяє швидко створювати та змінювати моделі, що описують поведінку досліджуваного об'єкта. Фрагмент коду моделі запропоновано на рис. 3.9.

Верифікація моделі полягала на порівнянні реальних даних 2019 р. із даними, прогнозованими в моделі для 2019 р. Бачимо, що модель на 97 % влучила в реальні дані 2019 р. У 2019 р. реальні дані для змінної PRODUCT становили 5148,5 млн грн, для AREA – 371,4 тис. га, для ENTERPRISES – 800

сільськогосподарських підприємств, для FERTILIZATION – 142 кг мінеральних добрив на 1 га посівних площ, для CROP CAPACITY – 1088,4 ц на 1 га.

```

STELLA 9.1.4 (Trial)
File Edit View Equation Run Help

 PRODUCT(t) = PRODUCT(t - dt) + (INFLOW) * dt
INIT PRODUCT = 1037
INFLOWS:
  INFLOW =
    -33297.50346+165.0480118*AREA-0.2320348375*AREA^2+4.774072559*ENTERPRISES-
    0.004415883527*ENTERPRISES^2+38.65195949*FERTILIZATION-0.05738557588*FERTI
    LIZATION^2+6.626001075*CROPCAPACITY-0.002755314069*CROPCAPACITY^2
  
```

Рис. 3.9. Фрагмент автоматично створюваного коду в програмі STELLA для прямокутника Stock площі (AREA) із вхідним потоком INFLOW*

*Джерело: розроблено автором.

На рис. 3.10. відображено графічно модель результатів програмного прогнозування, яка показала, що у 2019 р. змінна PRODUCT – 5493,8 млн грн, AREA – 373,22 тис. га, ENTERPRISES – 752 сільськогосподарських підприємств, FERTILIZATION – 159,9 кг мінеральних добрив на 1 га посівних площ, CROP CAPACITY – 1046,61 ц на 1 га. Для зручності під час створення діаграми (графіка) моделі результатів за 2000–2030 рр, кожна лінія на графіку має свій відповідний номер та колір.

Ліворуч на рисунку 3.10. зображено шкалу можливих змін для кожного з аналізованих показників окремо: для PRODUCT (1) – від 0 до 11000 млн гривень (у цінах 2016 р.), для AREA (2) – від 0 до 385 тис. га, для ENTERPRISES (3) – від 0 до 1000 підприємств, для FERTILIZATION (4) – від 0 до 300 кг добрив на 1 га посівних площ, для CROP CAPACITY (5) – від 0 до 1450 ц на 1 га.

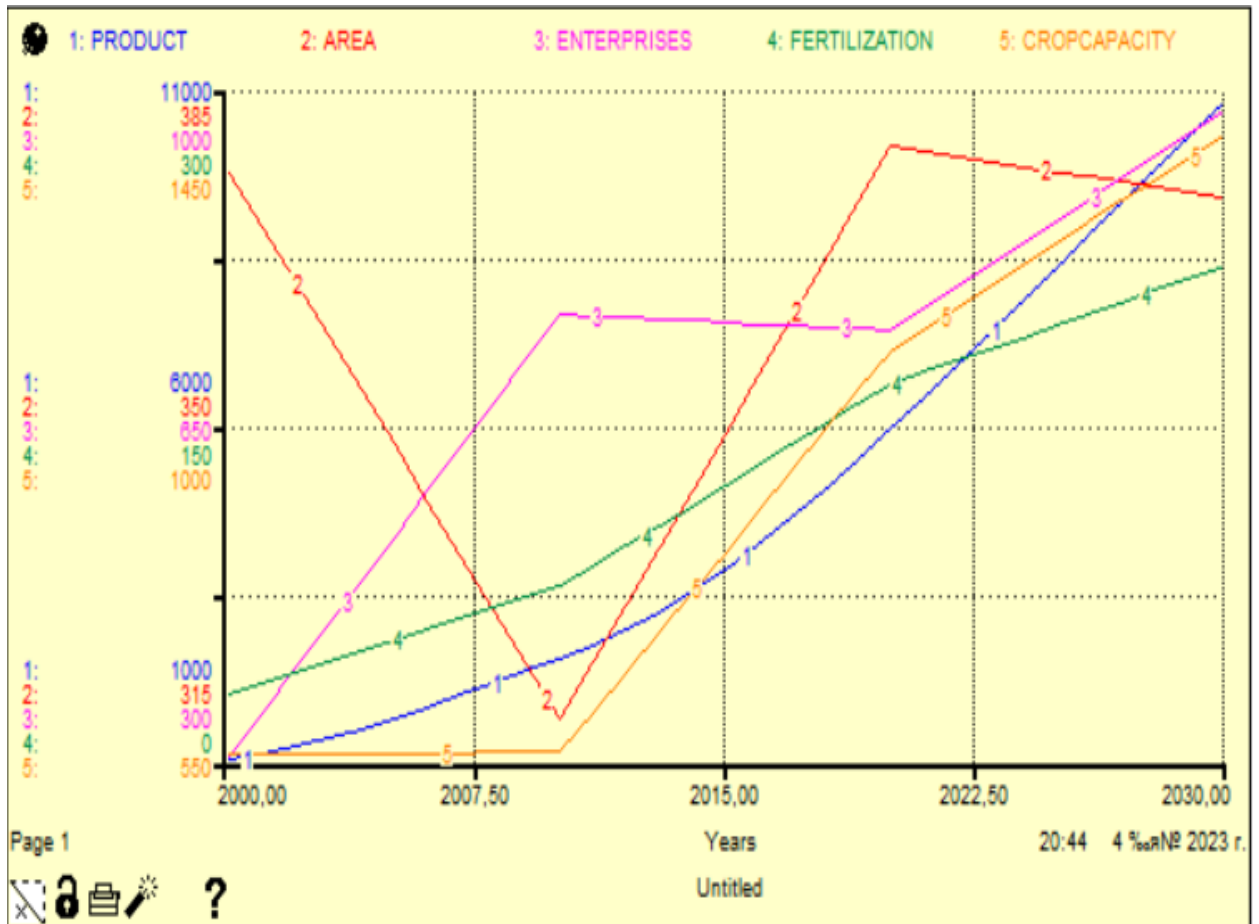

Рис. 3.10. Графічне відображення результатів прогнозування в програмі STELLA*

1. Виробництво валової продукції сільського господарства підприємствами PRODUCT
2. Посівна площа культур сільськогосподарських AREA
3. Чисельність сільськогосподарських підприємств ENTERPRISES
4. Внесення мінеральних добрив на 1 гектар посівних площ FERTILIZATION
5. Урожайність культур сільськогосподарських CROP CAPACITY

*Джерело: розроблено автором.

Цифрові дані прогнозу модельного ряду кожного аналізованого показника за минулі періоди в табличній формі наведено на рис. 3.11. У програмі STELLA табличні розряди відділяються двома знаками після коми, а також спеціальним знаком розподілу тисячних величин.

STELLA 9.1.4 (Trial)

File Edit View Model Run Help

20:44 04.05.2023 Table 1 (Untitled Table)

Years	PRODUCT	AREA	ENTERPRISE	FERTILIZATIO	CROPCAPAC
2000	1†037,00	376,50	304,00	30,00	559,40
2001	1†112,77	370,79	350,30	34,80	559,62
2002	1†212,81	365,08	396,60	39,80	559,84
2003	1†334,19	359,37	442,90	44,40	560,06
2004	1†473,96	353,66	489,20	49,20	560,28
2005	1†629,20	347,95	535,50	54,00	560,50
2006	1†796,96	342,24	581,80	58,80	560,72
2007	1†974,31	336,53	628,10	63,60	560,94
2008	2†158,31	330,82	674,40	68,40	561,16
2009	2†346,03	325,11	720,70	73,20	561,38
2010	2†534,53	319,40	767,00	78,00	561,60
2011	2†720,87	325,38	765,30	87,10	615,49
2012	2†950,69	331,36	763,60	96,20	669,38
2013	3†220,62	337,34	761,90	105,30	723,27
2014	3†527,29	343,32	760,20	114,40	777,16
2015	3†867,34	349,30	758,50	123,50	831,05
2016	4†237,38	355,28	756,80	132,60	884,94
2017	4†634,05	361,26	755,10	141,70	938,83
2018	5†053,98	367,24	753,40	150,80	992,72
2019	5†493,80	373,22	751,70	159,90	1†046,61

Рис. 3.11. Цифрові дані прогнозу за минулі періоди 2000-2019 рр.*

*Джерело: розроблено автором.

Як бачимо (рис. 3.12), модель, сформована програмою STELLA, прогнозує, що до 2030 р. за сталого скорочення посівної площі (AREA) на рівні 374 га та за умов зростання чисельності сільськогосподарських підприємств (ENTERPRISES) до 976, за умови збільшення обсягів внесення мінеральних добрив на 1 га посівних площ (FERTILIZATION) до 221 кг, а також за умови зростання врожайності культур сільськогосподарських (CROP CAPACITY) до рівня 1389 ц на 1 га в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області

можуть спостерігатися позитивні зміни у виробництві, результатом яких є збільшення обсягів продукції сільського господарства за можливості досягнення рівня 10793 млн грн.

STELLA 9.1.4 (Trial)

File Edit View Model Run Help

20:44 04.05.2023 Table 1 (Untitled Table)

Years	PRODUCT	AREA	ENTERPRISE	FERTILIZATIO	CROPCAPAC
2020	5†950,13	379,20	750,00	169,00	1†100,50
2021	6†419,62	378,68	772,60	174,20	1†129,35
2022	6†895,03	378,16	795,20	179,40	1†158,20
2023	7†375,37	377,64	817,80	184,60	1†187,05
2024	7†859,67	377,12	840,40	189,80	1†215,90
2025	8†346,93	376,60	863,00	195,00	1†244,75
2026	8†836,18	376,08	885,60	200,20	1†273,60
2027	9†326,41	375,56	908,20	205,40	1†302,45
2028	9†816,65	375,04	930,80	210,60	1†331,30
2029	10†305,92	374,52	953,40	215,80	1†360,15
Final	10†793,21	374,00	976,00	221,00	1†389,00

Рис. 3.12. Відображення результатів прогнозування від 2020 до 2030 року в програмі STELLA*

* Джерело: розроблено автором.

У результаті використання програми STELLA одержано інформацію, яка дозволяє моделювати та аналізувати складні системи, що характерні для галузі сільського господарства. Одержані результати допомагають зрозуміти взаємозв'язки, динаміку та причинно-наслідкові зв'язки в цих системах. Результати прогнозу надають можливість передбачати майбутні тренди, поведінку та вплив різних факторів на систему. Це допомагає розробляти

стратегії, планувати рішення та виробляти довгострокові сценарії для розвитку сільського господарства в підприємствах. Робота з програмою STELLA та аналіз результатів досліджень розширює розуміння системної динаміки та навички моделювання, що сприяє розвитку аналітичних навичок, здатності до системного мислення та вміння прогнозувати.

Використання інтегрованих у програму STELLA типових складових (Stock, Flow, Converter, Action Connector) забезпечує можливість точної і швидкої побудови власних економічних моделей. Ось такі переваги надають ці типові складові для сільського господарства: Stock представляє кількісну змінну, таку як площа землі або кількість запасів добрив, що дозволяє відстежувати накопичення або споживання ресурсів у системі сільського господарства; Flow представляє рух або потік ресурсів чи інформації між різними складовими системи та дозволяє врахувати динаміку перетоку ресурсів та їх взаємодію з іншими складовими; Converter використовується для моделювання процесів перетворення одного ресурсу на інший; Action Connector застосовують для моделювання впливу дій або рішень на систему, дозволяє аналізувати результати різних сценаріїв і визначати оптимальні рішення.

У результаті проведення наших досліджень виявлено, що головним результативним показником господарської діяльності для сільськогосподарських підприємств Івано-Франківської області є виробництво валової продукції. У процесі прогнозування даного показника розроблено оригінальну модель у програмі STELLA, де відповідний параметр (PRODUCT) показує постійне збільшення до 2030 р.

На виробництво продукції сільськогосподарськими підприємствами нашого регіону в основному впливають такі фактори, як: посівна площа культур, кількість сільськогосподарських підприємств, внесення мінеральних добрив на 1 га землі та урожайність. За допомогою програми STELLA визначено вплив даних факторів на формування показника виробництва продукції.

Опрацьовані за допомогою програми STELLA прогностичні зміни валової продукції сільського господарства можуть бути добрим підґрунтям для

планування виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного сектору економіки регіону. Ось які переваги цього підходу:

- ефективного розподілення ресурсів: прогнозування змін валової продукції дозволяє заздалегідь розрахувати потреби в ресурсах, таких як: земля, добрива, насіння та працівники, - що допомагає планувати оптимальне використання ресурсів та уникати надмірного або недостатнього їх застосування;

- визначення потенціалу розвитку: прогнозування дозволяє оцінити потенційний ріст валової продукції сільського господарства в регіоні, що може служити основою для розроблення стратегій розвитку аграрного сектору, визначення пріоритетних напрямків і виробничих цілей;

- підвищення конкурентоспроможності: аналіз прогнозних змін допомагає ідентифікувати сильні та слабкі сторони регіонального аграрного сектору, що забезпечує прийняття рішень щодо підвищення конкурентоспроможності, наприклад, шляхом впровадження нових технологій, покращення логістики чи розвитку маркетингових стратегій;

- планування інвестицій: прогнозування дозволяє оцінити потреби в інвестиціях для розвитку сільського господарства та аграрного сектору, що допомагає залучати необхідні ресурси для розвитку аграрного сектору.

Загалом результати прогнозу щодо обсягів виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської області до 2030 р., отримані за допомогою програми STELLA, можуть бути важливим інструментом під час планування виробництва сільськогосподарської продукції в майбутньому, адже ця інформація може застосовуватися для планування виробництва, визначення оптимальних культур, розподілу ресурсів, управління ризиками та прийняття стратегічних рішень. Вона допомагає фермерам, аграрним організаціям, профільним міністерствам і відомствам у плануванні та розробці політик, спрямованих на розвиток сільського господарства та аграрного сектору в регіоні.

3.2. Удосконалення економічного механізму використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах

Економічний механізм відіграє ключову роль у реалізації аграрної реформи та розвитку сільськогосподарського сектору в Україні. Він є основою для створення ефективної системи організаційно-економічного функціонування нових аграрних формувань ринкового типу. Розвиток сільськогосподарських підприємств і їхньої конкурентоспроможності потребує раціонального поєднання та збалансованості різних можливостей і механізмів. Ефективний економічний механізм допомагає забезпечити оптимальне використання ресурсів, підвищити продуктивність і якість виробництва, а також сприяє розвитку підприємництва в аграрному секторі.

У сучасних наукових публікаціях можна знайти значну кількість досліджень, присвячених терміну “економічний механізм” із теоретичною основою та можливими практичними рекомендаціями. Цей термін широко використовується в економічних дослідженнях для опису системи взаємозв'язків, інструментів і процесів, що забезпечують функціонування економіки [122, с. 423].

Теоретичне підґрунтя поняття “економічного механізму” має різні сформовані визначення, які можуть варіюватися залежно від автора та контексту дослідження. Вони охоплюють різні аспекти економічних процесів і підкреслюють важливість інституціональних рамок, ринкових механізмів, розподілу ресурсів та стимулювання в економіці.

Однак не завжди вдається досягти ефективних практичних результатів за умов застосування цих концепцій у реальних умовах. Часто це пов'язано зі складністю реалізації інституціональних змін, недостатньою координацією між різними суб'єктами господарювання, політичними факторами та іншими обмеженнями. Тому науковці продовжують досліджувати та вдосконалювати питання щодо економічного механізму для досягнення більш ефективних результатів у практиці.

Лео Гурвіц, Роджер Майерсон та Ерік Маскін отримали Нобелівську премію з економіки в 2007 році за їхній внесок у теорію економічних механізмів. Їхні дослідження в галузі дизайну механізмів і гри дали важливий внесок у розуміння того, як можна досягти ефективних результатів у взаємодії економічних суб'єктів через правила, стимули й механізми. Економічний механізм можна розглядати як стратегічну гру, де різні суб'єкти господарювання взаємодіють між собою і приймають рішення, спираючись на власні інтереси та обмеження. Цей механізм описує правила й принципи, які регулюють ринкові відносини і взаємодію економічних агентів [123, с. 78].

Під економічним механізмом Семенда Д. К., Коротєєв М. А. та Семенда О. В. пропонують розуміти ефективне використання земельних ресурсів як сукупність взаємопов'язаних інструментів і методів впливу та регулювання економічної й соціальної стабілізації сільського господарства та агропромислового комплексу загалом з метою втілення економічної політики держави щодо стимулювання економічного зростання суб'єктів господарювання й збільшення зайнятості сільського населення [124, с. 24].

Лукінов І. І. зазначає, що економічний механізм - це досить складна сукупність регуляторів, за допомогою яких реалізуються складові загальнодержавної та ринкової політики, монетарної, валютної, цінової, фінансової, банківсько-кредитної, платіжної, страхової, митної, бюджетної, податкової тощо [125, с. 6].

На думку Ігнатушенко О. С., економічний механізм – це система, основою якої виступають економічні інтереси різних суб'єктів, що реалізуються за допомогою участі у виробничому процесі, у ході якого використовуються різноманітні ресурси, регулятори, важелі, інструменти та процеси управління та впливу задля забезпечення ефективної діяльності та досягнення певних цілей [126 с. 32].

На думку Гамана П. І., економічний механізм - сукупність різних форм і методів практичного використання економічних законів, зведених у певну

систему відповідно до вимог об'єктивних законів розвитку природних систем [127, с. 50].

За результатами аналізу визначень поняття “економічний механізм” можна зробити висновок про відсутність єдиної характеристики в сучасній літературі, що надає питанню дискусійного характеру. Різні автори та дослідники можуть давати різні трактування та акцентувати різні аспекти цього поняття. Більшість науковців схиляється до думки, що сутність вище наведеного поняття полягає в сукупності різних форм і методів, які забезпечують водночас екологічно-безпечне та ефективне використання земельних ресурсів [128, с. 21]. Проте доцільно виділити аспекти, які є широко поширюваними та переважають у визначенні категорії “економічний механізм”:

– система взаємозв'язків: економічний механізм описує систему взаємодії різних елементів економіки, таких як: ринкові суб'єкти, установи, інструменти та процеси. Він регулює виробництво, розподіл ресурсів, обмін товарів і послуг, функціонування ринків та інші аспекти економічної діяльності;

– інституціональна рамка: багато визначень враховують роль інституціональної рамки в економічному механізмі, що включає законодавство, правила, норми, установи, які регулюють економічну діяльність, забезпечують виконання контрактів, захист власності, конкуренцію та інші аспекти організації економіки;

– ринкові механізми: у багатьох визначеннях підкреслюється важливість ринкових механізмів в економічному механізмі. Це означає, що ціни, попит і пропозиція, конкуренція та інші ринкові фактори відіграють важливу роль у вирішенні питань виробництва, споживання та розподілу товарів і послуг;

– стимулювання економіки: економічний механізм враховує стимули, які спонукають суб'єкти економіки до певних дій (фінансові заохочення, фіскальні політики, механізми фінансування проєктів та інші інструменти, спрямовані на розвиток і стимулювання економічної активності);

– координація й управління: економічний механізм включає механізми координації та управління економічними процесами (планування, стратегічне управління, регулювання, моніторинг та оцінка ефективності економічних дій);

– інновації й технологічний прогрес: економічний механізм може включати стимулювання й підтримку інновацій і технологічного прогресу, що означає розвиток науково-дослідницької діяльності, створення сприятливих умов для впровадження нових технологій і стимулювання інноваційних підприємств і проєктів.

Пояснення такої ситуації полягає в багатогранності та комплексності самого економічного механізму. Оскільки економіка є складною системою з великою кількістю факторів, процесів і взаємозв'язків, різні автори можуть акцентувати різні аспекти цієї системи у своїх визначеннях.

Крім того, розуміння економічного механізму також може змінюватися залежно від контексту дослідження, методології, теоретичних уявлень автора та його досліджуваної проблематики. Це веде до розмаїття визначень і підходів до розуміння цього поняття.

Економічний механізм аграрного підприємства відрізняється своєю специфікою порівняно з іншими типами підприємств. Оскільки аграрні підприємства займаються сільським господарством, вони мають особливості виробничих відносин і специфічний спосіб ведення матеріального виробництва. Так як користування землею є основою сільського господарства, пропонуємо власне бачення сутності поняття “економічний механізм ефективного використання земельних ресурсів”, і він полягає у комплексі організаційних, регуляторних, фінансових та інструментальних заходів, спрямованих на забезпечення оптимального використання землі з метою досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей [122, с. 424]. Цей механізм включає в себе встановлення ефективних правил, політик та інструментів, які регулюють доступ до землі, її власність, оренду та використання, а також стимулюють збереження родючості ґрунтів, раціональне використання водних ресурсів, впровадження сучасних агротехнологій і методів управління, сприяють розвитку

сільськогосподарської інфраструктури та підтримці сільськогосподарських підприємств. Використання економічного механізму допомагає забезпечити оптимальне використання земельних ресурсів, підвищити продуктивність сільськогосподарського сектора та забезпечити стійкий розвиток сільських територій.

Основними та загальноприйнятими складовими елементами економічного механізму використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами є екологічна безпека, навколишнє середовище, економічне стимулювання, фінансово-кредитний механізм, ціноутворення, матеріально-технічне забезпечення, управління економікою, земельні відносини, суспільні інститути (традиції, релігія, звичаї), рівень кваліфікації персоналу, податкова політика та вплив держави [122, с. 425].

Окрім загальноприйнятих складових економічного механізму використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами, пропонуємо виділити агроекономічне землекористування, цифрові технології, альтернативні системи вирощування, альтернативні моделі управління землею, агротуризм і диверсифікацію, а також розвиток інфраструктури (рис. 3.13) [122, с. 425].

Агроекономічне землекористування полягає у використанні сільськогосподарських ресурсів, таких як: земля, вода і добрива - в ефективний і стійкий спосіб з метою забезпечення продуктивності, прибутковості та збереження довкілля. Основні принципи агроекономічного землекористування включають використання органічних методів землеробства, мінімізацію використання хімічних речовин і збереження родючості ґрунтів та біорізноманіття [122, с. 425]. Їх переваги: вирощування сільськогосподарських культур без використання хімічних пестицидів і штучних добрив, що сприяє отриманню здорової та екологічно чистої продукції, що позитивно впливає на здоров'я споживачів; мінімізація використання хімічних речовин допомагає запобігати забрудненню ґрунту, водних ресурсів і повітря для збереження природного середовища та біорізноманіття; сприяє збереженню родючості ґрунтів і їх довгостроковому використанню, відмова від інтенсивного використання

хімічних добрив і пестицидів допомагає зберегти родючість ґрунтів, що впливає на стабільне вирощування культур у майбутньому; вирощування органічної продукції підтримує попит на екологічно чисті продукти, що дозволяє створювати нові ринки та розширювати коло споживачів.

Загалом, агроекономічне землекористування має потенціал покращити ефективність сільськогосподарських підприємств, зберегти навколишнє середовище, забезпечити продовольчу безпеку та сприяти збільшенню прибутковості, зменшенню ризиків, перспективному розвитку сільського господарства [122, с. 426].

Цифрові технології є новим шляхом удосконалення економічного механізму використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств [122, с. 426]. До них належать:

– сільськогосподарські дрони та супутникові зображення, які дозволяють здійснювати точне картографування та моніторинг стану земельних ділянок. Вони можуть збирати високоякісні зображення з великою деталізацією, що дозволяє аналізувати різні параметри рослинності, включаючи стан здоров'я рослин, вологість ґрунту, вплив шкідників і хвороб. За допомогою цих технологій можна виявити проблемні ділянки, які вимагають особливої уваги, і здійснити місцеві обробки або поливи, замість обробки всієї площі, можна знизити витрати на добрива, пестициди та воду, а також підвищити врожайність [122, с. 426]. Крім того, ці технології дозволяють планувати сівозміну, прогнозувати врожайність, контролювати ерозію ґрунту та виявляти будь-які зміни на земельних ділянках, що допомагає покращити управління земельними ресурсами та збільшити ефективність сільськогосподарського виробництва;

– датчики моніторингу вологості, температури та рівня рН є важливими компонентами цифрових технологій, адже здійснюють постійний моніторинг умов росту рослин і рівня здоров'я ґрунту. Збирання цих даних забезпечує точний і своєчасний полив, дозування добрив і регулювання інших агротехнічних процесів. За допомогою датчиків можна виявляти незвичайні зміни в параметрах

Рис. 3.13. Удосконалення економічного механізму використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах*

*Джерело: розроблено автором.

грунту, які можуть свідчити про стресові умови для рослин, і вживати відповідні заходи [122, с. 426]. Це дозволяє ефективно використовувати ресурси, зменшувати витрати та підвищувати врожайність. Дані, зібрані від датчиків, також можуть бути аналізовані та інтерпретовані для усунення проблем і прийняття обґрунтованих рішень щодо виробництва;

– комп'ютеризовані системи моніторингу та аналізу сільського виробництва, засновані на використанні сучасних цифрових технологій та аналізу великого обсягу даних, забезпечують збір та аналіз інформації про урожайність, стан ґрунту, погодні умови, рівень вологості тощо. У результаті чого сільськогосподарські підприємства одержують точну інформацію про стан своїх полів і врожайності, що допомагає здійснювати краще планування виробництва, вчасно реагувати на зміни в умовах і здійснювати оптимальне використання ресурсів [122, с. 426]. Крім того, комп'ютеризовані системи аналізу дозволяють проводити прогнозування, моделювання та оптимізацію процесів виробництва, використовуючи алгоритми та штучний інтелект для виявлення тенденцій, проблем і пропозицій оптимальних рішень, що сприяє підвищенню ефективності виробництва, зменшенню втрат і підвищенню якості продукції.

Ще одним інноваційним підходом удосконалення економічного механізму є *альтернативні системи вирощування* – нові підходи до сільського виробництва, які відрізняються від традиційних методів землеробства і використовують інноваційні технології та підходи. Вони створюють більш ефективні умови для вирощування рослин і враховують проблеми, такі як: обмежена площа, вода, енергія та забруднення довкілля. До них належать: вертикальне землеробство – рослини вирощуються у вертикальних структурах, таких як: стіни, стелі або спеціальні гідропонічні вежі, використовуючи простір висоти і збільшуючи обсяг вирощування на обмеженій площі; гідропоніка забезпечує вирощування рослин без використання ґрунту, у водних середовищах, надаючи їм необхідні поживні речовини через водний розчин, дозволяє керувати й оптимізувати умови росту рослин, забезпечує високу ефективність використання води та зменшує ризик захворювань; аеропоніка – рослини вирощуються в середовищі, де коріння

знаходиться в повітрі, а поживні речовини подаються у вигляді тонких розпилювань [122, с. 427]. Це забезпечує максимальний доступ кореневої системи до кисню та оптимальні умови для росту та мінімізує витрати води.

Альтернативні моделі управління землею включають аграрні кооперативи, фермерські асоціації та довгострокову оренду землі. Ось як вони працюють:

– аграрні кооперативи: об'єднання сільськогосподарських підприємств для спільного вирощування та маркетингу своїх сільськогосподарських продуктів, які можуть забезпечувати доступ до спільних ресурсів, таких як: машини, обладнання та знання, – а також забезпечувати масштабнішу та ефективнішу роботу на ринку;

– фермерські асоціації: об'єднання фермерів для спільного ведення рослинництва або тваринництва, можуть діяти на різних рівнях, від місцевих до національних, і можуть забезпечувати своїм членам спільні ресурси, технічну підтримку та ринковий доступ;

– довгострокова оренда землі: модель, у якій сільськогосподарські підприємства чи фермерські господарства орендують земельні ділянки на тривалий термін, зазвичай на кілька років або більше. Це дає підприємцям більшу стабільність і впевненість у вирощуванні культур і розвитку сільськогосподарського бізнесу [122, с. 427]. Ці альтернативні моделі управління землею сприяють співпраці, обміну знаннями та ресурсами між підприємствами, що допомагає підвищити продуктивність праці та знизити витрати на виробництво сільськогосподарської продукції [122, с. 427]. Крім того, вони сприяють розвитку громад і місцевої економіки, створенню робочих місць і підтримці малих та середніх підприємств, зростанню їх доходів.

Розвиток *агротуризму та диверсифікації* сільськогосподарської діяльності забезпечують створення агротуристичної інфраструктури, яка полягає в розробці та облаштуванні спеціальних об'єктів для прийому туристів, таких як: гостьові будинки, агроготелі, кемпінги, ресторани та інші зручності, які можуть бути реконструйованими традиційними сільськими будинками або побудованими новими спеціалізованими спорудами.

Запровадження програм екскурсій на сільськогосподарських підприємствах, безпосередня участь туристів у сільськогосподарських роботах, проведення майстер-класів з вирощування культур, садівництва, виготовлення молочних продуктів надасть можливість туристам здобути унікальний досвід і познайомитися з сільським господарством зсередини [122, с. 427].

Розвиток агротуризму часто супроводжується розширенням асортименту продукції, що виробляється на сільськогосподарських підприємствах. Виробництво місцевих сирів, меду, органічних овочів і фруктів, домашніх консервів, вин і напоїв на основі місцевих сировинних матеріалів додає цінності та сприяє розвитку сільськогосподарського виробництва.

Перевагами такої складової економічного механізму використання земельних ресурсів, як агротуризм та диверсифікація, є можливість сільськогосподарськими підприємствами одержувати додаткові джерела доходів, залучати нову цільову аудиторію (розвиток туристичної інфраструктури регіону), збереження традицій, ремесел і місцевого культурного спадку [129, с. 215].

Ще одним важливим, на нашу думку, елементом удосконалення економічного механізму є *розвиток інфраструктури* сільськогосподарського підприємства, який сприяє покращенню умов виробництва та підвищенню продуктивності [122, с. 427]. Основні ключові аспекти розвитку інфраструктури включають:

– будівництво сучасних систем організації та зберігання врожаю, таких як: сховища, сушарки, охолоджувальні приміщення, – що допомагає зберегти якість і вартість вирощених продуктів, запаси продукції для подальшої реалізації в несезонний період або в регіони з відсутністю власних урожаїв;

– установа систем зрошення, таких як: крапельне зрошення або поливальні системи – забезпечує регулярне та ефективне зволоження рослин, що є особливо важливо в місцевостях з обмеженим доступом до природних джерел води або з нестабільними кліматичними умовами;

– розвиток транспортної інфраструктури, включно з дорогами, мостами, залізницями та іншими засобами перевезення, що забезпечує швидку та ефективну доставку сільськогосподарської продукції до ринків збуту та споживачів [122, с. 428]. Це значно зменшить втрати врожаю, забезпечить своєчасне збирання та продаж сільськогосподарської продукції.

Упровадження запропонованих складових економічного механізму використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами у свою діяльність забезпечить його ефективну діяльність і матиме значні переваги над конкурентами, а саме:

– підвищення продуктивності та збільшення виробничої потужності як результат оптимізації різних процесів і стадій сільськогосподарського виробництва;

– ефективне використання ресурсів на основі альтернативних систем вирощування, що передбачає вирощування більшої кількості культур на обмеженій площі землі;

– більш точний контроль виробництва із застосуванням передових технологій для зменшення втрат і ризиків;

– зменшення негативного впливу на довкілля, адже агроекологічні підходи та раціональне використання ресурсів сприятимуть цьому, а зменшення використання хімічних добрив, збереження води та збалансоване використання землі допоможуть зберегти природні ресурси та забезпечити систематичну екологічну підтримку;

– залучення додаткових доходів, розвиток підприємства та привабливості регіону як результат запровадження агротуризму та диверсифікації діяльності, наприклад, вирощування органічної продукції власної марки [122, с. 428].

Проте інноваційні підходи вдосконалення економічного механізму використання земельних ресурсів містять певні перешкоди для їхнього впровадження у виробничу діяльність сільськогосподарських підприємств і є такими [122, с. 428]:

– високі витрати на впровадження нових технологій і систем: уведення сучасних технологій і систем може вимагати значних фінансових вкладень; вартість придбання технологічного обладнання, розробка програмного забезпечення, навчання персоналу та інші витрати можуть бути високими, особливо для малих і середніх підприємств;

– недостатня доступність технологій і знань: одержання доступу до передових технологій і налагодження необхідних знань можуть бути складними завданнями, недоступність або обмежений доступ до новітніх розробок, обмежена кваліфікація персоналу та недостатня підготовка можуть стати перешкодами для ефективного впровадження;

– супутні інфраструктурні виклики: упровадження нових технологій і систем може вимагати змін в інфраструктурі підприємства. Наприклад, необхідність будівництва додаткових споруд, приміщень для зберігання, систем збирання та обробки даних, що може становити додаткову витрату та технічні виклики;

– опір з боку традиційних практик: упровадження нових підходів може зіткнутися з опором традиційних практик та установлених звичок, інноваційні зміни можуть викликати незручності та брак знань у роботі персоналу, що може ускладнити процес впровадження;

– регуляторні обмеження: наявність обмежень і вимог з боку законодавства може ускладнити впровадження нових технологій і систем, одержання необхідних ліцензій і дозволів може бути складним і часо- та ресурсозатратним процесом, вимоги до збору документації, перевірки відповідності та інші процедури викликать затримки та витрати, фінансові вимоги, такі як: платежі за використання деяких технологій або підвищені податки на виробництво з певними характеристиками – впливатимуть на ефективність та економічну доцільність впровадження нових підходів.

3.3. Вплив ефективного використання земельних ресурсів на розвиток регіону

Земельні ресурси є надзвичайно важливими для розвитку країни, регіонів і суспільства загалом. Вони виступають основою для сільськогосподарського виробництва, де вирощуються продукти харчування, які забезпечують харчову безпеку населення. Крім того, земля є базою для розміщення та функціонування всіх галузей народного господарства, таких як: промисловість, будівництво, транспорт, туризм та інші.

Ефективне використання земельних ресурсів є ключовим фактором для досягнення розвитку регіону. Сюди належать: оптимальне планування використання землі, збалансоване розташування сільськогосподарських угідь, захист і відновлення ґрунтового покриву, раціональне використання водних ресурсів і врахування екологічних аспектів. Продуктивне використання земельних ресурсів сприяє економічному розвитку регіону, створюючи робочі місця, забезпечуючи доходи для сільського населення та сприяючи зростанню ВВП. Крім того, ефективне використання землі може мати позитивний вплив на соціальний розвиток, забезпечуючи доступ до продуктів харчування, покращення умов життя сільського населення, розвиток інфраструктури та соціальних послуг.

Сільськогосподарська галузь відіграє важливу роль у розвитку економіки Івано-Франківської області. Забезпечення населення продовольством і надання сировини для промисловості є основними завданнями сільського господарства. Понад 13% валової доданої вартості області генерується в аграрному секторі, що свідчить про його вагомий внесок у загальну економіку регіону. У сільському господарстві регіону функціонує близько 1,4 тис. суб'єктів господарювання. Сюди належать фермерські господарства, сільськогосподарські підприємства та інші суб'єкти, які забезпечують виробництво продовольства та сировини [130, с. 23]. Сільськогосподарський сектор забезпечує роботу для 27,8 % зайнятого населення області.

Ефективне використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами має суттєвий вплив і на розвиток Івано-Франківської області. Основна сутність цього впливу полягає в максимізації використання потенціалу земель для досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей. Ось декілька ключових аспектів, які пояснюють сутність цього впливу:

– економічний: ефективне використання земельних ресурсів дозволяє підвищити виробництво й доходи в сільському господарстві та інших галузях, які залежать від землі, таких як: харчова промисловість, туризм і бізнес, що сприяє збільшенню зайнятості, залученню інвестицій і загальному економічному зростанню регіону.

– соціальний: ефективне використання земель сприяє покращенню якості життя місцевого населення, забезпечення доступу до продуктів харчування, збільшення робочих місць, підтримка сільськогосподарських спільнот і розвиток сільських інфраструктур допомагають підвищити добробут і соціальний розвиток регіону.

– екологічний: ефективне використання землі передбачає збалансований підхід до охорони природи й використання природних ресурсів, а також застосування сучасних методів обробітку, охорони ґрунтів. Використання енергоефективних технологій і збереження біорізноманіття сприяє охороні природних екосистем і зменшенню негативного впливу на навколишнє середовище.

Між вище наведеними аспектами існує певний взаємозв'язок, який полягає у створенні та забезпеченні стійкого розвитку регіону (рис. 3.14). Досягається він за допомогою збалансованого ведення сільського господарства аграріями регіону із врахуванням елементів кожного з аспектів (економічного, соціального, екологічного) і зв'язку між ними.

Взаємозв'язок економічного аспекту із соціальним забезпечується економічною стійкістю з одного боку та матеріальним добробутом з іншого. Під економічною стійкістю сільськогосподарського підприємства слід розуміти забезпечення його рентабельної виробничо-комерційної діяльності за рахунок

підвищення ефективності використання виробничих ресурсів та управління підприємством, стійкого фінансового стану за рахунок поліпшення структури активів, а також стабільного розвитку потужності підприємства та соціального розвитку колективу за умов самофінансування в умовах динамічного розвитку зовнішнього середовища [131, с. 11].

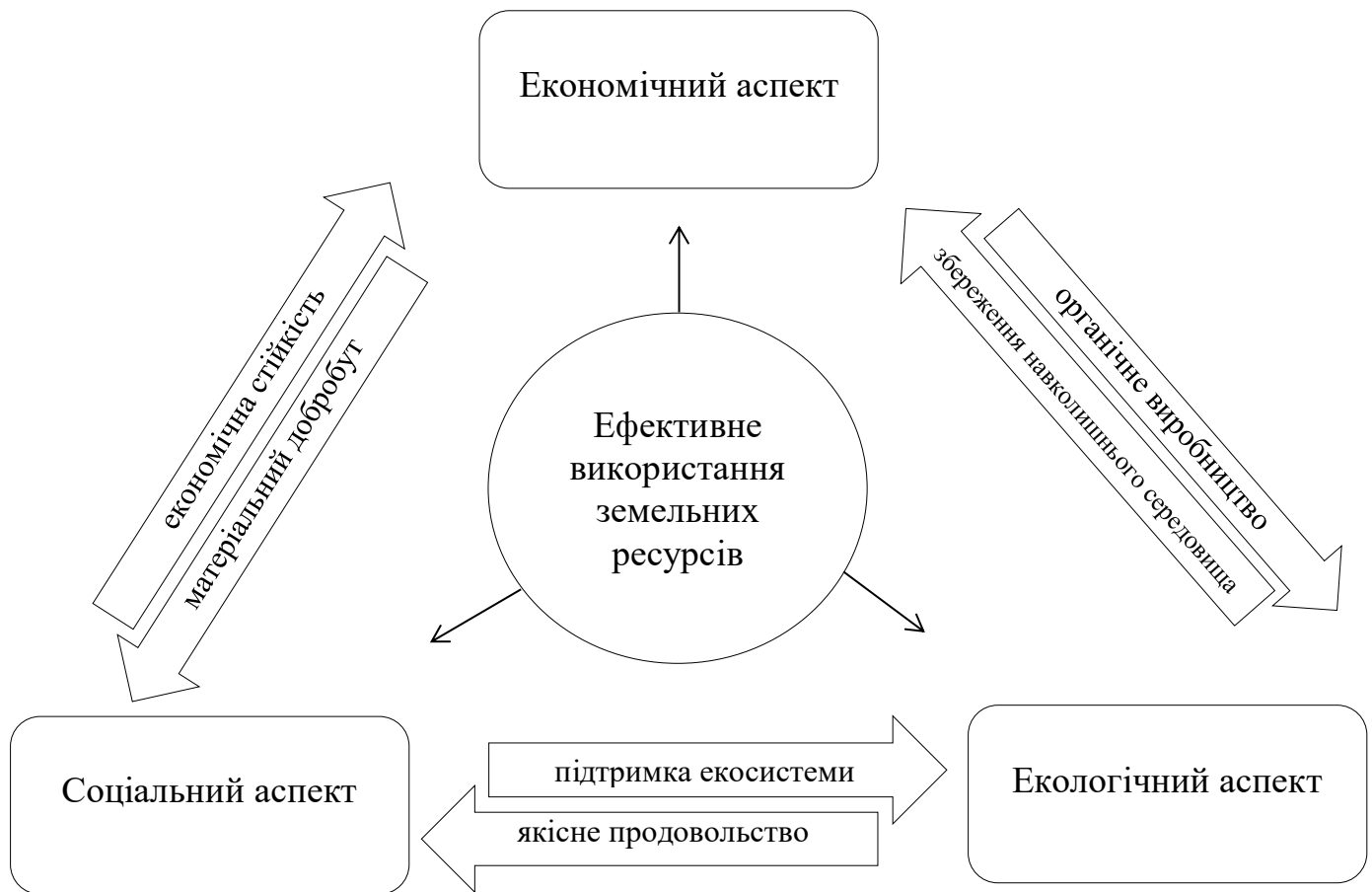

Рис. 3.14. Взаємозв'язок ключових аспектів ефективного використання земельних ресурсів*

*Джерело: розроблено автором.

Найповніше задоволення особистих потреб людини, її матеріальний добробут та оптимальне забезпечення послугами соціального спрямування має визначатися насамперед розвитком матеріального виробництва. У процесі виробничої діяльності працівник не тільки одержує заробітну плату за свою працю, а й, одержавши її, через послуги соціального спрямування формує власний

капітал. Крім того, як матеріальні, так і фінансові ресурси в підсумку направляються не лише на утримання сім'ї працівника, а й на поліпшення соціального обслуговування всього населення громади села [132, с. 233].

Результатом діяльності будь-якого підприємства є фінансовий прибуток, який показує, чи ефективно підприємство використовує свої ресурси та генерує доходи. Це стосується і сільськогосподарських підприємств, адже від того, наскільки ефективно використовувався головний ресурс – земля, залежить обсяг одержаної продукції (урожайність і продуктивність) та дохід від її реалізації. Одержаний прибуток, який є головним елементом економічного аспекту, дозволяє забезпечити соціальний, у цьому проявляється їх взаємозв'язок.

Фінансовий прибуток аграрного підприємства може бути використаний для розвитку та модернізації сільськогосподарського сектора, удосконалення технологій виробництва, закупівлі нового обладнання та інфраструктури, підвищення кваліфікації. Професійна підготовка та навчання працівників, використання систем мотивації, які включають конкурентні заробітні плати, премії та інші винагороди, що, у свою чергу, стимулює працівників до більш продуктивної роботи та покращує умови праці, забезпечує стабільність робочих місць. Крім того, прибуток дозволяє підприємству залучати додаткові інвестиції, розширювати свою діяльність і відкривати нові робочі місця, що впливатиме на соціальний розвиток регіону та підвищуватиме рівень життя місцевого населення, забезпечуючи його матеріальний добробут.

Вмотивовані працівники, які отримують винагороду за свою працю і бачать свою важливість у діяльності сільськогосподарського підприємства, старатимуться підвищувати продуктивність своєї праці задля збільшення обсягів виробництва продукції, покращення її якості та конкурентоспроможності свого підприємства. Високоякісна продукція зацікавлює нових зовнішніх споживачів і збільшує попит. Як результат, це одержання від них доходу, який дозволить забезпечувати та підтримувати економічну стійкість.

У забезпеченні економічної стійкості сільськогосподарських підприємств вирішальна роль належить досягненню беззбитковості їх виробничо-комерційної

діяльності. З одного боку, беззбитковість відображає ту грань, яка лежить між ефективною і неефективною діяльністю підприємства, з іншого – під час порівняння її з рівнем фактичних доходів підприємство одержує можливість контролювати економічну безпеку, у межах якої воно може уникати збитків і мати певний запас економічної міцності [133, с. 32].

Соціальний та екологічний аспекти забезпечують свій взаємозв'язок підтримкою екосистеми та якісним продовольством. Екосистема земельних ресурсів, включаючи ґрунти, рослини, тварини та мікроорганізми, є основою для сільського господарства та продовольства. Збереження та відновлення здорових екосистем є важливими для забезпечення стійкого та ефективного використання землі та продуктивного сільського господарства.

Екологічна стійкість означає використання сільськогосподарських практик, які зберігають і покращують якість ґрунту, води та біорізноманіття. Наприклад, використання органічних методів сільського господарства сприяє збереженню родючості ґрунту, запобігає забрудненню ґрунтових вод шкідливими хімічними речовинами та сприяє збереженню біологічного різноманіття. Здорові екосистеми, такі як: ліси, болота та річкові системи – також виконують важливу роль у підтримці земельних ресурсів. Вони забезпечують регуляцію води, захист від ерозії ґрунту, полінізацію рослин (запилення) і контроль шкідників.

Пошкодження або знищення таких екосистем матиме негативний вплив на якість ґрунту та продуктивність сільськогосподарських угідь. Вище наведені процеси відбуваються за допомогою людини, яка безпосередньо своїми діями може позитивно або негативно впливати на екосистему та ефективно використання земельних ресурсів. Особливо в контексті сільського господарства та продовольства дії людей можуть мати значний вплив на екологічний стан і соціальну справедливість. Використання методів, що зберігають родючість ґрунту, підтримують біорізноманіття та мінімізують негативний вплив на навколишнє середовище, забезпечать населення достатньою кількістю якісних органічних продуктів харчування, адже здорова харчова база, що включає

різноманітність харчів і необхідні поживні речовини, допомагає зменшити ризик хвороб, покращити фізичне та психічне здоров'я людей.

Щодо взаємозв'язку екологічного й економічного аспектів, то він базується на органічному виробництві та збереженні навколишнього середовища. Органічне виробництво є підходом до ведення господарства сільськогосподарськими підприємствами, який ставить перед собою мету вирощувати харчові продукти, дотримуючись екологічно чистих методів, без використання синтетичних хімічних речовин, генетично модифікованих організмів і заборонених пестицидів. Це сприяє збереженню навколишнього середовища, так як воно ставить акцент на родючості ґрунту, біологічному розмаїтті, використанні водних ресурсів і збереженні екосистем. Воно сприяє збереженню біорізноманіття шляхом відмови від використання хімічних пестицидів, що можуть мати шкідливий вплив на рослинний і тваринний світ.

Органічне виробництво також має економічний вплив. Запит на органічні продукти зростає, оскільки споживачі все більше цінують екологічність, якість і безпеку їжі, що створює можливості для фермерів і підприємців у сфері органічного виробництва. Вирощування органічних продуктів може приносити високі доходи та сприяти розвитку сільськогосподарських підприємств для залучення іноземних інвестицій і можливості конкурувати на світовому ринку. Це стимулює економічний розвиток регіону, у якому зосереджені такі сільськогосподарські підприємства.

Ефективне використання земельних ресурсів має першочергове значення для можливостей і розвитку самого сільськогосподарського підприємства, а вже результати його діяльності впливатимуть на розвиток регіону. На рис. 3.15. зображено, які результати одержують сільськогосподарські підприємства від ефективного використання ними земельних ресурсів у своїй господарській діяльності та як це впливатиме на розвиток регіону.

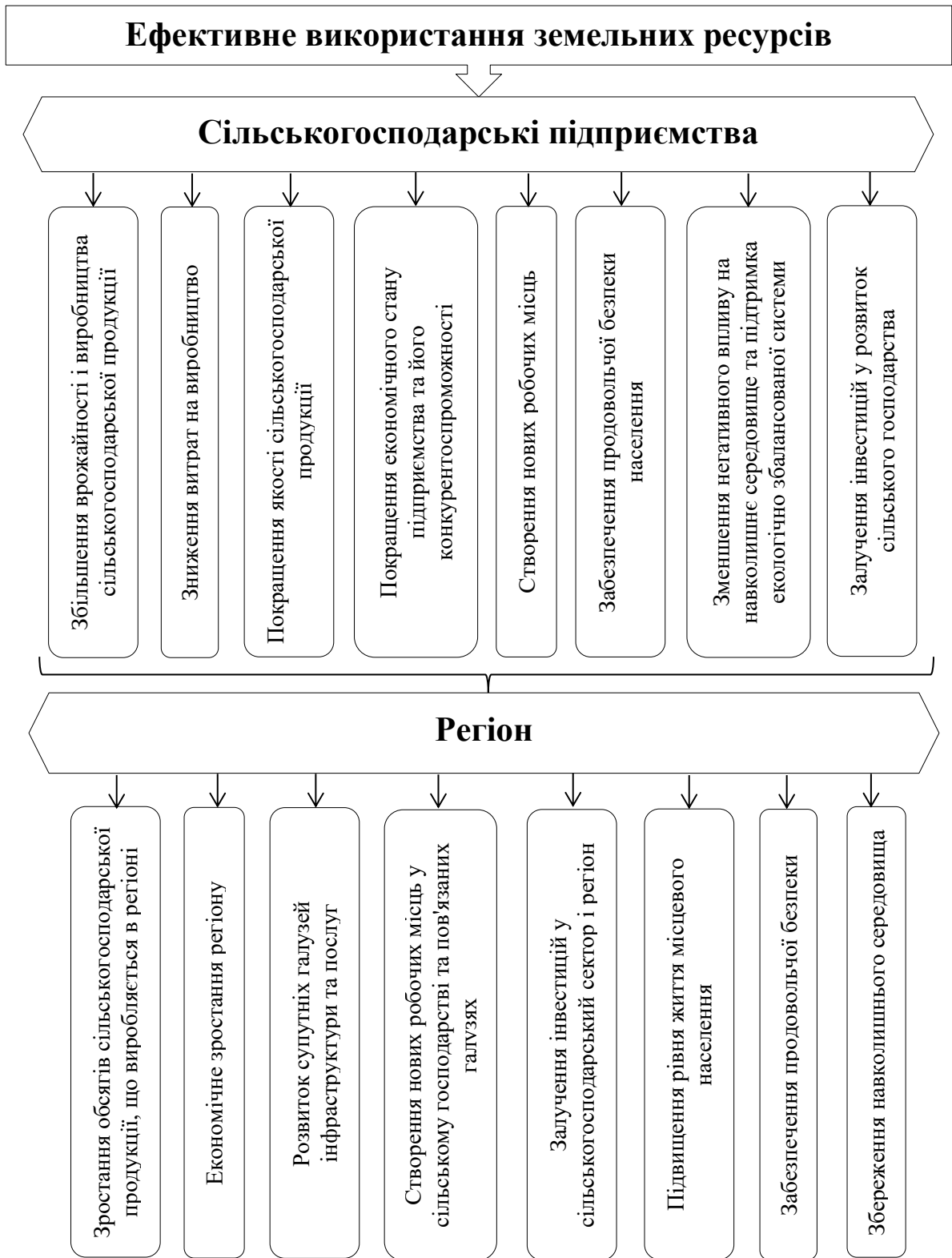

Рис. 3.15. Особливості розвитку регіону під впливом ефективного використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами*

*Джерело: розроблено автором.

Збільшення врожайності й виробництва сільськогосподарської продукції є одним з ключових результатів ефективного використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами. Сприяють цьому детальне планування використання своїх земельних ресурсів і врахування виду культур під посів, обробіток ґрунту, внесення добрив, водопостачання, застосування передових технологій і методів вирощування, сучасного обладнання та механізації процесів.

Ефективне використання землі дозволяє знизити витрати на виробництво. Аграріями максимально використовуються наявні земельні угіддя, мінімізуючи витрати на землі, непридатні для посівів, або переводячи їх у інші види. Внесення води, добрив, засобів захисту рослин в оптимальній кількості та залежно від потреб культури дозволяє уникнути нестачі або надлишку ресурсів, знижуючи витрати на їх придбання та застосування, а використання механізованої техніки дозволяє знизити витрати на робочу силу та збільшити швидкість виконання робіт.

Покращення якості сільськогосподарської продукції за рахунок систематичного контролю якості на всіх етапах виробництва – від посіву до збирання урожаю й подальшої обробки. Це допомагає виявляти можливі проблеми та удосконалювати процеси вирощування.

Використовуючи ефективно земельні ресурси, сільськогосподарське підприємство покращує свій економічний стан і конкурентоспроможність. Збільшення обсягів виробництва збільшує й обсяги реалізації та доходу, а покращення якості продукції дозволяє конкурувати з іншим підприємствами.

Створення нових робочих місць як наслідок потреби в додатковій робочій силі для виконання сільськогосподарських робіт за умов збільшення обсягів виробництва та розширення сільськогосподарських підприємств. Важливе значення для цього мають нові робочі місця для обслуговування та управління сучасними технологіями, такими як: механізація, автоматизація та розумна агротехніка.

Забезпечення продовольчої безпеки населення в діяльності сільськогосподарських підприємств є одним з головних його пріоритетів, адже

задовольняє потреби споживачів і забезпечує різноманітність доступних продуктів у харчуванні, що є важливим для здорового та збалансованого харчування. Ефективне використання земельних ресурсів допомагає зменшити залежність від імпорту продуктів харчування, що є дуже важливо для забезпечення продовольчої безпеки країни, оскільки залежність від зовнішніх поставок може бути ризикованою в умовах геополітичних змін і світових криз.

Зменшення негативного впливу на навколишнє середовище та підтримка екологічно збалансованої системи на сільськогосподарському підприємстві теж досягається ефективним використанням земельних ресурсів. Передбачається для цього оптимізація використання ресурсів, таких як: вода, добрива і пестициди, – а також застосування методів, що покращують структуру ґрунту та його поживний склад, забезпечують збереження родючості ґрунтів, зменшуючи використання хімічних речовин, таких як пестициди і гербіциди.

Залучення інвестицій у розвиток сільського господарства. Ефективне використання землі та ресурсів на сільськогосподарських підприємствах покращує їх фінансові показники, такі як: рентабельність, прибутковість та оборотність активів, – що робить такі підприємства привабливими для інвесторів, які шукають високодохідні проєкти [134, с. 38]. Інвестори, які вкладають свої кошти в сільське господарство, бачать потенціал для зростання виробництва, розширення ринків збуту та підвищення доходів.

Як бачимо, вплив ефективного землекористування на перспективу діяльності сільськогосподарського підприємства є дуже важливим, адже зачіпає всі ланки внутрішньої та зовнішньої діяльності. Результати цієї діяльності мають значний вплив на сільськогосподарську сферу регіону загалом і його соціально-економічний розвиток. Основними факторами, які виникають внаслідок ефективного землекористування сільськогосподарськими підприємствами і позначаються на розвитку регіону, є такі:

– зростання обсягів сільськогосподарської продукції, що виробляється в регіоні. Як результат, збільшення врожайності та виробництва сільськогосподарської продукції малими, середніми та великими підприємствами,

і це може свідчити про здатність сільськогосподарських підприємств вирощувати більше продукції на одиницю площі землі;

– економічне зростання регіону пов'язане зі збільшенням валового внутрішнього продукту регіону та зростанням доходів сільськогосподарських підприємств і фермерів (підвищення рівня життя та покращення соціально-економічного статусу населення);

– розвиток супутніх галузей інфраструктури та послуг у регіоні частково залежить від розширення та вдосконалення діяльності сільськогосподарських підприємств. Збільшення обсягів виробництва сільськогосподарської продукції створює попит на переробку цих продуктів, їх транспортування, зберігання та розподіл, виникає потреба в технічному обслуговуванні сільськогосподарської техніки, у результаті чого виникають нові підприємства з переробки сільськогосподарської сировини, транспортних мереж, складських приміщень, холодильних установок та інших інфраструктурних об'єктів, що забезпечують ефективну та швидку доставку сільськогосподарської продукції до споживачів;

На нашу думку, слід окремо виділити таку супутню галузь як туризм та агротуризм. Розширення сільськогосподарського сектора може стимулювати розвиток туризму, зокрема агротуризму. Це дозволить створити місця, де люди зможуть відвідувати ферми, сади, виноградники тощо, щоб побачити, як вирощуються продукти, брати участь у роботі на фермі, спробувати місцеві страви, що допоможе в розвитку готельного бізнесу, ресторанів, екскурсійних послуг та інших супутніх галузей туристичного регіону. Вважаємо, що запровадження ферм з органічними рослинними продуктами теж матиме значний попит серед туристів, особливо це стосується вегетаріанців.

– створення нових робочих місць у сільському господарстві та пов'язаних галузях теж є результатом розширення виробництва сільськогосподарських підприємств внаслідок їх ефективного використання земельних ресурсів. Виникає потреба в більшому числі працівників різних кваліфікацій і спеціальностей, а створення нових робочих місць сприяє зниженню безробіття, покращує життєвий рівень місцевого населення та сприяє економічному розвитку регіону загалом;

– залучення інвестицій у сільськогосподарський сектор та регіон є важливим чинником розвитку сільськогосподарської галузі та підтримки економічного зростання, кошти можуть бути залучені з різних джерел, таких як: державні фонди, приватні інвестори, міжнародні організації та інші [135, с. 70]. Привабливість регіону для інвестицій у сільське господарство може залежати від наявності розвинутої та якісної сільськогосподарської інфраструктури, ринків збуту, які забезпечують високий попит, стабільне економічне та політичне середовище, що гарантує безпеку їх інвестицій і бізнес-клімату, підтримки держави та інвестиційних пільг, кваліфікованої робочої сили з високою продуктивністю;

– підвищення рівня життя місцевого населення пов'язане зі збільшенням кількості нових робочих місць, підвищенням доходів, покращенням доступу до освіти, медичних послуг, водопостачання, електрифікації та інших основних послуг, що сприяють задоволенню потреб і підвищенню якості життя населення;

– забезпечення продовольчої безпеки означає, що населення має постійний доступ до достатньої кількості безпечної та поживної харчової продукції місцевого виробництва, що задовольняє його потреби та здатна конкурувати на ринку;

– збереження навколишнього середовища регіону відбувається під значним впливом ефективного землекористування й забезпечення ретельного планування використання землі, яке може допомогти уникнути неконтрольованих забудов, деградації природних екосистем і втрати родючості ґрунтів. Важливо підтримувати лісове господарство, що передбачає планування вирубки, відновлення лісу та захист від пожеж, посадку нових дерев, добре управління лісовими ресурсами, боротьбу з незаконним вирубуванням. Це сприяє збереженню лісів і різновидів тварин, захисту від стихійних лих і збалансованому клімату.

Врахування вище наведених факторів впливу ефективного використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами Івано-Франківської

області в комплексі з результатами прогнозу, отриманого за допомогою програми STELLA у підрозділі 3.1., дозволить значно розширити та вдосконалити аграрний сектор, який, у свою чергу, матиме значний вплив на розвиток регіону.

Дослідження шляхів підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах уможливило такі висновки:

У процесі дослідження встановлено, що використання відповідних програм, які включають новітні інформаційні технології, дозволяє одержувати більш точні та швидкі прогнози. Такі програми забезпечують створення моделі сільського господарства, враховуючи різні змінні та параметри, і проводять прогнози на основі цих моделей. Визначення показників виробництва продукції сільського господарства на середню перспективу є важливим кроком у плануванні та розвитку підприємств, дозволяє встановити цілі та напрямки розвитку, а також визначити потреби в ресурсах та інвестиціях.

З метою прогнозування результативності виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах в Івано-Франківській області було створено в комп'ютерній програмі STELLA оригінальну модель з допомогою статистичної програми Statistica. Результати прогнозу засвідчили, що до 2030 р. за сталого скорочення посівної площі на рівні 374 га та зростанні чисельності сільськогосподарських підприємств до 976, за умов збільшення обсягів внесення мінеральних добрив на 1 га посівних площ до 221 кг, а також за умов зростання врожайності культур сільськогосподарських до рівня 1389 ц на 1 га в сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області можуть спостерігатися позитивні зміни у виробництві, результатом яких є збільшення обсягів продукції сільського господарства, за можливості досягнення рівня 10793 млн грн.

Опрацьовані прогностичні зміни валової продукції сільського господарства можуть бути добрим підґрунтям для планування виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного сектору економіки регіону. Ось які переваги цього підходу: ефективне розподілення ресурсів,

визначення потенціалу розвитку, підвищення конкурентоспроможності, планування інвестицій.

Визначено відсутність єдиної характеристики визначень поняття економічний механізм у сучасній літературі. Виокремлено аспекти, які є широко поширюваними та переважають у визначенні категорії “економічний механізм”: система взаємозв'язків, інституціональна рамка, ринкові механізми, стимулювання економіки, координація та управління; інновації й технологічний прогрес.

Запропоновано власне бачення сутності поняття економічний механізм ефективного використання земельних ресурсів, який полягає в комплексі організаційних, регуляторних, фінансових та інструментальних заходів, спрямованих на забезпечення оптимального використання землі з метою досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей. Цей механізм включає в себе встановлення ефективних правил, політик та інструментів, які регулюють доступ до землі, її власність, оренду та використання, а також стимулюють збереження родючості ґрунтів, раціональне використання водних ресурсів, впровадження сучасних агротехнологій і методів управління, сприяють розвитку сільськогосподарської інфраструктури та підтримці сільськогосподарських підприємств.

Серед загальноприйнятих складових елементів економічного механізму використання земельних ресурсів є екологічна безпека, навколишнє середовище, економічне стимулювання, фінансово-кредитний механізм, ціноутворення, матеріально-технічне забезпечення, управління економікою, земельні відносини, суспільні інститути, рівень кваліфікації персоналу, податкова політика та вплив держави. У результаті проведеного дослідження, окрім загальноприйнятих складових економічного механізму використання земельних ресурсів, запропоновано виділити агроекономічне землекористування, цифрові технології, альтернативні системи вирощування, альтернативні моделі управління землею, агротуризм і диверсифікацію, а також розвиток інфраструктури.

Виокремлено ключові аспекти, які пояснюють сутність впливу ефективного використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами на розвиток регіону: економічний – ефективне використання земельних ресурсів дозволяє підвищити виробництво й доходи в сільському господарстві та інших галузях; соціальний – покращення якості життя місцевого населення та соціальний розвиток регіону; екологічний – збалансований підхід до охорони природи й використання природних ресурсів.

Встановлено, що між економічним, соціальним та екологічним аспектами існує певний взаємозв'язок, який полягає у створенні та забезпеченні стійкого розвитку регіону. Взаємозв'язок економічного аспекту із соціальним забезпечується економічною стійкістю та матеріальним добробутом, соціальний та екологічний аспекти забезпечують свій взаємозв'язок підтримкою екосистеми та якісним продовольством, взаємозв'язок екологічного та економічного аспектів базується на органічному виробництві та збереженні навколишнього середовища.

Ефективне використання земельних ресурсів має першочергове значення для можливостей і розвитку самого сільськогосподарського підприємства, а вже результати його діяльності впливатимуть на розвиток регіону. У результаті дослідження виявлено, які фактори ефективного землекористування аграрними підприємствами забезпечують розвиток регіону: зростання обсягів сільськогосподарської продукції, що виробляється в регіоні; економічне зростання регіону; розвиток супутніх галузей інфраструктури та послуг; створення нових робочих місць у сільському господарстві та пов'язаних галузях; залучення інвестицій у сільськогосподарський сектор і регіон загалом; підвищення рівня життя місцевого населення; забезпечення продовольчої безпеки; збереження навколишнього середовища.

ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичні узагальнення та сформульовано пропозиції, спрямовані на підвищення ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону. Проведені дослідження дозволили зробити такі теоретико-методологічні та прикладні висновки.

1. Важливим фактором розвитку сільського господарства є земля як найнеобхідніший ресурс у виробничій, торгівельній і комерційній діяльності. Особливостями землі, як головного засобу виробництва у сільському господарстві, визначено: природний ресурс, створений без впливу людини; відсутність трудової вартості як творіння природи, але наявність ціни землі в результаті її перетворення у товар під впливом людини; незамінність; неможливість штучного відтворення; постійність місця розташування; відсутність фізичного та морального зносу як засобу виробництва; родючість. Правомірне користування земельними ресурсами відбувається згідно з правовим режимом, який визначено як сукупність правових норм, які регулюють відносини, пов'язані з володінням, користуванням, охороною, відновленням і використанням земельних ділянок, складається із трьох рівнів: державного, галузевого та рівня підприємства. Важливими аспектами економічної діяльності сільськогосподарських підприємств є ресурсний потенціал і його структура, ключовим елементом є земля, від якої залежить можливість використання та створення всіх інших елементів, зокрема природно-ресурсного, виробничо-майнового, фінансово-інвестиційного, інтелектуально-трудоного, інформаційно-інноваційного та нематеріальних активів.

2. З'ясування сутності економічної ефективності використання земельних ресурсів передбачає її розуміння як відношення результату діяльності до понесених витрат, певну комбінацію ресурсів і комплекс заходів, збільшення продуктивності праці для досягнення певних цілей. Це дало змогу визначити економічну ефективність використання земельних ресурсів як поняття, яке відображає максимальну вигоду, яку може одержати сільськогосподарське

підприємство в результаті своєї фінансово-господарської діяльності з урахуванням можливих мінімальних витрат, утворених у результаті впливу зовнішніх (кліматичні та соціальні умови) та внутрішніх чинників (витрати ресурсів і праці) на її здійснення за аналізований період. Економічна ефективність тісно пов'язана з соціальною та екологічною ефективністю, тісний взаємозв'язок між ними дозволяє підприємству досягти максимальної ефективності у своїй діяльності. Економічна ефективність оцінюється різними показниками, зокрема виділено показники, що є найбільш оптимальними для сільського господарства загалом, – натуральні, вартісні та специфічні показники.

3. Науково-обґрунтованому розглядові ефективного використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах сприяло визначення методологічного інструментарію дослідження наведеного вище процесу, до якого належать методологічні засади, методи, підходи та принципи. Виявлення та розгляд основних компонентів методології дослідження розширили наше розуміння процесу. Це дозволило проаналізувати їх детальніше для отримання високоякісних результатів та обґрунтування напрямів підвищення економічної ефективності використання земельних ресурсів.

4. Проведений аналіз сучасного стану землекористування сільськогосподарських підприємств засвідчив, що структура земельного фонду району за п'ятнадцять років не зазнала значних змін, і у 2020 р. загальна площа сільськогосподарських угідь у структурі земельного фонду становить 44,6 %, водночас зменшилася на 12,3 тис. га і становить 621,1 тис. га. Зміни в структурі та динаміці земельного фонду відбулися як наслідок переведення одних видів земель в інші під впливом зовнішніх чинників природного та антропогенного характеру. Найбільш ефективними землями сільськогосподарського призначення є рілля. У 2020 р. у структурі сільськогосподарських угідь їй припадає найбільша частка 64,51 % , спостерігається тенденція збільшення її площі на 26,1 тис. га до 400,7 тис. га у зв'язку з обробленням землі та розширенням посівних площ. Кількість сільськогосподарських підприємств регіону має вплив на розвиток аграрного сектору та економіки регіону загалом. У 2020 р. зареєстровано 749

підприємств, з яких є дрібно земельними – 370 підприємств володіли угіддями, площа яких до 50 га (1,7% загальної площі угідь), підприємства, що мають угіддя площею від 100 до 1000 га – 88 (10,4 %), незначна кількість підприємств є великими і мають від 1000 га до більше 10000 га – 33 (87,9 %), не мали сільськогосподарських угідь – 258. За період 2005-2020 рр. відбувалося зростання обсягів виробництва культур у сільськогосподарських підприємствах регіону, за винятком буряка цукрового фабричного та овочевих культур. Проаналізувавши частку виробництва культур сільськогосподарськими підприємствами у структурі господарств усіх категорій, встановлено збільшення у 2020 р., і воно становить 34,5 %, що є позитивною тенденцією в розвитку агропромислового комплексу регіону та країни загалом.

5. Аналіз природно-ресурсного потенціалу земельних ресурсів із використанням показника площі територіальної громади та площі угідь сільськогосподарських підприємств показав, що ефективність використання земельних ресурсів залежить від географічно-кліматичного розташування сільськогосподарського підприємства, тому й спостерігається така сконцентрованість підприємств на території Коломийського району та її відсутність у Косівському районі.

6. Проаналізувавши рівень економічної ефективності використання землі в сільськогосподарських підприємствах, встановлено, що в Івано-Франківській області у 2020 р. обсяг валової продукції – 5730,5 млн грн, що на 3269,7 млн грн більше ніж у 2010 р., а у відсотках за десять років зростання аж у 2,32 раза; середній обсяг сільськогосподарської продукції, що виробляється на 100 га землі, призначеній для сільськогосподарського виробництва, має динаміку зростання й у 2020 р. збільшився у 2,36 раза; середній обсяг сільськогосподарської продукції, що виробляється на одну особу, з 2010 р. до 2020 р. зріс з 1785,8 грн до 4169 грн, за весь аналізований період зростання виробництва рослинництва на одну особу збільшилося в 1,75 раза і вказує на те, що сільське господарство виробляє більше продукції з меншим обсягом ресурсів і праці, що є позитивним для економіки та

сталого розвитку. У результаті дослідження виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами в розрізі основних культур встановлено збільшення валового збору, за винятком буряка та овочевих культур; збільшення врожайності, за винятком овочевих, що дає зрозуміти про успішність заходів, що були вжиті з метою підвищення врожайності культур; найбільше розширення площі збору врожаю спостерігається для соняшника, і у 2020 р. вона становить 23,4 тис. га (на 22,7 тис. га більше ніж у 2005 р.), що пов'язано із великим запитом експорту.

7. На основі проведеного SWOT-аналізу виявлено основні причини, які перешкоджають економічно-ефективному землекористуванню, до них належать: недостатній розвиток стратегії продажу та просування продукції на ринку; недостатній рівень механізації та автоматизації процесів виробництва; відсутність власних технічних засобів транспортування або використання старої витратної техніки; слабе відновлення родючості та відсутність сівозмін; оптимізація землекористування шляхом установаження економіко-екологічних співвідношень та охорони навколишнього середовища; вплив людиною на цільове призначення земельних ресурсів і зміни в них. Основними можливостями сільськогосподарських підприємств щодо ефективного використання земельних ресурсів є розширення асортименту вирощування культур, оптимізація витрат для збільшення прибутків, розвиток експорту, пошук і залучення додаткових джерел фінансування для інвестування, використання сучасних технологій та інноваційних методів, органічне вдосконалення ґрунту на основі покращення його родючості та структури.

8. Дослідження інтенсифікації сільськогосподарського землекористування відбулося в результаті аналізу матеріально-речового складника інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві “Поточище”, який встановив, що найвищий показник ступеня розораності спостерігався у 2019 р. і становив 94,1 %, а у 2020 р. – 94 %; площа сільськогосподарських угідь, яка припадає на одного працівника, вказує на рівень землезабезпеченості досліджуваного підприємства і у 2020 р. становить

43,8 га/пр.; у 2020 р. на 1 га ріллі в рослинництві підприємства припадало 15,4 тис. грн виробничих витрат; найбільш витратною культурою у вирощуванні є цукровий буряк, менш інтенсивно вкладаються грошові кошти у вирощування соняшника, ріпака та пшениці. Результативний складник інтенсифікації використання земельних ресурсів відображено показником урожайності, який найвищим був під час вирощування цукрового буряка і у 2020 р. становив 60,1 ц/га.; виробництво приросту живої маси ВРХ з розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь зростало на 1,14 ц щороку в середньому й становило у 2020 р. – 37,0 ц. Рівень рентабельності виробництва в сільськогосподарському підприємстві має позитивну тенденцію за аналізований період, адже не відбувалося збиткових результатів діяльності. Найвищий рівень рентабельності спостерігається у 2015 р., після чого йде спад показника, і у 2020 р. він на 1% більший ніж у 2005 р, але на 30,2% менший ніж у 2015 р. Статистико-математичний аналіз засвідчив наявність позитивної тенденції до підвищення економічної ефективності інтенсифікації використання земельних ресурсів у сільськогосподарському підприємстві.

9. У зв'язку з вагомістю прогнозування обсягів виробництва сільськогосподарської продукції аграрними підприємствами, здійснено такий прогноз за допомогою комп'ютерної програми STELLA із врахуванням впливу факторів виробничо-господарської діяльності, зокрема посівної площі сільськогосподарських культур, кількості сільськогосподарських підприємств, внесення мінеральних добрив на 1 гектар посівних площ та урожайності сільськогосподарських культур. Модель, сформована програмою STELLA, прогнозує, що до 2030 р. за сталого скорочення посівної площі та зростанні чисельності сільськогосподарських підприємств, за умов збільшення обсягів внесення мінеральних добрив на 1 га посівних площ, а також за умов зростання урожайності культур у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області можуть спостерігатися позитивні зміни у виробництві, результатом яких є збільшення обсягів продукції сільського господарства. Опрацьовані за допомогою програми STELLA прогностичні зміни валової продукції сільського господарства

можуть бути добрим підґрунтям для планування виробництва сільськогосподарської продукції та розвитку аграрного сектору економіки регіону.

10. Одним із напрямків розвитку діяльності сільськогосподарських підприємств є удосконалення відповідного економічного механізму використання земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств, який включає агроекономічне землекористування, цифрові технології, альтернативні системи вирощування, альтернативні моделі управління землею, агротуризм і диверсифікацію, розвиток інфраструктури, що спрямовуються на забезпечення ефективної діяльності сільськогосподарських підприємств та одержанні значних переваг над конкурентами.

11. Ефективне використання земельних ресурсів сільськогосподарськими підприємствами має суттєвий вплив на розвиток Івано-Франківської області. Основна сутність цього впливу полягає в максимізації використання потенціалу земель для досягнення економічних, соціальних та екологічних цілей і забезпечується зростанням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, економічним зростанням регіону у зв'язку із збільшенням валового внутрішнього продукту, розвитком супутніх галузей інфраструктури та послуг, туризму та агротуризму, створенням нових робочих місць, залученні інвестицій у сільськогосподарський сектор і регіон, підвищенням рівня життя місцевого населення, забезпеченням продовольчої безпеки та збереженням навколишнього середовища регіону. Врахування й розвиток таких факторів дасть змогу вийти соціально-економічній сфері регіону на новий рівень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Паньків З. П. Земельні ресурси: Навчальний посібник. Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка. 2008. 272 с.
2. Момотюк А. П. Земля як основний засіб виробництва у сільському господарстві. *Студентський вісник НУВГП*. 2018. №2(10). С. 87–89.
3. Рогач С. М., Суліма Н. М., Гуцул Т. А., Ільків Л. А., Ярема Л. В. Економіка сільського господарства: Навчальний посібник. Київ: ЦП “Компринт”, 2020. 546 с.
4. Ільчук М. М., Зрібняк Л. Я. Організація і планування сільськогосподарського виробництва. Підручник для студентів економічних спеціальностей вищих аграрних закладів освіти III-IV рівнів акредитації. К.: 2008. 757 с.
5. Бінчаровська Т. А. Теоретичні підходи до тлумачення економічної сутності об’єктів земельних відносин: землі, земельних ресурсів та земельних ділянок. *Ефективна економіка*. 2017. № 10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2017_10_50. (дата звернення 18.08.2021).
6. Гаврилук О. О. Економічний зміст категорії “земельні ресурси” в контексті організації обліку і контролю на сільськогосподарському підприємстві. *Економіка та держава*. 2019. № 5. С. 77–81.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Земельний кодекс України від 25.10.2001 № 2768-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14#Text> (дата звернення 25.04.2019).
9. Гуревський В. К. Право приватної власності громадян України на землі сільськогосподарського призначення: монографія. Одеса: Астропринт, 2000. 136 с.
10. Гребенюк М. В. Особливості правового режиму земель сільськогосподарського призначення: проблеми, перспективи, зарубіжний досвід. *Право України*. 2007. № 9. С. 41–45.

11. Чорний М. Д., Павлюченко Ю. М. Правовий режим земель сільськогосподарських товаровиробників. *Вісник студентського наукового товариства Донецького національного університету імені Василя Стуса*. 2018. №10. С. 21–24.

12. Андрейцев В. І. Земельне право і законодавство суверенної України: актуальні проблеми практичної теорії. Київ: Знання, 2007. 445 с.

13. Драбчук Н. Ю. Правовий режим земельних ресурсів. Перспективні форми організації господарської діяльності на селі : Збірник матеріалів Сімнадцятого Конгр. вчен. економістів-аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Київ, 30 травня, 2019 р.). Київ: ННЦ “ІАЕ”, 2019. С. 380–382.

14. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 25.04.2019).

15. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 25.04.2019).

16. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17#Text> (дата звернення 25.04.2019).

17. Закон України “Про охорону земель” від 19.06.2003 № 962-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/962-15#Text> (дата звернення 25.04.2019).

18. Закон України “Про державний контроль за використанням та охороною земель” від 19.06.2003 № 963-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/963-15#Text> (дата звернення 25.04.2019).

19. Закон України “Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” від 05.04.2007 № 877-V URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-16#Text> (дата звернення 25.04.2019).

20. Закон України “Про землеустрій” від 22.05.2003 № 858-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/858-15#Text> (дата звернення 25.04.2019).

21. Закон України від 07.07.2011 № 3613-VI “Про державний земельний кадастр” URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3613-17#Text> (дата звернення 25.04.2019).

22. Закон України “Про оцінку земель” від 11.12.2003 № 1378-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text> (дата звернення 25.04.2019).

23. Закон України “Про оренду землі” від 06.10.1998 № 161-XIV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> (дата звернення 25.04.2019).

24. Закон України “Про фермерське господарство” від 19.06.2003 № 973-IV URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/973-15#Text> (дата звернення 25.04.2019).

25. Драбчук Н. Ю. Земля як ключовий елемент ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств територіальних громад Івано-Франківської області. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. № 17. Т.1. С. 105–114.

26. Амбросов В. Я. Ринок і стратегія розвитку сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2013. № 10. С. 72–79.

27. Гладій М. В, Лузан Ю. Я. Земельна реформа: сучасні проблеми і шляхи вирішення. *Економіка АПК*. 2020. № 2. С. 6–14.

28. Іванюта В. Ф. Агропромисловий сектор як основа розвитку економіки сільських територій в умовах євроінтеграційних процесів. *Ефективна економіка*. 2016. № 1. URL : <http://www.economy.na.uka.com.ua/?op=1&z=5003> (дата звернення 20.09.2021).

29. Краснокутська Н. С., Фоцій П. М. Класифікація конкурентних стратегій підприємства залежно від впливу на результативність. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2018. № 6 (17). С. 217–222.

30. Мойса М. Я. Організаційно-економічні чинники підвищення ефективності аграрних підприємств. *Економіка АПК*. 2010. № 1. С. 86–93.

31. Россоха В. В. Управління земельними ресурсами як чинник формування об’єднаних територіальних громад. Управління та раціональне використання земельних ресурсів в новостворених територіальних громадах: проблеми та

шляхи їх вирішення. Матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції. (м. Херсон, 04-05 березня, 2020 р.). Херсон: ХДАУ, 2020. С. 91–95.

32. Саблук П. Т. Правління агропромисловою сферою відповідно до сучасних вимог. *Вісник аграрної науки*. 2017. № 6. С. 65–69.

33. Федірець О.В., Сазонова Т.О., Манич Н.М. Структурна характеристика ресурсного потенціалу аграрних підприємств. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. № 45. 2020 с. 142–146.

34. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, практика, аналіз: монографія. Київ: КНЕУ, 2005. 292 с.

35. Савенко Н. В. Економічна сутність ефективності виробництва підприємства і аналіз підходів до її визначення. *Інноваційна економіка*. 2009. № 2. С. 153–162.

36. Слюсаренко О. О., Огородніков Д. Д., Наконечний В. Л. Словник підприємця. Київ: РВ ПС України НАН України, 1999. 207 с.

37. Шнипко О. В. Нагромадження основного капіталу як фактор конкурентоспроможності економіки. *Економіка України*. 2005. № 7. С. 23–35.

38. Дем'яненко С. І. Менеджмент аграрних підприємств: навчальний посібник. Київ: КНЕУ, 2005. 317 с. URL <https://buklib.net/books/21904/>. (дата звернення: 27.12.2018).

39. Левченко Ю. Г., Шекмар Н. А. Методичні підходи до визначення ефективності господарської діяльності підприємства. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія “Економіка”. 2011. № 32. С. 130–136.

40. Ковальчук І. В. Економіка підприємства: навч. посібник. Київ: Знання, 2008. 679 с. URL <https://westudents.com.ua/knigi/105-ekonomka-pdprimstva-kovalchuk-v.html>. (дата звернення : 27.12.2018).

41. Баланюк І. Ф. Драбчук Н. Ю. Економічна ефективність використання земельних ресурсів: теоретичний аспект. *Інноваційна Економіка*. 2018. №9-10[77]. С.114–119.

42. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств : підручник. Київ : КНЕУ, 2002. 624 с.
43. Мочерний С. В., Єрохін С. А., Каніщенко Л. О. та ін. Основи економічної теорії. Київ: Академія, 2003. 471 с.
44. Мельник Л. Г., Корінцева О. Л. Економіка підприємства: навчальний посібник для вузів. Суми: Університетська книга, 2004. 416 с.
45. Голик М. А. Підвищення ефективності тваринництва. Київ: Урожай, 1981. 104 с.
46. Наумов О. Б. Визначення економічної ефективності виробництва за узагальнюючими показниками. *Економіка АПК*. 2000. № 5. С. 39–42.
47. Череп А. В., Стрілець Є. М. Ефективність як економічна категорія. *Ефективна економіка*. 2013. № 1. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1727>. (дата звернення: 27.12.2018).
48. Шляга О. В. Ефективність господарської діяльності: сутність та підходи. *Економічний вісник Запорізької державної інженерної академії*. 2016. № 1. С. 43–48.
49. Неміш Д. В., Гуменюк М. М., Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І. Перспективи розвитку малих аграрних підприємств регіону у контексті формування ринку землі. *Інноваційна економіка*. 2021. № 5-6. С. 80–86.
50. Степасюк Л. М., Суліма Н. М., Величко О. В. Економіка і фінанси підприємства: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: ЦП “Компринт”. 2013. 300 с. URL https://pidruchniki.com/84327/ekonomika/ekonomika_i_finansi_pidpriyemstva (дата звернення : 28.12.2018).
51. Драбчук Н. Ю. Основні показники економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах. *Наука і освіта в інтелектуально-інноваційному розвитку суспільства* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Бережани, 16-17 травня, 2019 р.). Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2019. С. 88–90.
52. Левандівський О. Т., Баланюк І. Ф., Шеленко Д. І., Сас Л. С. Фінансовий механізм капіталізації земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств

регіону у взаємовідносинах із територіальними громадами. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. №. 17(2). С. 124–134.

53. Якимчук Т. В. Соціально-економічна ефективність підприємства та її значення в сучасних умовах. *Вісник ЖДТУ*. 2011. № 2. С. 184–189.

54. Лебеденко О. В. Критерії та показники оцінки ефективності використання сільськогосподарських земель. *Агросвіт*. 2011. № 21. С. 10–12.

55. Макарова В. В. Ефективність використання земельних угідь сільськогосподарськими підприємствами. *Економічний простір: збірник наукових праць*. 2011. № 52/1. С. 284–290.

56. Збарський В. К., Мацибора В. І., Чалий А. А. Економіка сільського господарства : навчальний посібник. Київ :Каравела, 2009. 264 с.

57. Гаража О. П. Види та показники ефективності використання сільськогосподарських угідь в управлінні земельними ресурсами України. *Економіка та суспільство*. 2016. Вип. 3. С. 52–60.

58. Новаковська І. О. Економіка землекористування: навч. посіб. К.: Аграр. наука,. 2018. 400 с.

59. Кошкалда І. В. Ефективність використання сільськогосподарських земель у контексті сучасного господарювання. *АгроІнКом*. 2011. № 10. С. 38–43.

60. Драбчук Наталія. Методологія дослідження економічної ефективності використання земельних ресурсів. *European Journal of Economics and Management*. 2020. Vol. 6, Issue 2. p. 141–149.

61. Михайлов В. М., Попова Л. О., Чуйко Л. О., Прядко О. М., Тарасов І. Ю. Методологія та організація наукових досліджень. Х.: ХДУХТ, 2014. 220 с.

62. Кириленко О. П., Письменний В. В., Ткачук Н. М., Стоян В. І., Карпишин Н. І. Методика та організація наукових досліджень. Тернопіль: Економічна думка ТНЕУ, 2012. 196 с.

63. Швець Ф. Д. Методологія та організація наукових досліджень. Рівне: НУВГП, 2016. 151 с.

64. Гуторов О. І. Методика та організація наукових досліджень. Харків: ХНАУ, 2017. 272 с.
65. Гальчинський А. С. Економічна методологія. Логіка оновлення : курс лекцій. К.: Адеф-Україна, 2010. 572 с.
66. Філіпенко А. С. Основи наукових досліджень. Конспект лекцій: Навчальний посібник. Київ: Академвидав, 2005. 208 с.
67. Бородіна О. М. Системний підхід у сучасних агроекономічних дослідженнях. *Економіка і прогнозування*. 2004. № 4. С. 39–48.
68. Панас Р. М. Раціональне використання та охорона земель. Львів: Новий світ-2000, 2008. 325 с.
69. Дребот О. І., Височанська М. Я. Концептуальні засади збалансованого використання земельних ресурсів у сільському господарстві. *Збалансоване природокористування*. 2016. № 4. С. 131–137.
70. Мацибора В. І. Економіка сільського господарства : підручник. Київ : Вища школа, 1994. 415 с.
71. Кобрин Л. М. Методологія ефективності функціонування молокопереробних підприємств. *Економічні науки*. Серія Облік і фінанси. 2013. Вип. 10(1). Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10%281%29__30. (дата звернення: 15.05.2020).
72. Кошкалда І. В. Земельні відносини в аграрному секторі економіки України : монографія. Х.: Гриф, 2012. 349 с.
73. Мармуль Л. О., Лугова О. І. Методичні підходи до оцінки економічного потенціалу сільськогосподарських підприємств. *Економіст*. 2012. № 2. С. 24–26.
74. Завадський Й. С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ : Кондор, 2006. 356 с.
75. Сидорук Б. О. Методологічні підходи до оцінки економічної ефективності сільськогосподарського землекористування. *Економічний дискурс*. (2017). № 2, С. 172–180.

76. Свиноус І., Ємець О., Рудич О. Методичні підходи до оцінки земель сільськогосподарського призначення в контексті продовольчого забезпечення аграрних підприємств. *Збірник наукових праць ТДАТУ імені Дмитра Моторного (економічні науки)*. №1(46). 2022. С. 66–73.

77. В'юн В. Г., Семикін О. М. Закономірності та наукові принципи розвитку раціонального землекористування. *Землевпорядний вісник*. 2003. № 4. С. 4–9.

78. Кустріч Л. О. Методологічні підходи до дослідження ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств різної форми власності. *Агросвіт*. 2017. № 23. С. 24–31.

79. Якобчук В. П. Методологія та методика дослідження пріоритетів інноваційного розвитку аграрної сфери. *Ефективна економіка*. 2012. № 10. Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1520>. (дата звернення: 17.05.2020).

80. Яворська Т. І. Методологія наукового дослідження розвитку малого бізнесу в сільському господарстві. *Інноваційна економіка*. 2013. № 8. С. 206–209.

81. Смирнова С. М. , Бірюкова О. О. Стратегії розвитку сільськогосподарського землекористування на основі SWOT-аналізу. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 1. С. 53–58.

82. Квак М. Національне багатство України: стан та перспективи. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2008. № 1. С. 29–36.

83. Лагодієнко В. В. Ретроспектива та сучасний стан розвитку аграрних підприємств Миколаївської області і їх землекористування. *Бізнес-навігатор*. 2012. №2. С. 228–234. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bnav_2012_28_47

84. Крохтяк О. В. Стан використання земель сільськогосподарського призначення Львівської області. *Економіка і суспільств*. 2016. № 7. С. 608–612.

85. Стратічук Н. В. Оцінка сталого використання земель сільськогосподарського призначення на території Херсонської області. *Таврійський науковий вісник: Науковий журнал*. Вип 100. С. 316–325.

86. Беспалько Р. І., Хрищук С. Ю. Сучасний стан використання земель сільськогосподарського призначення Чернівецької області. *Геодезія, картографія і аерофотознімання*. 2013. № 77. С. 88–93.

87. Пуцентейло П. Р., Костецький Я. І., Брик М. М. Цифровізація управління земельними ресурсами: світовий досвід та вітчизняні реалії. *Інноваційна економіка*. 2022. № 4 (92). С. 20–28.

88. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2018 рік. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. 2019. 453 с.

89. Статистичний щорічник Івано-Франківської області за 2020 рік. Головне управління статистики в Івано-Франківській області. 2021. 462 с.

90. Сільське господарство Івано-Франківщини 2018. Статистичний збірник: Головне управління статистики в Івано-Франківській області. Івано-Франківськ, 2019. 210 с.

91. Сільське господарство Івано-Франківщини 2020. Статистичний збірник: Головне управління статистики в Івано-Франківській області. Івано-Франківськ, 2021. 205 с.

92. Сільське господарство України 2015: статистичний збірник. Державна служба статистики України, [сайт]. Київ, 2016. 360 с. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 16.08.2021).

93. Сільське господарство України 2018: статистичний збірник. Державна служба статистики України, [сайт]. Київ, 2019. 235 с. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 16.08.2021).

94. Сільське господарство України 2019: статистичний збірник. Державна служба статистики України, [сайт]. Київ, 2020. 230 с. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 16.08.2021).

95. Сільське господарство України 2020: статистичний збірник. Державна служба статистики України, [сайт]. Київ, 2021. 232 с. URL: www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 16.08.2021).

96. Рудик Р. І., Приймачук Т. Ю., Данкевич Є. М. Методичні рекомендації щодо оптимізації виробничої структури високотоварних сільськогосподарських

підприємств Житомирської області. Інститут сільського господарства Полісся НААН. Житомир, 2016. 97 с.

97. Кузін Н., Бойченко Р. Особливості використання земельно-територіального ресурсу Сумської області. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія “Економіка АПК”*. 2014. URL: (дата звернення: 09.08.2021).

98. Богданович О. А. Вплив розмірів сільськогосподарських підприємств на їх галузеву структуру. *Ефективна економіка*. 2019. № 4. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7011> (дата звернення: 09.08.2021).

99. Сайт Децентралізації. URL: <https://decentralization.gov.ua/areas/0342> (дата звернення 20.09.2021).

100. Драбчук Н. Ю. Сучасний стан використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області. *Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств: матеріали VIII міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (22-24 травня 2019 р.)*. Львів: Ліга-Прес, 2019. С. 105–107.

101. Зубець М. В. Наукові основи агропромислового виробництва в зоні Лісостепу України. К.: Логос, 2004. 77 с.

102. Прокопович-Павлюк І. В. Аналіз та прогнозування виробництва продукції рослинництва сільськогосподарськими підприємствами України. *Економічний вісник університету*. № 32/1. С. 96–104.

103. Драбчук Н. Ю., Баланюк І. Ф. Нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь у Івано-Франківській області. *Національні і світові тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (присвяченої 60-річчю кафедри обліку і оподаткування ОДАУ)*. Одеський державний аграрний університет. (м. Одеса, 21 травня, 2020 р.). Одеса: “ВМВ-Принт”, 2020. С. 159–160.

104. Опря А. Т. Статистичні методи аналізу урожаю й урожайності: особливості комплексного використання при концептуальному визначенні

урожайності як економічної категорії. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2010. №1. С. 181–193.

105. Яців І. Б, Яців С. Ф. Вплив накладних витрат на формування повної собівартості реалізованої сільськогосподарської продукції. *Ефективна економіка*. 2017. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5524> (дата звернення: 10.10.2021 р.).

106. Кулик К. О. Оцінка причин кризи та сильних і слабких сторін сільськогосподарських підприємств. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. 2015. № 12. С. 67–70.

107. Бережницька Г. Дослідження можливостей та загроз управління використанням земельних ресурсів сільськогосподарських підприємств. *Економічний аналіз*. Тернопіль. 2019. Том 29. № 1. С. 170–177.

108. Березівський П. С., Особа П. Н. Напрями інтенсифікації розвитку сільськогосподарських підприємств. *Економіка АПК*. 2009. №6 (174). С.18–25.

109. Тернавська І. Б., Семенда О. В. Понятійно-категоріальний апарат інтенсифікації сільськогосподарського виробництва. *Ефективна економіка*. 2015. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4088> (дата звернення 12.10.2021 р.).

110. Васюта В. Б., Мормуль В. В. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва. *Ефективна економіка*. 2013. № 11. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2013_11_8 (дата звернення 12.10.2021 р.).

111. Лещенко Л. О. Економіко-математичне моделювання як фактор підвищення прибутковості у сільськогосподарських підприємствах. *Інвестиції: практика та досвід*. 2016. № 8. С. 77–80.

112. Форма статистичної звітності № 50-сг. “Основні економічні показники роботи ПФГ “Поточище” Коломийського району, Івано-Франківської області за 2005 р. 10 с.

113. Форма статистичної звітності № 50-сг. “Основні економічні показники роботи ПФГ “Поточище” Коломийського району, Івано-Франківської області за 2010 р. 10 с.

114. Форма статистичної звітності № 50-сг. “Основні економічні показники роботи ПФГ “Поточище” Коломийського району, Івано-Франківської області за 2015 р. 10 с.

115. Форма статистичної звітності № 50-сг. “Основні економічні показники роботи ПФГ “Поточище” Коломийського району, Івано-Франківської області за 2018 р. 9 с.

116. Форма статистичної звітності № 50-сг. “Основні економічні показники роботи ПФГ “Поточище” Коломийського району, Івано-Франківської області за 2019 р. 9 с.

117. Форма статистичної звітності № 50-сг. “Основні економічні показники роботи ПФГ “Поточище” Коломийського району, Івано-Франківської області за 2020 р. 9 с.

118. Вітков М. С. Сутність і фактори інтенсифікації аграрного виробництва. *Економіка АПК*. 2011. №1. С. 53–57.

119. Грицюк П. М. Прогнозування врожайності зернових культур: особливості і методика. *Вчені записки*. №11. 2009. С. 294–300.

120. Козак І., Парпан В. Екологічне моделювання із застосуванням програми STELLA. Івано-Франківськ : Плай, 2009. 189 с.

121. Costanza R., Voinov A. Modelling ecological and economic system with STELLA : Part III. *Ecol. Model.* 2001. 143. P. 1–7.

122. Дробчук Н. Ю. Удосконалення економічного механізму використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 10(24). С. 421–429.

123. Калініна Л. М. Теоретико-методичні засади інформаційного забезпечення організаційного механізму управління загальноосвітнім навчальним закладом: монографія. К.: Педагогічна думка, 2014. 285 с.

124. Семенда Д. К., Коротєєв М. А., Семенда О. В. Удосконалення організаційно-економічного механізму ефективного використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах. кол. моног. Умань: “Сочінський М.М.”. 2016. 242 с.

125. Лукінов І. І. Наслідки і перспективи перетворення в економіці України. Економіка України. 1995. №12. С. 4–18.

126. Ігнатушенко О. С. Теоретичні особливості економічного механізму розвитку інвестиційної діяльності аграрних підприємств. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. Економічні науки. 2022. №1 (64). С. 30–37.

127. Гаман П. І. Зміст економічного механізму природокористування та природоохоронної діяльності. *Бізнес-навігатор*. Серія: Економіка і підприємництво. 2004. № 5. С. 48–53

128. Дрбчук Н. Ю. Економічно-екологічний механізм ефективності використання земельних ресурсів: теоретичний аспект. Актуальні проблеми та перспективи розвитку агро- та електроінженерії: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції. Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2020. С. 20-22.

129. Іванів С. І. Дрбчук Н. Ю. Впровадження сільського зеленого туризму у фермерських господарствах як один із напрямків ефективного використання їх ресурсного потенціалу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. № 16. Т. 2. С. 210–220.

130. Ковалів О. Р. Ефективність використання земельних ресурсів сільського господарства Івано-Франківської області. *Агросвіт*. 2013. № 1. С. 23–25.

131. Аранчій В. І., Удовиченко М. О. Інтегральні підходи до оцінювання економічної стійкості аграрних підприємств. *Наукові праці Полтавської державної аграрної академії*. Полтава: ПДАА. 2012. Спецвипуск. С. 10–12.

132. Благун І. І., Судук Н. В. Земельні ресурси як складова економічного потенціалу країни. *Наукові перспективи*. № 6(24). 2022. С. 230–241.

133. Вініченко І. І., Булкін С. С. Формування безбитковості та економічної стійкості підприємства. *Економіка та держава*. 2019. № 10. С. 31–35.

134. Кустріч Л. О. Особливості залучення інвестицій у сільське господарство: сучасний стан і тенденції розвитку. *Інвестиції: практика та досвід*. 2017. № 24. С. 37–42.

135. Драбчук Н. Ю., Баланюк І. Ф. Зарубіжний досвід управління земельними ресурсами. *Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: ТОВ “ЦП КОМПРИНТ”, 2020. С. 68–70.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Показники забезпечення земельними ресурсами територіальних громад
по районах Івано-Франківської області 2020 р.**

Район	Територіальна громада	Сільськогосподарське підприємство, шт	Забезпеченість земельними ресурсами			Відношення площі земельних угідь сільськогосподарських підприємств до площі району, %
			Площа територіальної громади, км ²	Площа району, тис. га	Площа земельних угідь сільськогосподарських підприємств, тис. га	
Верховинський район	1. Білоберізька сільська громада	4	353,8	124,83	32,2	25,80%
	2. Верховинська селищна громада	32	407,2			
	3. Зеленська сільська громада	2	487,3			
Івано-Франківський район	1. Більшівцівська селищна громада	30	152,4	387,3	73,5	18,98%
	2. Богородчанська селищна громада	16	255,8			
	3. Букачівська селищна громада	18	139,3			
	4. Бурштинська міська громада	21	201,8			
	5. Галицька міська громада	15	244,4			
	6. Дзвиняцька сільська громада	3	80			
	7. Дубовецька сільська громада	5	172,2			
	8. Єзупільська селищна громада	6	86,2			
	9. Загвздянська сільська громада	3	31,3			
	10. Івано-Франківська міська громада	36	263,8			
	11. Лисецька селищна громада	1	81,3			
	12. Обертинська селищна громада	18	161,3			
	13. Олешанська сільська громада	17	156,2			
	14. Рогатинська міська громада	79	632,6			

	15. Солотвинська селищна громада	3	374,6			
	16. Старобогородчанська сільська громада	-	84,1			
	17. Тисменицька міська громада	38	246,3			
	18. Тлумацька міська громада	36	363,5			
	19. Угринівська сільська громада	4	17,9			
	20. Ямницька сільська громада	6	128			
Калуський район	1. Болехівська міська громада	6	287	356,3	64,7	18,16%
	2. Брошнів-Осадська селищна громада	12	88,5			
	3. Верхнянська сільська громада	3	139,9			
	4. Вигодська селищна громада	5	797,6			
	5. Витвицька сільська громада	2	154,4			
	6. Войнилівська селищна громада	3	163,4			
	7. Долинська міська громада	20	351,6			
	8. Дубівська сільська громада	-	91,9			
	9. Калуська міська громада	15	265,5			
	10. Новицька сільська громада	9	140,9			
	11. Перегінська селищна громада	-	668,6			
	12. Рожнятівська селищна громада	6	179,1			
	13. Спаська сільська громада	-	234,3			
Коломийський район	1. Гвіздецька селищна громада	-	65,7	247,7	115,1	46,47%
	2. Городенківська міська громада	54	615,4			
	3. Заболотівська селищна громада	21	213,6			
	4. Коломийська міська громада	20	182,5			
	5. Коршівська сільська громада	8	131			
	6. Матеївецька сільська громада	5	104,1			
	7. Нижньовербізька сільська громада	4	97,8			
	8. Отинійська селищна громада	7	202,3			
	9. П'ядицька сільська громада	12	183,9			
	10. Печеніжинська селищна громада	6	58,3			
	11. Підгайчиківська сільська громада	6	126,2			
	12. Снятинська міська громада	66	366,1 1			
	13. Чернелицька селищна громада	10	129,8			

Косівський район	1. Косівська міська громада	9	337,3	87,7	0,5	0,57%
	2. Космацька сільська громада	1	114			
	3. Кутська селищна громада	3	113,5			
	4. Рожнівська сільська громада	12	105,9			
	5. Яблунівська селищна громада	4	206,5			
Надвірнянський район	1. Ворохтянська селищна громада	-	249,7	186,2	23,6	12,67%
	2. Делятинська селищна громада	4	206,9			
	3. Ланчинська селищна громада	2	84,5			
	4. Надвірнянська міська громада	8	190,8			
	5. Пасічнянська сільська громада	-	420			
	6. Переріслянська сільська громада	10	96,5			
	7. Поляницька сільська громада	-	342,9			
	8. Яремчанська міська громада	3	270,8			

Структура і динаміка посівних площ культур у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області

2005-2020 рр., тис. га

Сільськогосподарські культури	Роки						2020 р. до 2005 р.	
	2005	2010	2015	2018	2019	2020	тис. га	%, разів
Уся посівна площа	641,8	638,8	730	761,8	742,8	756,4	114,6	117,9
Сільськогосподарські культури	320,9	319,4	365	380,9	371,4	378,2	57,3	117,9
Культури зернові та зернобобові	136,1	127	153	161,2	149,2	153	16,9	112,4
Озимі, у тому числі:	65,2	50,5	79,6	74,8	66,2	70,1	4,9	107,5
пшениця	53,5	44	65,5	63,1	51,5	54,6	1,1	102,1
жито	8,9	3,6	3,1	2,5	3,6	1,7	-7,2	19,1
ячмінь	2,8	2,9	11	9,1	11,1	13,8	11	4,92 рази
Ярі, у тому числі:	70,9	76,5	73,4	86,4	83	82,9	12	116,9
пшениця	11,2	7,8	4,9	8,8	8,1	9,2	-2	82,1
ячмінь	21,3	21,6	17,1	20,3	18,5	14,1	-7,2	66,2
овес	6,6	6,8	4,9	4,5	4,2	4,3	-2,3	65,2
кукурудза на зерно	20,8	31,9	38,7	43,3	45,9	48,7	27,9	2,34 рази
гречка	5,2	4,1	2,2	1,3	0,8	0,9	-4,3	17,3
культури зернобобові	5,7	4,3	5,6	8,1	5,5	5,7	0	0,0
Культури технічні, у тому числі:	12,3	24,3	63,8	78,6	82,7	88	75,7	7,15 рази
буряк цукровий фабричний	7,8	3,8	0,7	1,2	0,9	0,5	-7,3	6,4
соняшник	0,8	3,9	12,1	24,8	23,9	23,5	22,7	29,37 рази
ріпак і кольза	2,6	11,2	28,1	24,6	28,3	23,5	20,9	9,03 рази
соя	0,3	3,8	22,5	27,9	29,4	40,4	40,1	133,66 рази
льон-довгунець	0,6	0	—	—	—	0	-0,6	-
Коренеплоди та бульбоплоди, культури овочеві та баштанні продовольчі, у тому числі:	74,3	70,3	69,9	69,2	69,8	70	-4,3	94,2
картопля	64,9	60,5	59,5	59,1	59,6	59,8	-5,1	92,1
культури овочеві відкритого ґрунту (без насінників)	9,4	9,7	10,4	10,1	10,2	10,1	0,7	107,4

Культури кормові, у тому числі:	98,2	97,8	78,3	71,9	69,7	67,2	-31	68,4
коренеплоди кормові (включаючи буряк цукровий кормовий)	13	9,6	8,9	8,2	8,1	7,8	-5,2	60
кукурудза кормова	4,1	3,4	2,3	1,5	1,8	1,7	-2,4	41,5
трави однорічні	12,6	12,7	8	7,2	6,7	7	-5,6	55,6
трави багаторічні	68,4	72,1	59,1	55	53,1	50,7	-17,7	74,1

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ***Статті в наукових фахових виданнях України:***

1. Баланюк І. Ф., Драбчук Н. Ю. Економічна ефективність використання земельних ресурсів: теоретичний аспект. *Інноваційна економіка*. 2018. №9-10[77]. С. 114–119. (0,58 д.а.). *Особистий внесок автора: обґрунтовано сутність економічної ефективності та досліджено зв'язок між основними видами ефективності земельних ресурсів (0,48 д.а.).*

URL: <http://inneco.org/index.php/inneco.ua/article/view/343>

2. Іванів С. І., Драбчук Н. Ю. Впровадження сільського зеленого туризму у фермерських господарствах як один із напрямків ефективного використання їх ресурсного потенціалу. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2020. № 16. Т. 2. С. 210–220. (1,3 д.а.). *Особистий внесок автора: обґрунтовано основні переваги агротуризму для фермерських господарств (0,65 д.а.).*

DOI: [10.15330/apred.2.16.210-220](https://doi.org/10.15330/apred.2.16.210-220)

URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/10181>

3. Драбчук Н. Ю. Земля як ключовий елемент ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств територіальних громад Івано-Франківської області. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2021. № 17. Т. 1. С. 105–114. (1,0 д.а.).

DOI: [10.15330/apred.1.17.105-114](https://doi.org/10.15330/apred.1.17.105-114)

URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/12515>

4. Драбчук Н. Ю. Удосконалення економічного механізму використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах. *Наукові інновації та передові технології*. 2023. № 10(24). С. 421–429. (0,1 д.а.).

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10\(24\)-421-429](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2023-10(24)-421-429)

URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/article/view/6132>

Статті в наукових іноземних виданнях:

5. Драбчук Наталія. Методологія дослідження економічної ефективності використання земельних ресурсів. *European Journal of Economics and Management*. 2020. Vol. 6, Issue 2. p. 141–149. (1,03 д.а.).

DOI: [10.46340/eujem.2020.6.2.17](https://doi.org/10.46340/eujem.2020.6.2.17)

URL: https://eujem.cz/wp-content/uploads/2020/eujem_2020_6_2/19.pdf

Публікації за матеріалами конференцій:

6. Драбчук Н. Ю. Основні показники економічної ефективності використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах. *Наука і освіта в інтелектуально-інноваційному розвитку суспільства*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Бережани, 16-17 травня, 2019 р.). Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2019. С. 88–90. (0,18 д.а.).

7. Драбчук Н. Ю. Правовий режим земельних ресурсів. *Перспективні форми організації господарської діяльності на селі*: Збірник матеріалів Сімнадцятого Конгр. вчен. економістів-аграрників та Міжнародної науково-практичної конференції. (м. Київ, 30 травня, 2019 р.). Київ: ННЦ “ІАЕ”, 2019. С. 380–382. (0,15 д.а.).

8. Драбчук Н. Ю. Сучасний стан використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах Івано-Франківської області. *Ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств*: матеріали VIII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (22-24 травня 2019 р.). Львів: Ліга-Прес, 2019. С. 105–107. (0,12 д.а.).

9. Драбчук Н. Ю. Економічно-екологічний механізм ефективності використання земельних ресурсів: теоретичний аспект. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку агро- та електроінженерії*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Бережани, 10 квітня, 2019 р.). Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2020. С. 20–22. (0,19 д.а.).

10. Драбчук Н. Ю., Баланюк І. Ф. Нормативна грошова оцінка сільськогосподарських угідь у Івано-Франківській області. *Національні і світові*

тенденції розвитку обліку, оподаткування та контролю : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (присвяченої 60-річчю кафедри обліку і оподаткування ОДАУ). Одеський державний аграрний університет. (м. Одеса, 21 травня, 2020 р.). Одеса: “ВМВ-Принт”, 2020. С. 159–160. (0,12 д.а.).
Особистий внесок автора: проаналізовано нормативну грошову оцінку сільськогосподарських угідь в Івано-Франківській області (0,1 д.а.).

11. Драбчук Н. Ю., Баланюк І. Ф. Зарубіжний досвід управління земельними ресурсами. *Сталий розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення*: матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції. Київ: ТОВ “ЦП КОМПРИНТ”, 2020. С. 68–70. (0,2 д.а.). *Особистий внесок автора: наведено зарубіжний досвід у сфері управління земельними ресурсами (0,17 д.а.).*

ДОВІДКИ ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ

УКРАЇНА
ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ
ДЕПАРТАМЕНТ АГРОПРОМИСЛОВОГО РОЗВИТКУ
вул. Грушевського, 21, м. Івано-Франківськ, 76004, тел. (0342) 55-22-09, факс 55-22-85
E-mail: agro@if.gov.ua Код ЄДРПОУ 33645091

31.12.2021 № 274/01-14/01 на № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження аспірантки
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника
Драбчук Наталії Юріївни

Управління агропромислового розвитку Івано-Франківської обласної державної адміністрації засвідчує впровадження практичних результатів наукового дослідження аспірантки Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Драбчук Наталії Юріївни. Наукові розробки та рекомендації дисертаційної роботи аспірантки використано при здійсненні стратегічного планування та управління господарськими процесами в аграрному виробництві. Дослідження основних тенденцій економічної ефективності використання земельних ресурсів в регіоні є актуальними.

Окремі результати виконаного дисертаційного дослідження знайшли своє практичне застосування при формуванні Стратегії розвитку Івано-Франківської області на 2021-2027 роки та Плану заходів з її реалізації на 2021-2023 роки.

Довідка видана для пред'явлення у спеціалізовану вчену раду для захисту дисертації для здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю – економіка.

Заступник
директора департаменту

Степан ВІНТОНОВИЧ

УКРАЇНА

ПРИВАТНЕ ФЕРМЕРСЬКЕ ГОСПОДАРСТВО “ПОТОЧИЩЕ”

Україна, 78135, Івано-Франківська область, Коломийський район, село Поточище, вулиця Шевченка, будинок 28, телефон +38(034)-305-12-36, код ЄДРПОУ 03752953

№ 94 від 22.05.2016

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Драбчук Наталії Юріївни

на тему: “Економічна ефективність використання земельних ресурсів у сільськогосподарських підприємствах регіону”

Видана аспірантці спеціальності 051 – економіка, ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” Драбчук Наталії Юріївни про те, що наукові результати її дисертаційного дослідження використані у діяльності ПФГ “Поточище”.

Зокрема практичну цінність мають пропозиції Драбчук Н. Ю. щодо вдосконалення матеріально-речового складника інтенсифікації використання земельних ресурсів, що дозволить збільшити виробництво продукції на обмеженій площі землі. Аналітичні дані і розрахунки використано при розробці перспективного плану розвитку господарства.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту Драбчук Н. Ю. дисертаційної роботи.

Керівник

Козло Мирослав Петрович

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

вул. Шевченка, 57, м. Івано-Франківськ, 76018, тел. (0342) 75-23-51, факс (0342) 53-15-74
 імейл office@pnu.edu.ua, сайт https://pnu.edu.ua, код СДРПОУ 02125266

08.06.2023 № 03.04-29/07 На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження

Драбчук Наталії Юріївни

Основні теоретичні та методичні положення, а також висновки, що підготовлені у дисертаційній роботі Драбчук Наталії Юріївни, використовуються у навчальному процесі кафедрою обліку і оподаткування Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника при розробці робочих програм, методичних матеріалів та практичних завдань з дисципліни “Основи бізнесу”.

Довідка видана для подання у спеціалізовану вчену раду за місцем захисту Драбчук Н. Ю. дисертаційної роботи.

Перший проректор

Завідувач кафедри
 обліку і оподаткування

Валентина ЯКУБІВ

Іван БАЛАНЮК